

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

2010/2018 İDKAB ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA EMPATİ
DEĞERİ VE ÖĞRETİMİ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESRA NUR YERLİKAYA

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Seyyid SANCAK

BOLU, MAYIS 2025

KABUL VE ONAY SAYFASI

Esra Nur YERLİKAYA tarafından hazırlanan “**2010/2018 İDKAB ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA EMPATİ DEĞERİ VE ÖĞRETİMİ**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Felsefe ve Din Bilimleri Programında Yüksek Lisans Tezi olarak oy çokluğuyla kabul edilmiştir. 30/05/2025

Jüri Üyeleri

Danışman

Doç. Dr. Seyyid SANCAK
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

İmza

Üye

Doç. Dr. Murat KOBYA
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Kâmil COŞTU
Bartın Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu ve Şablonuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir
- aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin Turnitin adlı programında enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %30'u geçmemektedir.

.....
ESRA NUR YERLİKAYA

ÖZET

**2010/2018 İDKAB ÖĞRETİM PROGRAMLARINDA EMPATİ DEĞERİ
VE ÖĞRETİMİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ESRA NUR YERLİKAYA
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI
(TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. SEYYİD SANCAK**

**BOLU, MAYIS - 2025
XI + 93 sayfa**

Eğitim sistemleri çağın gerektirdiği değişim ve dönüşümleri yakından takip etmeli ve toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda ideal insan modelini yetiştirebilmelidir. Modern çağda yaşanan sosyal, kültürel ve teknolojik değişimler ve bilginin hızla üretilmesi, mevcut eğitim sistemlerinin bu değişimlere uyum sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, bireylerin sadece geleneksel öğretim yöntemleriyle değil; bilişsel, duyuşsal ve psikomotor alanları kapsayan bütüncül bir programla; farklı inanç, düşünce ve yaşam biçimlerine saygı ve hoşgörü temelinde yaklaşan bir eğitim anlayışı, günümüz eğitim sisteminin öncelikli hedefleri arasındadır. Bu hazır programlar, bireylerin dini ve manevi değerleri içselleştirmelerini sağlamak için özellikle küreselleşmenin etkileri doğrultusunda, ahlaki bir yapılanmaya dayalı yeni bir bakış açısı sunmaktadır. Bu bağlamda, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri için geliştirilen öğretim programları, dini ve ahlaki değerlerin yeni bir anlayış ve pedagojik yaklaşımla ele alındığı çağdaş eğitim modellerinden biri olarak “empati” değerinin öğretilmesine özel bir önem göstermektedir. Küresel eğitim anlayışının temel taşlarından biri olarak kabul edilen empati kavramı, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programı içerisinde öncelikli temel değerler arasında bulunmaktadır. Küreselleşme olgusu, değişen değer yargıları, farklı inanç ve kültürlerin bir arada yaşama zorunluluğu, eğitim sürecinde empati değerinin doğru, etkili ve anlaşılır bir şekilde kazandırılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, empati değerinin kazandırılması ve etkin kullanımı, bireylerin dini değerleri anlamlandırmaları ve bu değerler doğrultusunda tutum geliştirmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma, empati değeri ve öğretiminin 2010/2018 yıllarında uygulanan İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi müfredatına ne ölçüde dahil edildikleri; ünite, konu, kazanım, etkinlik ve açıklamalar bağlamında nasıl işlendikleri konusunda derinlemesine bir analiz yapmayı amaçlamaktadır. Çalışma sonucunda elde edilen bulguların, gelecekte hazırlanacak öğretim programlarının geliştirilmesine önemli katkılar sunacağı öngörülmektedir.

ANAHTAR KELİMELELER: Din Eğitimi, Empati, Eğitim, Değer, Öğretim Programı

ABSTRACT

**EMPATHY VALUE AND TEACHING IN 2010/2018 IDKAB
CURRICULUM
MASTER THESIS
ESRA NUR YERLİKAYA
BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY
INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES
DEPARTMENT OF PHILOSOPHY AND RELIGIOUS SCIENCES
(SUPERVISOR: ASSOC. DR. SEYYİD SANCAK)**

BOLU, MAY 2025

XI + 93 pages

Education systems should closely follow the changes and transformations required by the age and should be able to raise the ideal human model in line with social needs. The rapid social, cultural and technological changes experienced in the modern age and the rapid production of information necessitate the restructuring of current education systems in a way that will adapt to these changes. In this context, an educational approach that approaches individuals not only with traditional teaching methods but also with a holistic program covering cognitive, affective and psychomotor areas and based on respect and tolerance for different beliefs, thoughts and lifestyles is among the primary goals of today's educational approach. These ready-made programs offer a new perspective based on a moral restructuring, especially in line with the effects of globalization, in order to ensure that individuals internalize religious and spiritual values. In this context, the curriculum developed for Religious Culture and Moral Knowledge courses places special emphasis on teaching the value of "empathy" as one of the contemporary educational models in which religious and moral values are addressed with a new understanding and pedagogical approach. The concept of empathy, which is considered one of the cornerstones of global ethics, is a priority among the basic values in the Primary School Religious Culture and Moral Knowledge course curriculum. The phenomenon of globalization, changing value judgments and the necessity of living together with different beliefs and cultures necessitate the correct, effective and understandable acquisition of the value of empathy in the education process. In this context, the acquisition and effective use of empathy skills are of great importance in terms of individuals' understanding of religious values and developing attitudes in line with these values. This study aims to conduct an in-depth analysis on the extent to which the value of empathy and its teaching were included in the Primary School Religious Culture and Moral Knowledge curriculum implemented between 2010-2018; and how they were processed in the context of units, topics, achievements, activities and explanations. It is anticipated that the findings obtained as a result of the study will make significant contributions to the development of future curriculums.

KEYWORDS: Religious Education, Empathy, Education, Value, Curriculum

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLO LİSTESİ.....	viii
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	x
TEŞEKKÜR	xi

1. GİRİŞ.....	1
1.1 Araştırmanın Problemi.....	1
1.2 Araştırmanın Amacı.....	2
1.3 Araştırmanın Sınırlılıkları.....	3
1.4 Araştırmanın Yöntemi.....	3
1.5 İlgili Literatür.....	4
1.6 Empati.....	7
1.7 Din.....	10
1.8 Eğitim.....	11
1.9 Din Eğitimi.....	13
1.10 Değer.....	15
1.11 Öğretim Programı.....	17
2. MATERYAL ve YÖNTEM.....	20
2.1 Araştırmanın Yöntemi.....	20
2.2 Çalışma Grubu.....	20
2.3 Verilerin Toplanması.....	21
2.4 Veri Analizi.....	21
3. BULGULAR ve TARTIŞMA.....	22
3.1 Empati Değer ve Öğretimi Bağlamında 2010-2018 DKAB Öğretim Programı.	22
3.2 Empati Değer ve Öğretimi Bağlamında 2010-2018 DKAB Öğretim Programının Amaçları, Vizyonu ve Temel Yaklaşımı.....	24
3.2.1 Programın Amaçları.....	24
3.2.2 Programın Vizyonu.....	25
3.2.3 Programın Temel Yaklaşımı.....	26
3.2.3.1 Eğitimsel Yaklaşımı.....	26
3.2.3.2 Din Bilimsel Yaklaşım.....	27
3.3 Empati Değer ve Öğretimi Bağlamında 2010-2018 DKAB Öğretim Programının Yapısı (Ünite, Konu, Kazanım, Etkinlik ve Açıklamalar).....	27

4. SONUÇ ve ÖNERİLER	86
KAYNAKLAR	91

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. 2010 İdkab Öğretim Programında Empati Değeri ve Üniteler	29
Tablo 2. 2018 İdkab Öğretim Programında Empati Değeri ve Üniteler	29
Tablo 3. 4.Sınıf “Din ve Ahlak Hakkında Neler Biliyorum?” Ünitesi (2010)	30
Tablo 4. 4. Sınıf “Günlük Hayattaki Dini İfadeler” Ünitesi (2018)	31
Tablo 5. 4.Sınıf “Temiz Olalım” Ünitesi (2010)	32
Tablo 6. 4. Sınıf “Din ve Temizlik” Ünitesi (2018)	32
Tablo 7. 4.Sınıf “Hz. Muhammed’i Tanıyalım” Ünitesi (2010)	33
Tablo 8. 4. Sınıf “Hz. Muhammed’i Tanıyalım” Ünitesi (2018)	34
Tablo 9. 4. Sınıf “Kur’an-ı Kerim’i Tanıyalım” Ünitesi (2010)	35
Tablo 10. 4. Sınıf “İslam’ı Tanıyalım” Ünitesi (2018)	35
Tablo 11. 4.Sınıf “Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik” Ünitesi (2010)	36
Tablo 12. 4. Sınıf “Güzel Ahlak” Ünitesi (2018)	38
Tablo 13. 4. “Sınıf Aile ve Din” Ünitesi (2010)	39
Tablo 14. 5.sınıf “Allah İnancı” Ünitesi (2010)	40
Tablo 15. 5.sınıf “Allah İnancı” Ünitesi (2018)	41
Tablo 16. 5.sınıf “İbadet Konusunda Bilgilenelim” Ünitesi (2010)	42
Tablo 17. 5.sınıf “Ramazan ve Oruç” Ünitesi (2018)	42
Tablo 18. 5.sınıf “Hz. Muhammed ve Aile Hayatı” Ünitesi (2010)	44
Tablo 19. 5.sınıf “Hz. Muhammed ve Aile Hayatı” Ünitesi (2018)	45
Tablo 20. 5.sınıf “Kur’an-ı Kerim’in Temel Eğitici Nitelikleri” Ünitesi (2010) ..	46
Tablo 21. 5.sınıf “Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım” Ünitesi (2010)	48
Tablo 22. 5.sınıf “Adap ve Nezaket” Ünitesi (2018)	49
Tablo 23. 5.sınıf “Vatanımızı ve Milletimizi Seviyoruz” Ünitesi (2010)	50
Tablo 24. 5.Sınıf” Çevremizde Dinin İzleri” Ünitesi (2018)	50
Tablo 25. 6. Sınıf “Peygamberlere ve İlahi Kitaplara İnanç” Ünitesi (2010) ..	52
Tablo 26. 6. Sınıf “Peygamber ve İlahi Kitap İnancı “Ünitesi (2018)	52
Tablo 27. 6. Sınıf “Namaz İbadeti” Ünitesi (2010)	53
Tablo 28. 6. Sınıf “Namaz” Ünitesi (2018)	54
Tablo 29. 6. Sınıf “Son Peygamber Hz. Muhammed” Ünitesi (2010)	55
Tablo 30. 6. Sınıf “Hz. Muhammed’in Hayatı” Ünitesi (2018)	56
Tablo 32. 6. Sınıf “İslam’ın Sakınılmasını İstedığı Bazı Davranışlar”	58
Ünitesi (2010)	58
Tablo 33. 6. Sınıf “Zararlı Alışkanlıklar” Ünitesi (2018)	59
Tablo 34. Programı 6. Sınıf “İslamiyet ve Türkler” Ünitesi (2010)	60
Tablo 35. 6. Sınıf “Temel Değerlerimiz” Ünitesi (2018)	61
Tablo 36. 7. Sınıf “Melek ve Ahiret İnancı” Ünitesi (2010)	62
Tablo 37. 7. Sınıf “Melek ve Ahiret İnancı” Ünitesi (2018)	63
Tablo 38. 7. Sınıf “Oruç İbadeti” Ünitesi (2010)	64
Tablo 39. 7. Sınıf “Hac ve Kurban” Ünitesi (2018)	65
Tablo 41. Programı 7. Sınıf “Allah’ın Kulu ve Elçisi: Hz. Muhammed”	68
Ünitesi (2018)	68
Tablo 42. 7. Sınıf “İslam Düşüncesinde Yorumlar” Ünitesi (2010)	69
Tablo 43. 7. Sınıf “İslam Düşüncesinde Yorumlar” Ünitesi (2018)	70
Tablo 44. 7. Sınıf “Din ve Güzel Ahlak” Ünitesi (2010)	71

Tablo 45.	7. Sınıf “Ahlaki Davranışlar” Ünitesi (2018).....	72
Tablo 47.	8. Sınıf “Kaza ve Kader” Ünitesi (2010)	74
Tablo 48.	8. Sınıf “Kader İnancı” Ünitesi (2018)	75
Tablo 49.	8. Sınıf “Zekât, Hac ve Kurban” Ünitesi (2010).....	76
Tablo 50.	8. Sınıf “Zekât ve Sadaka” Ünitesi (2018).....	77
Tablo 51.	8. Sınıf “Hz. Muhammed’in Hayatından Örnek Davranışlar”	
	Ünitesi(2010).....	78
Tablo 52.	8. Sınıf “Hz. Muhammed’in Örnekliği” Ünitesi (2018)	79
Tablo 53.	8. Sınıf “Kur’an’da Akıl ve Yorum” Ünitesi (2010).....	80
Tablo 54.	8. Sınıf “Kur’an-ı Kerim ve Özellikleri” Ünitesi (2018)	80
Tablo 55.	8. Sınıf “İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar” Ünitesi (2010).....	82
Tablo 56.	8. Sınıf “Dinler ve Evrensel Öğütleri” Ünitesi (2010).....	83
Tablo 57.	8. Sınıf “Din ve Hayat” Ünitesi (2018).....	84

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

BAİBÜ	: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Çev.	: Çeviren
DKAB	: Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
İDKAB	: İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçen, katkı ve desteklerini esirgemeyen birçok değerli kişiye teşekkür etmeyi borç bilirim.

Öncelikle, tez sürecimin her aşamasında bana yol gösteren, bilgi ve tecrübesiyle çalışmama akademik bir bakış açısı kazandıran, rehberliği ve sabrından dolayı kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Seyyid SANCAK'a en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Kendisinin derin bilgi birikimi, titiz çalışma ahlakı ve her daim yapıcı yönlendirmeleri çalışmamın şekillenmesinde çok büyük katkı sağlamıştır.

Tez sürecim başta olmak üzere hayatımın her aşamasında maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen değerli aileme sonsuz teşekkür ediyorum. Ayrıca süreç içerisinde bilgi ve tecrübelerini paylaşan bütün öğretmenlerime ve destek olan arkadaşlarıma katkıları için müteşekkirim.

Bu çalışmanın, empati değerinin eğitimdeki önemine yönelik farkındalığı artırmasını ve gelecekte yapılacak araştırmalara katkı sunmasını temenni ediyorum.

1. GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Problemi

Günümüzde toplumların hızla değişen koşulları ve küresel gelişmeler, eğitim sistemlerinin bu dönüşümlere uyum sağlamasını gerektirmektedir. Teknolojinin ilerlemesi, kültürel etkileşimin artması ve bilgiye erişimin kolaylaşması, bireylerin sadece bilgi edinmelerini değil, aynı zamanda sosyal ve duygusal yetkinlikler kazanmalarını gerekli kılmıştır. Yeni beklentilere cevap verebilmek için öğrencileri daha geniş bir perspektife hazırlamak üzere eğitim programları yeniden düzenlenmektedir. Bu bağlamda bireylerin sosyal hayata etkin bir şekilde katılabilmeleri için bilişsel becerilerinin yanı sıra duygusal zekâları ve değer yargılarına olan yaklaşımları geliştirilmelidir.¹

Eğitimde yalnızca akademik başarıya odaklanmak artık yeterli görülmeyip, öğrencilerin sosyal hayatta anlamlı bir yer edinebilmesi için empati, hoşgörü ve farklılıklara saygı gibi değerlerin kazandırılması gerekmektedir.² Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi bu değerlerin eğitiminde kritik bir rol oynamaktadır. Program kapsamında öğrencilere sadece dini bilgiler verilmekle kalmıyor, aynı zamanda toplumda barış içinde ve bir arada yaşama kültürünün kazandırılması için çaba sarf edilmektedir.³ Bu bağlamda empati becerileri, öğrencilerin farklı bakış açılarını anlamalarına ve başkalarının duygu ve düşüncelerine duyarlılık geliştirmelerine yardımcı olmaktadır.⁴

Özellikle küreselleşme süreci ile toplumlar daha çeşitli hale gelmiştir. Farklı kültürel ve inanca dayalı kimliklerin bir arada bulunduğu bu yeni toplumsal yapıda empati değerinin önemi daha da belirginleşmiştir. Empati, bireyler arasındaki anlayışı güçlendirmenin ve sosyal entegrasyonu sağlamanın temel unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle DKAB programları, empati değeri ve öğretimini temel bir başarı olarak görmekte ve öğrencilerin bu değeri

¹ Ömer Demirel, *Eğitimde Program Geliştirme: Kuramdan Uygulamaya* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012), 34-35.

² Bayram Yılmaz ve Serap Altun, “21. Yüzyıl Becerileri Bağlamında Empati Eğitimi”, *Millî Eğitim* 49/1 (2020): 165-188.

³ Mahmut Karataş, “Değerler Eğitimi ve Empati İlişkisi”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2019): 75-90.

⁴ Millî Eğitim Bakanlığı (MEB), *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı* (Ankara: MEB Yayınları, 2018), 5.

kazanmalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır.⁵ Dolayısıyla empati değer ve öğretimi, günümüz eğitim anlayışında sadece bireysel bir yetkinlik olarak değil, toplumsal uyum ve küresel barış açısından da vazgeçilmez bir değer olarak öne çıkmaktadır. DKAB dersi ile öğrencilere bu değeri aşlamak, toplumsal barışın güçlendirilmesine ve bireyler arasında olumlu ilişkiler kurulmasına katkı sağlayacaktır.⁶

Bu araştırma, 2010-2018 yıllarında uygulanan DKAB müfredatında empati değer ve öğretiminin nasıl konumlandırıldığı, programa ne ölçüde dahil edildiği ve nasıl işlendiği sorularına ünite, konu, kazanım, etkinlik ve açıklamalar ekseninde sistematik cevaplar aramaktadır.⁷ Ayrıca empati değerinin öğretim sürecindeki etkinliği çok yönlü bir bakış açısıyla değerlendirilmektedir. Elde edilen bulguların gelecekte geliştirilecek müfredatın daha kapsamlı, etkili ve değerler eğitimi katkı sağlaması amaçlanmaktadır.⁸ Böylece empati değerinin eğitimdeki rolü daha da pekiştirilmiş ve bireylerin hem kişisel hem de sosyal düzeyde duyarlı, anlayışlı ve hoşgörülü bireyler olarak yetişmelerine zemin hazırlaması hedeflenmiştir.⁹

1.2 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, 2010-2018 yıllarında uygulanan DKAB müfredatlarında empati değer ve öğretiminin nasıl yer aldığını kapsamlı bir şekilde incelemektir. Çalışmada, empati kavramının her iki programda ne ölçüde ele alındığı; ünite, konu, kazanım, etkinlik örnekleri ve açıklamalar düzeyinde nasıl işlendiği sistematik olarak analiz edilecektir. Programların içerik bakımından benzerlik ve farklılık gösterdiği alanları ortaya koymak hedeflenmektedir.

Ayrıca çalışmada incelenen iki programın, empati değerine olan yaklaşımları ve zaman içerisinde meydana gelen değişimleri belirlemeye çalışmak temel amaçları arasında yer almaktadır. Programların yapısal ve içeriksel olarak güçlü ve zayıf yönleri belirlenmekte, empatinin değerinin öğretilmesine ilişkin eksiklikler veya aşırılıklar detaylı olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda her

⁵ Hasan Tetik, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Empati Eğitimi: Program Analizi", *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi* 9/4 (2021): 1120-1145.

⁶ Üstün Dökmen, *Empati ve İletişim* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2017), 45-47.

⁷ Hakkı Gökçe ve Mehmet Kaya, "Değerler Eğitimi ve Empati Kazandırma Süreçleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Eğitimde Kuram ve Uygulama* 18/1 (2022): 47.

⁸ Bayram Yılmaz ve Serap Altun, "21. Yüzyıl Becerileri Bağlamında Empati Eğitimi", *Millî Eğitim* 49/1 (2020): 180.

⁹ Mahmut Karataş, "Değerler Eğitimi ve Empati İlişkisi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2019): 83.

iki programda empati değerinin nasıl ele alındığı, hangi yöntem ve teknikler kullanıldığı ve uygulama içeriklerinin neler olduğu araştırılmaktadır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulguların hem mevcut müfredatların değerlendirilmesine hem de gelecekteki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi müfredatlarına yönelik önerilerin geliştirilmesine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu sayede öğrencilere empati değerini kazandırmada daha etkili öğretim stratejileri geliştirmeye yönelik somut öneriler sunulması ve programların değerler eğitimi bağlamında daha işlevsel hale getirilmesi amaçlanmaktadır.

1.3 Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırmanın kapsamı 2010-2018 yıllarında uygulanan DKAB müfredatları ile sınırlıdır. Araştırmada sadece ilgili dönemde uygulanan programlar incelenmiş, DKAB ders kitapları, öğretmen kılavuz kitapları, öğrenci çalışma kitapları, sınıf içi veya sınıf dışı öğretim materyalleri ve program dışındaki uygulama örnekleri araştırma kapsamına alınmamıştır.

Araştırmanın temel amacı doğrultusunda 2010-2018 öğretim programları yapı, içerik ve işlevsellik açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Ancak çalışma, programların sadece yazılı ve resmi metinleriyle sınırlı kalmış; uygulamadaki etkinlikleri, öğretmen ve öğrenci görüşleri gibi pratik boyutlara yer verilmemiştir. Bu bağlamda araştırma; programın amaçları, temel yaklaşımları, yapısal özellikleri, programdaki ünite başlıkları, konu içerikleri, öğrenme çıktıları ve ilgili müfredatların açıklamaları ekseninde yürütülmüştür.

Bu sınırlamalar doğrultusunda çalışmanın amacına uygun olarak elde edilen bulgular, 2010-2018 DKAB müfredatının empati değer ve öğretimine olan yaklaşımını karşılaştırmalı bir bakış açısıyla ortaya koymaktadır.

1.4 Araştırmanın Yöntemi

Araştırma nitel araştırma desenine dayalı olarak yürütülmüştür. Nitel araştırma yöntemi, toplumsal olguları doğal ortamlarında anlamlandırmayı, olay ve süreçleri derinlemesine analiz etmeyi amaçlayan bir anlayış biçimidir.¹⁰ Nitel araştırma sürecinde araştırmacı, yalnızca nicel verilerle sınırlı kalmadan; bireylerin kişisel bakış açılarını, deneyimlerini ve bağlamsal özelliklerini göz önünde

¹⁰ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 12. baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021, s. 39.

bulundurarak bütüncül bir değerlendirme yapma fırsatı sunmuştur.¹¹ Bu bakımdan nitel araştırma, karmaşık ve çok boyutlu olguların anlamlandırılmasında etkili bir yöntem olarak bilinmektedir.¹²

Araştırmada veri toplama aracı olarak nitel araştırma tekniklerinden dokümantasyon yöntemi tercih edilmiştir. Dokümantasyon yöntemi, mevcut yazılı kaynakların ve resmî belgelerin sistematik olarak incelenmesiyle oluşan bilgi toplama sürecini kapsar.¹³ Bu çalışmada veriler, 2010-2018 yıllarında uygulanan İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi müfredatının resmî belgeleri kullanılarak bulgulara ulaşılmıştır. Programların; amacı, felsefesi, vizyonu ve yapısal özellikleri ayrıntılı olarak incelenerek analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin analiz sürecinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, belirli bir metindeki anlamlı ifadelerin sistematik olarak sınıflandırılması ve yorumlanmasına dayanan bir analiz tekniğidir.¹⁴ Araştırmada empati değerinin müfredata ne ölçüde dahil edildiği ve bu değer hangi konu, kazanım ve açıklamalarla ilişkilendirildiği belirlenmiştir. Benzerlikler, farklılıklar ve değişimler sistematik olarak analiz edilmiştir. Ayrıca içerik analizi yöntemi sayesinde veriler tanımlayıcı düzeyde kalmamış ve anlamlı temalar çerçevesinde derinlemesine değerlendirilmiştir.

1.5 İlgili Literatür

Eğitim sistemlerinin temel unsurlarından biri olan programlarla ilgili çok sayıda çalışma yapılmış olmasına rağmen, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi müfredatında empati değerine ve bu değerle ilgili ele alınan çalışmaların sayısının sınırlı olduğu görülmektedir. Bu alanda yapılan temel çalışmalardan bazıları şu şekilde özetlenebilir:

Bekir Çuhadar, DKAB öğretim programı ve ders kitaplarını birlikte yaşama kültürü ekseninde incelemiş ve farklı inanç sistemlerinin bir arada barış içinde yaşayabilme yetisinin, eğitimle inşa edilebileceğini ortaya koymuştur.¹⁵ Çuhadar,

¹¹ John W. Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, çev. Selçuk Beşir Demir (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2017), 53.

¹² Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, 35. baskı (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022), 164.

¹³ Yusuf Şahin, "Dokümantasyon Yöntemi ile Veri Toplama", *Eğitim Araştırmaları Dergisi* 28 (2017): 45.

¹⁴ Philip Mayring, *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*, çev. Aysel Azaklı (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2021), 114.

¹⁵ Bekir Çuhadar. "İDKAB Müfredatında Birlikte Yaşama Kültürü ve Empati Değeri". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021)

özellikle empati ve hoşgörü kavramlarının bu kültürün yapı taşları olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda empati, bireyin sadece bireysel düzeyde değil; toplumsal barış ve çoğulcu bir toplum yapısının sürdürülebilirliği açısından da kritik bir değer olarak öne çıkmaktadır. Yazar, farklılıklara saygı duymayı öğrenmenin empatik bir tutum geliştirmeye bağlı olduğunu ve bu nedenle din eğitiminin sadece inanç aktarma değil, farklılıklarla birlikte yaşama becerisi kazandırma misyonu da üstlenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Kenan Maden'in araştırması, DKAB müfredatında saygı değerinin nasıl işlendiğini incelemiş, kazanımlar ve içerikler üzerinden öğrencilerin saygı tutumlarını geliştirme sürecini analiz etmiştir. Araştırma, saygının empati ile olan yakın ilişkisine de değinmekte ve empatik bir bireyin, başkalarının duygu, düşünce ve haklarına saygı göstermede daha yetkin olacağını vurgulamaktadır. Maden'in analizi, empati eğitiminin yalnızca duygusal değil, aynı zamanda ahlaki bir davranış biçimi olan saygı tutumlarının gelişimiyle doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda empati, saygı davranışlarının temelinde yer alan bilişsel-duyuşsal bir ön koşul olarak ele alınmıştır.¹⁶

Fatih Gör' ün çalışması, şefkat değerinin DKAB öğretim programındaki yeri ile merhamet temasının öğrencilere aktarımında kullanılan yöntemleri konu edinmiştir. Gör, özellikle şefkatin empatiyle olan bağına vurgulamakta; öğrencilerin başkalarının acılarına duyarlı hale gelmelerinin empati becerisiyle mümkün olduğunu ifade etmektedir. Çalışmada, etkinlik temelli öğretim yöntemleri, anlatım ve rol oynama gibi uygulamaların şefkat ve empati değerlerini öğrencilerin içselleştirmesinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.¹⁷ Çalışmada empati ile doğrudan bağlantılı olan şefkat değerini önemli bir bileşen olarak ele almaktadır.

Zeynep Özcan'ın empati ve dini inanç ilişkisini incelediği çalışmasında, bireylerin dini inanç düzeylerinin empatik tutumları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Sonuçlar, dindarlık düzeyi arttıkça bireylerin diğer insanlara karşı daha anlayışlı ve duyarlı hale geldiklerini ortaya koymaktadır. Özellikle İslam ahlakı çerçevesinde şekillenen diğerkâmlık, merhamet, adalet ve affedicilik gibi değerlerin, empati ile güçlü bir etkileşim içinde olduğu vurgulanmıştır. Bu bulgu,

¹⁶ Kenan Maden, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Saygı ve Empati Eğitimi", *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/2 (2020): 85-100.

¹⁷ Fatih Gör, "İDKAB Müfredatında Merhamet ve Şefkat Değerlerinin Öğretimi", *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 36 (2021): 73-88.

din eğitiminin empati değerinin gelişiminde doğrudan bir rol oynayabileceğini göstermesi açısından önemlidir.¹⁸

Ümit Fahri Çetin'in gerçekleştirdiği çalışma, ortaokul düzeyindeki öğrenciler arasında dindarlık düzeyi ile empatik eğilimler arasındaki ilişkiyi inceleyen nicel bir araştırmadır. Araştırmada, öğrencilerin dini duyarlılıklarının onların sosyal-duygusal becerileri üzerindeki etkisi analiz edilmiş ve özellikle empati değeri bu bağlamda ele alınmıştır. Bulgular, öğrencilerin ibadet, dua, dini içerikli sohbetler ve dini ritüeller yoluyla duygusal farkındalıklarının arttığını, bu farkındalığın ise onların başkalarının duygularını anlama, hissetme ve onlara karşı duyarlılık geliştirme becerilerini olumlu yönde etkilediğini göstermektedir.

Çetin'in çalışması, empati değerinin yalnızca bilişsel ya da ahlaki bir süreç olmadığını; aynı zamanda bireyin manevi gelişimiyle de yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, DKAB öğretim programlarında yer alan ibadet, dua ve ahlaki değer temelli kazanımların; empati eğitimi açısından önemli birer pedagojik araç işlevi gördüğü ifade edilmiştir. Araştırmanın bir diğer önemli çıktısı, empati değerinin yalnızca öğrenilecek bir davranış değil, aynı zamanda dini eğitimin ruhuyla şekillenen içselleştirilecek bir tutum olmasıdır.¹⁹

Güsamettin Erdoğan'ın çalışması, çok kültürlü eğitim ortamlarında din eğitiminin yeri ve işlevi üzerine odaklanan kapsamlı bir araştırmadır. Araştırma, küreselleşen dünyada etnik, dini ve kültürel çeşitliliğin arttığı toplumsal yapılarda, din eğitiminin yalnızca bilgi aktarımı değil; aynı zamanda kültürlerarası anlayış ve barışçıl yaşam becerilerini geliştirme aracı olması gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda empati ve hoşgörü, çok kültürlü yapılar içinde din eğitiminin ahlaki ve toplumsal hedeflerini gerçekleştirmesinde temel belirleyici değerler olarak tanımlanmaktadır.

Erdoğan, empatiyi yalnızca bireyler arası ilişkilerde değil, aynı zamanda toplumsal uzlaş, çatışma çözümü ve sosyal uyum süreçlerinde kritik bir beceri olarak konumlandırmaktadır. Farklı inanç sistemlerine sahip bireylerin bir arada yaşayabilme becerisi, öğrencilerin empatik düşünce yapısı

¹⁸ Zeynep Özcan, "Din Eğitimi ve Empati: İnanç Düzeyinin Empatik Eğilimlere Etkisi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2019): 57-70.

¹⁹ Ümit Fahri Çetin, "Ortaokul Öğrencilerinde Dindarlık ve Empati İlişkisi", *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi* 9/3 (2021): 1450-1467.

geliştirmeleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda çalışma, din eğitiminin çok kültürlü ortamlarda empati ve hoşgörü gibi değerleri bilinçli bir şekilde yapılandırması gerektiğini vurgulamakta; programların bu yönde yeniden tasarlanmasının gerekliliğine işaret etmektedir.²⁰

İbrahim Aşlamacı'nın araştırması, çoğulculuk ilkesi ile din eğitimi arasındaki etkileşimi empati odaklı bir yaklaşımla analiz etmektedir. Çalışmada, farklı inançlara, kültürlere ve kimliklere sahip bireylerin bir arada yaşamasını mümkün kılan temel değerlerin başında empati, anlayış, saygı ve karşılıklı hoşgörü geldiği savunulmaktadır. Aşlamacı'ya göre, geleneksel din eğitimi yaklaşımlarının monolitik ve tek merkezli bir yapıya sahip olması, çoğulcu toplumların ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle din eğitiminin, farklılıkları dışlayan değil; kapsayıcı ve empati temelli bir yapıya kavuşması gerektiğini ileri sürmektedir.

Araştırmada empati değeri, öğrencilerin yalnızca kendi dini inançlarını değil; başkalarının kutsallarını, dini ritüellerini ve yaşam tarzlarını anlama ve takdir etme becerisi olarak tanımlanmaktadır. Bu beceri, yalnızca bilişsel bir farkındalık değil; aynı zamanda ahlaki sorumluluk bilinci ile desteklenmelidir. Aşlamacı'nın önerisi, din eğitiminin çoğulculuk ilkesini temel alan bir kurgu ile yeniden inşa edilmesi ve empati değerinin bu yapının merkezine yerleştirilmesidir. Bu öneri, günümüz DKAB öğretim programlarının toplumsal barışı destekleyici yönde yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ifade etmektedir.²¹

1.6 Empati

Empati kavramı tarih boyunca farklı disiplinler tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmış ve kişilerarası ilişkilerde merkezi bir yer edinmiştir. Kavram, Latince “em”(iç) ve “patela” (duygu, acı, algı) kelimelerinden türemiş olup doğrudan Yunanca “empathia” terimiyle ilişkilendirilmiştir.²² İnsanlık tarihi boyunca sosyal yaşamın vazgeçilmez bir unsuru olarak varlığını sürdüren empati, hala tartışmalı yönleri olan ancak etkisini kaybetmeyen bir değer olarak öne çıkmıştır.

²⁰ Güsamettin Erdoğan, “Çok Kültürlü Eğitim Ortamlarında Din Eğitimi ve Değerler”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 7/1 (2020): 55-68.

²¹ İbrahim Aşlamacı, “Çoğulculuk ve Din Eğitimi: Teorik Bir Çerçeve”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2022): 65-80.

²² Martin L. Hoffman, *Empati ve Ahlak Gelişimi*, çev. Sibel Çetin (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2013), 45.

Empati kavramının gelişim süreci incelendiğinde bilişsel yönünün öncelikle 20. yüzyılın başından 1950'li yıllara kadar olan dönemde vurgulandığı görülmektedir. 1960'lı yıllarda bu bilişsel perspektife duygusal boyutun da eklenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

1970'li yıllarda, empati kavramının gelişim süreci incelendiğinde, bilişsel yönün öncelikle 20. yüzyılın başından 1950'li yıllara kadar olan dönemde vurgulandığı görülmüştür. Empati kuran bireyin dikkatini kendi iç dünyasından ziyade diğer kişinin duygusal durumuna yönlendirmesi gerektiği ifade edilmiştir. 1980'lere gelindiğinde empati kavramının hem bilişsel hem de duygusal unsurları kapsadığı anlayışı bilim çevrelerinde genel kabul görmüştür.²³

Kavramı akademik literatüre taşıyan isimlerden biri olan Theodor Lipps, 1897'de empatiyi Almanca "einfühlung" teriminin karşılığı olarak kullanmış; bireyin önündeki özne veya nesnenin duygu ve düşüncelerini kendi yerine koyarak anlama çabasını bu kavramla açıklamıştır.²⁴ Lipps daha sonraki çalışmalarında empatinin sadece nesnelerle değil insan ilişkilerinde de önemini vurgulamıştır. Özellikle 1903 yılında yayınlanan çalışmasında bireyin bilgi edinme süreçlerini üç ana başlık altında gruplandırmış ve başkaları hakkında bilgi edinme noktasında empatinin kritik bir rol oynadığını belirtmiştir.²⁵

Edward Titchener, Yunanca "empathia" kelimesinden esinlenerek "einfühlung" terimini 1909'da İngilizce 'ye "empathy" olarak tercüme etmiştir. Titchener empatiyi bir nesneye girme ve onun perspektifinden bakma yeteneği olarak tanımlamaktadır.²⁶

Freud ise empatiyi karşısındaki kişinin ruhsal dünyasını anlamaktan çok başkalarının deneyimlerini düşünme ve anlamlandırma süreci olarak değerlendirmiştir. Literatürdeki çeşitli çalışmalar empatinin biyolojik bir temele sahip olduğu kadar sezgi, deneyim ve hayal gücüne dayalı bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.²⁷

²³ Stephanie D. Preston ve Frans B. M. de Waal, "Empati: Bilişsel ve Duygusal Süreçlerin Bütünleşmesi", *Annual Review of Psychology* 65 (2014): 14-15.

²⁴ Theodor Lipps, *Empati Üzerine Yazılar*, çev. Cemal Yıldırım (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2018), 29.

²⁵ Lipps, *Empati Üzerine Yazılar*, 30.

²⁶ Edward B. Titchener, *Lectures on the Experimental Psychology of the Thought Processes* (New York: Macmillan, 1909), 21.

²⁷ Sigmund Freud, *Grup Psikolojisi ve Ego Analizi*, çev. Ertuğrul Özkök (İstanbul: Payel Yayınları, 2012), 89.

George Herbert Mead, empatiyi “bir başkasının rolünü üstlenme ve diğer kişinin bakış açısını benimseme kapasitesi” olarak tanımlamış; çocuklarda taklit yeteneğinin gelişimi ile empatik becerilerin gelişimi arasında güçlü bir bağlantı olduğunu vurgulamıştır.²⁸ Ivey ise empatiyi kültürel bağlamda inceleyerek bireyin o kişiden bağımsız olduğu kültürü göz önünde bulundurmanın empati kurma sürecinde belirleyici bir faktör olduğunu belirtmiştir.

Bugün empati denilince akla ilk gelen isimlerden biri Carl Rogers'tır. Rogers, empatiyi bireyin kendini diğer kişinin yerine koyma, olaylara o kişinin bakış açısıyla bakma, duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışma ve bu anlayışı diğer tarafa etkin bir şekilde iletme süreci olarak tanımlar.²⁹ İlk çalışmalarında empatiyi öğrenilebilir ve öğretilebilir bir beceri olarak gören Rogers, daha sonra empatiyi insanların varoluşsal boyutuyla ilişkilendirmiştir. 1975 yılında *Empatik Olmak: Değer Düşüklüğüne Uğramış Bir Varlık Biçimi* başlıklı çalışmasında bireylerin empatiye yeterince önem vermediğini; bu durumun sosyal ilişkilerde yalnızlık duygusunu artırdığını ve empatinin bireylerin bu yalnızlığını hafifletmede etkili bir araç olabileceğini ortaya koymuştur.³⁰ Rogers, empati kuran bireylerin kendilerini daha değerli hissettiklerini ve bu sürecin yalnızlıklarını hafiflettiğini belirtmiştir.

Literatürde empatinin kökeni üzerine dört temel yaklaşım öne çıkmaktadır. İlk görüş, empatik becerilerin doğuştan geldiğini ve biyolojik bir temele sahip olduğunu savunur. Örneğin, başka bir bebeğin ağlamasına tepki veren yeni doğmuş bir bebek öğrenilmiş bir davranış değil, içgüdüsel bir tepkidir. İkinci görüş, empatinin motor taklit yoluyla geliştiğini öne sürer; birey önce bilinçsizce diğer kişinin davranışını taklit eder ve ardından gözlemlediği duygulara uygun şekilde tepki verir. Üçüncü yaklaşıma göre birey, başkalarının yaşadığı duyguları kendi geçmiş deneyimleriyle yorumlar; beden dili bu süreci destekleyen önemli bir unsurdur. Dördüncü görüş empatiyi “rol alma” becerisi olarak tanımlar; bireyin kendini diğer kişinin yerine koyma ve aynı durumda nasıl hissedeceğini düşünme yeteneği empati sürecinin temelini oluşturur.³¹ Bu sayede insanlar

²⁸ George Herbert Mead, *Mind, Self and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist*, ed. Charles W. Morris (Chicago: University of Chicago Press, 1934), 154.

²⁹ Carl R. Rogers, *Danışana Yönelik Psikoterapi*, çev. Aydın Hiçdurmaz (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2019), 63.

³⁰ Carl R. Rogers, “Empatik Olmak: Empatik Düşünceyle Uğramış Bir Varlık Biçimi”, çev. Aydın Hiçdurmaz, *Rogers’la Psikoterapi*, der. Aydın Hiçdurmaz (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2019), 113-126.

³¹ Hoffman, *Empati ve Ahlak Gelişimi*, 87.

benmerkezcilikten uzaklaşabilir ve sosyal hayatta daha sağlıklı ilişkiler kurabilmektedir.

Araştırmalar empatinin hem bilişsel hem de duygusal bileşenlerden oluştuğunu göstermektedir. Karşısındakinin düşüncelerini anlamak empatinin bilişsel boyutunu, duygularını hissetmek ise duygusal boyutu oluşturmaktadır. Empati becerisine sahip bireylerin başkalarının duygularına duyarlı olmaları ve etkili dinleyiciler olmaları dikkat çekicidir. Empatik bireylerin bilişsel, ahlaki ve psikolojik olarak daha sağlıklı oldukları; kişilerarası iletişimde daha başarılı oldukları ve sosyal ilişkilerde daha güçlü bir profil sergiledikleri bilinmektedir.

1.7 Din

Arapça “d-y-n” kökünden türetilen din kavramının sözlük anlamı bakımından “itaat, yöntem, izlenen yol, ceza, hüküm, teslim olma ve teslim olma” gibi çeşitli anlamları bulunmaktadır.³² Terminolojik anlamda din, rasyonel insanları kendi iradeleriyle iyiliğe ve hayra yönlendiren, ilahi olarak türetilmiş bir dizi ilke olarak tanımlanır.³³ Batı dillerinde dinin karşılığı olarak kullanılan din kelimesi Latince kökenli olup “bir şeyi görev olarak almak, tekrar tekrar yapmak ve insanları Tanrı'ya bağlayan bağ” gibi anlamlar içermektedir.³⁴

Din kelimesi Kuran'da türevleri ile birlikte 92 ayette kullanılmış ve farklı bağlamlarda çeşitli anlamlar verilmiştir. Kavram; yaratıcının dini, gerçek din, doğru din, yöneticiler hukuku, saf din ve kıyamet günü gibi doğrudan ifadelerle kullanılmıştır. Aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'de ceza, ödül (Fatiha Suresi), tevhid (A'raf Suresi), din edinmek (Tevbe Suresi), hüküm-kanun (Yusuf Suresi), itaat (Nahl Suresi) ve şirk, hak din, batıl din (Kafirun Suresi) anlamlarında da kullanılmaktadır.³⁵ Kuran'da din kavramı hem ilahiyat (Allah'a karşı hakimiyet, hüküm, ceza ve ödül kararlılığı) hem de kulluk (kul hakkında teslimiyet, ibadet ve çaresizlik bilinci) açısından ele alınmaktadır. Bu açıdan bakıldığında din, insan ile Allah arasında kurulan ve bu ilişkiyi düzenleyen kapsamlı bir sistemdir.

İnsanın doğası gereği doğuştan gelen bir inanç ihtiyacı bulunmaktadır. Bu ihtiyaç öncelikle çocukluk döneminde çevrelerindeki sosyal çevrede karşılanırsa da

³² Bekir Topaloğlu, “Din”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (TDV İA), c. 9 (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 479.

³³ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi* (Ankara: İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1999), 22.

³⁴ Hüseyin Atay, “Din”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB Yayınları, 1985), 140.

³⁵ Hayreddin Karaman, *Kur'an Kavramları* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 88.

bireyin varlığını anlamlandırmak ve yaşamını temellendirmek için bir yaratıcıya yönelme ihtiyacı zamanla daha belirgin hale gelmektedir.³⁶ İnsanın bu temel ihtiyacına cevap veren ilahi bir sistem olarak din, bireyin yaratıcıya yönelmesini sağlamaktadır. Meraklı bir insan doğal olarak bu ilahi kabulleri anlamak ve öğrenmek istemektedir. Sonuç olarak, insan itaat eden, bağlanan ve boyun eğen bir yaklaşım geliştirir. Bu bakımdan din, sadece bireyin inanç dünyasını değil, yaşamını da şekillendiren bir rehber olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁷

İnsanlık tarihi boyunca din, bireylerin hem maddi hem de manevi gelişiminde etkili olmuş ve sosyal kültürün önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Bu, dinin insan yaşamında kalıcı izler bıraktığını ve bireyin din kültürü ile doğrudan etkileşim içinde olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda din en basit şekliyle "insan ile Allah arasındaki ilişki" olarak tanımlanmaktadır." Nitekim Kur'an, dinin insan merkezli ilahi bir mesaj içerdiğini açıkça vurgulamaktadır: "Dinde zorlama yoktur; Hak ile batıl artık ayrıdır. Kim tağutu reddeder ve Allah'a inanırsa, artık kopmayacak sağlam bir tutamağa yapışmıştır. Allah işitendir, bilendir." (Bakara, 2/256).

Dinin insan merkezli yapısının bir diğer önemli yönü de bilgi kaynağı olmasıdır. Din, özellikle metafizik alanındaki ilgi ve merakı gidermede temel referans noktasıdır. İnsan, varlığını anlama ve hayatına anlam katma ihtiyacı doğrultusunda dini bilgiye yönelir, bu süreç bireyi din eğitimi almaya hazırlar.³⁸ Dolayısıyla bireyin dine yönelmesi, beklentileri ve dinin bireyden beklentileri, inanç ihtiyacı ve doğa gibi unsurlar çerçevesinde karşılıklı etkileşim içinde değerlendirilmelidir. Bu bakımdan din, insanın manevi dünyasını besleyen, yaşamı yönlendiren, insan ile yaratıcı arasındaki ilişkiyi düzenleyen temel bir değerler sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.8 Eğitim

Eğitim kavramı, "yetiştirmek" ve "geliştirmek" anlamına gelen Latince "educere" veya "educare" kelimelerinden türemiştir.³⁹ İslam geleneğinde "eğitim", "ta'lim" ve "terbiye" kavramlarıyla ifade edilir; bu kavramlar "yükseltmek",

³⁶ Mahmut Aydın, *Din Felsefesi* (Ankara: İSAM Yayınları, 2011), 61.

³⁷ Bekir Karlığa, *Din ve İnsan: Varlık, Bilgi ve Değer Perspektifiyle* (İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2017), 43.

³⁸ İlhami Güler, *İslam Düşüncesinde Din Eğitimi ve Dinî Bilgi* (Ankara: Okur Kitaplığı, 2009), 112.

³⁹ Ali Rıza Özdemir, *Eğitim Bilimine Giriş* (İstanbul: Nobel Yayıncılık, 2019), 11.

“düzeltmek” ve “düzenlemek” anlamlarını içerir.⁴⁰ Eğitim sadece genel anlamda insan yetiştirme süreci olarak değil, aynı zamanda bireylerin eğitilebilir yönlerine dayalı olarak belirli hedeflere ulaşmak için yürütülen düzenli ve planlı bir dizi faaliyet olarak tanımlanır.⁴¹

Toplumda çok geniş bir yere sahip olan eğitim faaliyetleri, bireylerde kazanılması hedeflenen davranışların oluşturulması, ruh ve beden sağlığının korunması ve geliştirilmesi amacıyla yapılan araştırma ve uygulamaların tamamını ifade eder.⁴² Çünkü kişi yaşamı boyunca bilgi, beceri, alışkanlık, inanç ve tutum gibi çok çeşitli kazanımlar elde eder. Bu kazanımlar planlı öğretim faaliyetleriyle sınırlı olmayıp; taklit, gözlem ve deneyim yoluyla da gerçekleşmektedir. Bu bağlamda ister düzenli ister düzensiz olsun bireyi etkileyen ve belirli davranışların gelişmesine veya değişmesine katkıda bulunan herhangi bir süreç “eğitim” olarak tanımlanır.”

Eğitim, toplumun temel yapı taşlarından biri olarak geniş ve çok boyutlu bir kavramdır. Eğitim üzerine çalışan araştırmacılar, farklı bakış açılarına dayalı olarak çeşitli tanımlamalar yapmaktadırlar. Eğitim genel olarak bireyde istenen davranış değişikliğini yaratma süreci olarak tanımlansa da burada “istenen yön” bireyin olumlu ve gelişimsel yönlerini ortaya koyduğu şeklinde anlaşılmalıdır.⁴³

Türk Dil Kurumu'na göre eğitim, "bireyin davranışlarında kendi deneyimleriyle kasıtlı olarak istenen değişiklikleri gerçekleştirme süreci" olarak tanımlanmaktadır." Bu tanımdaki çarpıcı unsur, eğitimin sadece dış bilgiyi aktarmakla ilgili olmaması, aynı zamanda bireyin iç dünyasını şekillendiren bir süreç olmasıdır. Aslında bu açıdan eğitim, yalnızca bilişsel öğrenmeyi değil, aynı zamanda duyuşsal gelişimi ve değer kazanmayı da içeren bütüncül bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁴

Sosyolojik açıdan eğitim, toplumun kültürel ve manevi değerlerini bireylere aktararak toplumsal düzenin sürekliliğini sağlayan ve bireyleri toplumsal sistemin aktif bir parçası haline getiren önemli bir sosyalleşme aracıdır. Bu bakımdan eğitim,

⁴⁰ Ziya Kazıcı, “Eğitim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV İA), c. 10 (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 532.

⁴¹ Cemil Öztürk, *Eğitim ve Felsefesi* (Ankara: Pegem Akademi, 2020), 25.

⁴² Mehmet Zeki Aydın, *Eğitim Sosyolojisi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 30.

⁴³ Hasan Bacanlı, *Eğitim Psikolojisi* (Ankara: Nobel Yayınları, 2015), 17.

⁴⁴ Türk Dil Kurumu, “Eğitim”, *Türkçe Sözlük*, 11. baskı (Ankara: TDK Yayınları, 2011), 578

bireylerin kimlik gelişimini, sosyal rollerini ve değer yargılarını şekillendirmede belirleyici bir rol oynamaktadır.⁴⁵

Psikolojik açıdan eğitim, bireyin zihinsel ve duygusal gelişim süreçlerini destekler ve bilişsel yeteneklerin, sosyal becerilerin ve kişilik özelliklerinin gelişimine katkıda bulunur. Öğrenme teorileri, bireyde davranış değişiklikleri yaratmanın sadece bilgi sağlamakla kalmayıp deneyim, gözlem, etkileşim ve tekrarlama gibi yöntemlerle de başarıldığını ortaya koymuştur. Bu nedenle eğitim sadece örgün eğitim kurumlarında gerçekleşen bir süreç değildir; aynı zamanda gayri resmi ve gayri resmi yollarla bireyi etkileyen çok boyutlu bir etkileşim sürecidir.⁴⁶

Başka bir bakış açısına göre eğitim, "bireyleri, içinde bulundukları toplumun kültürel ve manevi değerlerine göre geliştirmeyi amaçlayan bir süreç olarak tanımlanmaktadır."⁴⁷ Bu tanım, kültürel değerlerin eğitim yoluyla nesilden nesile aktarılmasını vurgulamaktadır. Böylece geçmiş ve gelecek nesiller arasında sürekliliğin ve güçlü bir bağın kurulduğuna işaret eder.

Eğitim tanımları arasında öne çıkan bir diğer yaklaşım ise eğitimin "kişiliği ve ruhu şekillendiren, bireye ve topluma ahlaki ve manevi değerlerin kazandırılmasını sağlayan bir süreç" olmasıdır.⁴⁸ Bu anlayışa göre eğitim sadece bilgi aktarımını değil, bireyin bütünsel olarak büyümesini, toplumla uyum içinde olmasını ve ahlaki değerlere dayalı bir yaşam kurmasını sağlamayı amaçlar.

Sonuç olarak eğitim, bireyin kişisel gelişimini destekleyen, sosyal bütünleşmeyi sağlayan, kültürel sürekliliği sağlayan dinamik bir süreçtir. Bu bakımdan eğitim sadece bireysel bazda değil toplumsal ölçekte de gelişimin temel belirleyicisi olarak kabul edilmektedir.

1.9 Din Eğitimi

Din ve eğitim kavramlarından oluşan ve zamanla kendi kimliğini kazanmaya başlayan bu disiplinler arası alan, bireylerin davranış ve tutumlarının şekillenmesinde için ortak bir zemin sunmaktadır.⁴⁹ Din ve eğitim, bireyde istenen davranış değişikliğinin sağlanması açısından tamamlayıcı işlevlere sahiptir ve bu

⁴⁵ Güler, *İslam Düşüncesinde Din Eğitimi ve Dinî Bilgi*, 112.

⁴⁶ Tan, *Din Psikolojisi*, 95.

⁴⁷ Halil İbrahim Şimşek, *Eğitim ve Kültür* (Ankara: Pegem Akademi, 2017), 42.

⁴⁸ Ali Yıldız, *Eğitimde Değerler ve Aktarım Süreci* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 58.

⁴⁹ M. Zeki Aydın, *Din Eğitimi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 27.

ortak yönler sayesinde eğitim bilimleri ile din bilimleri arasında güçlü bir etkileşim alanı yaratmaktadır.⁵⁰

Bu etkileşim, bireyin doğuştan sahip olduğu doğal ve genetik potansiyeli ortaya çıkarmayı amaçlar; bireye yaşamını sağlıklı, mutlu ve uyumlu bir şekilde sürdürebilmesi için gerekli değerleri ve davranış kalıplarını kazandırmaktadır.⁵¹ İnsan dünyaya geldiği andan itibaren din ve eğitimin hayatı boyunca bütünleştirdiği ve şekillendirdiği tutum ve davranışlarla karşılaşır ve bunları hayatına taşımaktadır.

Dinin ve eğitimin insan yaşamında tamamlayıcı işlevler üstleniyor olması, her iki alanın da nihai amacının bireyde olumlu davranışlar geliştirmek olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda dinin bireyde yaratmayı amaçladığı davranışlar ile eğitimin hedeflediği davranış değişikliklerinin büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir; bu durum din eğitimi kavramının “inanılan dinde eğitim” veya “iyi işler yapan insanlar yetiştirmek” olarak tanımlanmasının önünü açmaktadır.⁵²

Ancak sosyal söylemde sıkça karşılaşılan bir kafa karışıklığı da dikkat çekiyor. “Eğitim” ve “öğretim” kavramlarının günlük dilde birbirinin yerine kullanılması bazen din eğitimi ve din öğretimi kavramlarının birbirine karışmasına yol açmaktadır. Ancak bu iki kavram arasında temel bir fark vardır: Din öğretimi, inandıkları dinin temel bilgilerini bireylere aktarma süreci iken, din eğitimi bu bilgiyi bireyde davranışa dönüştürmeyi, içselleştirmeyi ve yaşam pratiğine aktarmayı amaçlayan daha geniş bir süreçtir.⁵³ Dolayısıyla din eğitimi sadece bilişsel düzeyde bilgi aktarmakla kalmaz; Aynı zamanda bireyin duygusal ve davranışsal boyutlarda gelişimini hedefleyen bir faaliyettir.⁵⁴

Din eğitiminin amacı, bireyin gelişim özelliklerini, hazır bulunuşluk düzeyini ve çevre koşullarını dikkate alarak bireyin inanç kapasitesini geliştirmek, Allah ile bağ kurmasını sağlamak ve bireyi batıl inançlardan uzaklaştırmaktır.⁵⁵ Bu süreç aynı zamanda bireyin sosyal hayata uyum sağlamasına, kendi kültürel kimliğinin tanınmasına ve anlamına da katkıda bulunur. Birey, din eğitimi

⁵⁰ Hasan Kayıklık, “Din Eğitimi ve Değerler Eğitimi Bağlamında Eğitimde Ahlaki Gelişim”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/2 (2003): 55.

⁵¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Din Eğitimi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (TDV İA), c. 9 (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 469.

⁵² Hüseyin Atay, *İslam’da Eğitim* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 112

⁵³ Ziya Kazıcı, “Öğretim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV İA), c. 33 (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 205.

⁵⁴ Ayhan Aydın, *Din Öğretimi ve Pedagojik Temelleri* (İstanbul: Değer Yayınları, 2020), 44.

⁵⁵ İlhami Güler, *İslam Düşüncesinde Din Eğitimi ve Dinî Bilgi* (Ankara: Okur Kitaplığı, 2009), 118.

sayesinde bireyselleşme sürecinde hem sağlıklı bir kendini inşa etmeye ulaşır hem de sosyalleşme ve kültürleşme süreçlerini daha bilinçli yaşar.⁵⁶

Din eğitiminin bireyin karakter ve kişiliğinin gelişiminde oynadığı rol de yadsınamaz. Bu eğitim süreci, din duygusunun ortaya çıkmasını, gelişmesini ve davranışa dönüşmesini sağlar. Özellikle çocukluktan itibaren başlayan bu süreçte bireyin fiziksel, zihinsel ve duyuşsal becerileri bütüncül bir yaklaşımla geliştirilmelidir.⁵⁷ Bu noktada eğitim süreci planlanmalı ve programlanmalı; bireyin çevre koşullarına uygun olarak yürütülmelidir. Bütün bu unsurlar bir araya geldiğinde, diğer duygular gibi dini duyguların da eğitim yoluyla geliştirilebileceği ortaya çıkmaktadır.⁵⁸

Sonuç olarak din eğitimi, bireyin sadece manevi yönünü güçlendirmekle kalmayıp aynı zamanda karakter oluşumuna, bireyin öz farkındalığına ve anlam arayışına katkıda bulunan önemli bir süreçtir. Bu süreçte edinilen bilgi ve değerler bireyin yaşamını daha anlamlı kılarken, aynı zamanda toplumsal uyumu artırmakta ve bireyi sosyal yaşamda daha bilinçli bir aktör haline getirmektedir.

1.10 Değer

Değer kavramı, özellikle sosyoloji, psikoloji, felsefe ve eğitim gibi sosyal bilimler disiplinlerinde uzun yıllardır teorik tartışmalara ve ampirik çalışmalara konu olan temel kavramlardan biridir. Değerler; bireylerin tutumlarını, yönelimlerini, davranışlarını ve karar alma süreçlerini şekillendiren temel ilkeler olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda birey ile toplum arasındaki etkileşimi yönlendiren kültürel ve ahlaki referans sistemlerinin inşasında merkezi bir rol oynamaktadırlar. Günümüzde özellikle eğitim bilimleri alanında bireylerin sadece bilişsel değil duygusal ve ahlaki gelişimlerini desteklemek amacıyla değerler eğitimi önem kazanmıştır. Bu bağlamda değer kavramı, başta din eğitimi olmak üzere birçok öğretim alanında hem içerik hem de yöntem açısından dikkate alınmaktadır.⁵⁹

Değerlerin birey ve toplum etkileşimindeki belirleyici rolü, bu kavramın sosyal bilimlerde neden bu kadar merkezi bir konuma sahip olduğunu da

⁵⁶ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi Açısından Sosyalleşme Süreci* (Ankara: Nobel Yayınları, 2015), 66

⁵⁷ Ziya Ekmekçi, *Eğitim Psikolojisi ve Gelişim Dönemleri* (İstanbul: Der Yayınları, 2011), 102.

⁵⁸ Hasan Tan, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 95.

⁵⁹ Ali Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler* (Ankara: Pegem Akademi, 2015), 89.

açıklamaktadır. Çünkü bireylerin değer yargıları sadece bireysel tercihlerini ve tutumlarını değil, aynı zamanda bir toplumun kültürel yapısını, sosyal normlarını ve ahlaki düzenini de belirlemektedir. Sosyolojik bir bakış açısıyla bakıldığında değerler, bir toplumun ortak yaşam ilkelerini belirler, bireyleri belirli sosyal roller içinde tutarlı davranmaya yönlendirir; sosyal bütünleşme, dayanışma ve sosyal kontrolü sağlayan dinamiklerdir.

Türk Dil Kurumu'na göre değer, “bir şeyin önemini belirlemek için kullanılan soyut bir ölçü ve erdem” anlamına gelmektedir.⁶⁰ Bu bağlamda değer kavramı, bir ulusun veya bireyin sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel unsurların hem maddi hem de manevi yönlerini kapsar. Terminolojik anlamında değer; bireylerin nesneler, düşünceler ve durumlar konusunda iyi-kötü, arzulanır-istenmeyen gibi yargılara varmalarını sağlayan ilkeler bütünü olarak tanımlanır.⁶¹

Psikoloji disiplini açısından değerlendirildiğinde değerler, bireyin kişilik yapısının, motivasyonlarının ve bilişsel süreçlerinin önemli bir bileşeni olarak kabul edilmektedir. Bireylerin yaşamlarına yön veren motivasyon kaynakları, hedef belirleme davranışları ve benlik kavramlarının gelişimi doğrudan değer sistemleriyle ilgilidir. Bu bağlamda değerler, bireyin sosyal çevresiyle etkileşimleri sonucu oluşan ve zamanla içselleştirilen duyuşsal yapılardır.

Değer kavramına ilişkin teorik çerçevede öne çıkan isimlerden biri olan Milton Rokeach değeri, bireyin alternatiflere kıyasla belirli bir davranışı veya yaşam tarzını tercih etmesine yol açan kalıcı bir inanç olarak tanımlamaktadır.⁶² Rokeach, değer kavramının iki farklı kullanımına da dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, insanların önemli gördüğü ve bireyde kolayca bulunabilen veya daha sonra edinilebilen kişisel değerlerdir; ikincisi, nesnelere atfedilen değer anlamındadır.

Değer kavramını tanımlamaya yönelik çeşitli yaklaşımlar göz önüne alındığında bireylerin tercihlerini, ilgi alanlarını, motivasyonlarını, ihtiyaçlarını, arzularını, hedeflerini, tutumlarını ve karar alma süreçlerini etkilediği; bireyin davranışını şekillendiren bir dizi kriter veya standart olarak tanımlanabilir. Elbette bu tanımlar, farklı disiplinlerin değer kavramına kendi bakış açıları ile yaklaştığını

⁶⁰ Erdal Toprak, *Değerler ve Eğitim* (İstanbul: Nobel Yayıncılık, 2018), 40.

⁶¹ Türk Dil Kurumu, “Değer”, *Türkçe Sözlük*, 11. baskı (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 578.

⁶² Milton Rokeach, *The Nature of Human Values*, çev. Nurdan Kalaycı (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2008), 27.

ve her disiplinin değer kavramını kendi çerçevesi içinde ele almasının önünü açtığını göstermektedir. Bu durum literatürde değer kavramının sayısız tanımının varlığına yol açmıştır.

1.11 Öğretim Programı

Programlar, bireyin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor alanlarda çok yönlü gelişimini destekleyecek; sistematik, planlı ve amaçlı öğrenme deneyimleri dahil olmak üzere eğitim sisteminin temel referans belgelerinden birini oluşturmaktadır.⁶³ Eğitim sisteminin işleyişinde yol gösterici ve düzenleyici bir role sahip olan öğretim programları, bireyin sadece akademik bilgi edinmesini değil; değer, tutum ve sosyal beceri gibi hayati yetkinlikler kazanmasını da amaçlamaktadır.⁶⁴ Bu bağlamda program, eğitim hedeflerine ulaşmada içerik düzenlemeleri, öğretim yöntem ve teknikleri ve ölçme-değerlendirme stratejilerini içeren bütüncül ve dinamik bir sistem olarak tasarlanmıştır⁶⁵.

Müfredatlar, eğitim sisteminin ideolojik, felsefi ve sosyokültürel temellerini yansıtması açısından da düşünülmelidir.⁶⁶ Özellikle Cumhuriyet döneminden günümüze kadar geçen süreçte Türkiye'de öğretim programlarının şekillenmesi, dönemin pedagojik yaklaşımları, siyasi yapısı, sosyal ihtiyaçları ve küresel gelişmelerle yakın etkileşim içindedir.⁶⁷ Bu bağlamda öğretim programları, yalnızca bilgi aktarımı için bir araç olmanın ötesine geçer ve bireyin toplumla etkileşime girmesini sağlayan ve toplumsal değerlerin nesilden nesile aktarılmasına aracılık eden kültürel bir taşıyıcı görevindedir.⁶⁸

Program geliştirme süreci; eğitim ihtiyaçlarının bilimsel yöntemlerle analiz edilmesi, programın ulaşmak istediği hedeflerin net bir şekilde belirlenmesi, içeriğin öğrenci gelişim düzeyine ve konu alanına göre yapılandırılması, etkili öğretim yöntem ve stratejilerinin belirlenmesi ve son olarak sürecin bilimsel yöntemlerle ölçülmesi gibi aşamaları içeren sistematik bir süreçtir.⁶⁹Bu süreç hem

⁶³ Demirel, *Eğitimde Program Geliştirme: Kuramdan Uygulamaya*, 34.

⁶⁴ Karataş, "Değerler Eğitimi ve Empati İlişkisi", 76

⁶⁵ Özcan Demirel, *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme* (Ankara: Pegem Yayıncılık, 2006), 5.

⁶⁶ Aydın, *Eğitim Sosyolojisi*, 30

⁶⁷ Tuğrul Yörük, *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları* (Ankara, 2011), 1-3.

⁶⁸ Tan, *Din Psikolojisi*, 95

⁶⁹ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 35. bs. (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022), 164.

teorik hem de pratik açıdan ele alınırken, teorik bilginin yanında sınıf içi uygulamalara ve öğrenme ortamlarının kalitesine göre de şekillenmektedir.⁷⁰

Eğitim programlarının; başarıya ulaşabilmesi için öğrenci merkezli, çağın ihtiyaçlarına duyarlı ve yaşam boyu öğrenmeyi teşvik eden bir yapıya sahip olmaları gerekmektedir.⁷¹ Bu bağlamda modern eğitim programları sadece bilgi aktarımına değil; bireyin öğrenme sürecine etkin bir şekilde katılmasını sağlayan problem çözme, eleştirel düşünme, iletişim ve iş birliği gibi 21. yüzyıl becerilerine odaklanan bir anlayışla tasarlanmaktadır. Ancak eğitim programlarının kültürel ve sosyal bağlamı göz ardı edilmemelidir. Öğretim programlarının; sosyal norm ve kültürel değerlere duyarlı olması, bireyin kimlik gelişimini desteklemesi ve sosyal uyumu kolaylaştırması büyük önem taşımaktadır.⁷²

Öğretim programları, aynı zamanda eğitimin felsefi temelini oluşturan insan anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayış, bireyin bütünsel gelişimini, kendini gerçekleştirme sürecini ve sosyal sorumlulukları dikkate almaktadır.⁷³ Programların altında yatan bu felsefi yaklaşımlar; hümanist, pragmatist veya yapılandırmacı bakış açıları doğrultusunda bireyin öğrenme sürecine aktif katılımını destekleyen ilke ve stratejiler etrafında bütünleşmektedir.⁷⁴ Ayrıca bireyin gelişim evreleri, öğrenme stilleri ve motivasyon düzeyleri gibi faktörler göz önünde bulundurularak programların psikolojik temelleri belirlenmektedir.⁷⁵ Sosyolojik temeller bireyin topluma kazandırılması, kültürel mirasın aktarılması ve sosyal dengenin sağlanmasında programın işlevlerini vurgulamaktadır.⁷⁶

Sonuç olarak program; bireye bilgi, beceri ve değer kazandırma noktasında bireyin sosyal hayatta aktif ve bilinçli katılımını sağlayan sistematik, planlı ve sürekli gelişen eğitim araçları olarak tanımlanmaktadır. Eğitim programlarının başarılı bir şekilde uygulanabilmesi ve hedeflerine ulaşabilmesi için sadece içerik düzeyinde değil; uygulama, değerlendirme ve geliştirme süreçlerinde de bilimsel

⁷⁰ Yıldırım ve Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 39.

⁷¹ Mehmet Şahin, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri: Eğitim Bilimleri İçin Uygulamalı Bir Giriş*, 3. bs. (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020), 102.

⁷² Bayram Yılmaz ve Serap Altun, "21. Yüzyıl Becerileri Bağlamında Empati Eğitimi", *Millî Eğitim* 49/1 (2020): 165-188

⁷³ Ümit Fahri Çetin, "Ortaokul Öğrencilerinde Dindarlık ve Empati İlişkisi", *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi* 9/3 (2021): 1452.

⁷⁴ Hoffman, *Empati ve Ahlak Gelişimi*, 45.

⁷⁵ Rogers, "Empatik Olmak", 113-126.

⁷⁶ Bacanlı, *Eğitim Psikolojisi*, 17.

verilere dayalı katılımcı ve esnek bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir.⁷⁷

Bu bağlamda eğitimin hem bireysel hem de toplumsal işlevlerini yerine getirebilmesi için programların sürekli güncellenmesi ve çağın gereklerine uyarlanması gerekmektedir.

⁷⁷Şimşek, *Eğitim ve Kültür*, 42.

2. MATERYAL ve YÖNTEM

Bu Araştırmanın bu bölümünde yapılan çalışmanın yöntem ve teknik açıdan incelemesi yapılacaktır.

2.1 Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, 2010-2018 yıllarında uygulanan DKAB müfredatına dayalı olarak empati değerini ve bu değer öğretimi süreçlerindeki yerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Nitel araştırma yöntemi; belge inceleme, gözlem, görüşme ve analiz gibi veri toplama teknikleri ile araştırma konusu ile ilgili teorik bilgilerin kapsamlı bir şekilde incelenmesini ve derinlemesine yorumlanmasını sağlayan sistematik bir yaklaşımdır.⁷⁸ Araştırma deseni, nitel araştırma yönteminin alt yaklaşımlarından biri olan doküman analizi ile oluşturulmuştur. Bu analiz yöntemi, belirli bir araştırma konusu doğrultusunda bilgi içeren yazılı kaynakları sistematik olarak incelemeyi ve elde edilen veriler ışığında anlamlı bir bütünlük ortaya koymayı amaçlayan bir tekniktir. Bu yöntemle elde edilen verilerin analiz sürecinde betimsel analiz ve içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. Böylece elde edilen bulgular sistematik olarak değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.⁷⁹

2.2 Çalışma Grubu

Araştırmanın örneklemini, 2010-2018 yıllarında uygulanan DKAB öğretim programları oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu oluşturulurken kolay ulaşılabilir örneklem tercih edilmiştir. Çalışmayı oluşturan örneklem grubunu; 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, Talim Terbiye Kurulu kararları doğrultusunda Tebliğler Dergisi'nde yayınlanan 2010-2018 Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programları oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamında söz konusu programlar empati değeri kapsamında amaç, vizyon, yapı ve felsefi boyutları açısından derinlemesine analiz edilmiştir. Her iki program ünite, konu, kazanım, etkinlik örnekleri ve açıklamalar düzeyinde içeriksel olarak nasıl yapılandırıldığı incelenerek detaylandırılmıştır. Bu kapsamda

⁷⁸ Ali Yıldırım ve Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 12. bs. (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021), 39.

⁷⁹ Denzin Norman K. ve Yvonna S. Lincoln, *Nitel Araştırma* (çev. Sadiye Kuş), 4. bs. (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018), 204.

2010-2018 programları karşılaştırmalı olarak incelenmiş; empati değerine ne ölçüde yer verildiği, müfredatlardaki değişimler, programların güçlü ve zayıf yönleri, fırsatları ve sınırlamaları çok boyutlu bir perspektiften analiz edilmiştir. Bu şekilde araştırma, programların empati öğretimine ilişkin yetkinliklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2.3 Verilerin Toplanması

Nitel araştırma yöntemleriyle sıkça kullanılan belge inceleme tekniği araştırmanın veri toplama sürecinde temel olarak kullanılmıştır. Literatürde “belgesel tarama” olarak da adlandırılan doküman inceleme; kaynakları sistematik olarak tanımlama, okuma, değerlendirme ve belirli bir amaç için yeni veriler elde etme sürecini içerir.⁸⁰ Bu yöntem araştırmacıya sadece sistematik olarak veri toplama fırsatı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda süreç yönetiminde zaman ve kaynak açısından da önemli tasarruflar sağlar. Araştırma kapsamında kullanılan doküman inceleme yöntemi, çalışmanın güvenilirliğini artırmak amacıyla titizlikle gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler doğrultusunda nitelikli bulgulara ulaşılmıştır.

2.4 Veri Analizi

Araştırma sürecinde elde edilen verilerin incelenmesinde betimsel analiz ve içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. Betimsel analiz, belirli bir konuda birbirinden bağımsız olarak yapılan çalışmaların ayrıntılı incelenip düzenlenmesine anlamına gelmektedir. İçerik analizi ise veri kümesini objektif, ölçülebilir ve doğrulanabilir bir şekilde açıklamayı amaçlayan; elde edilen verilerden anlamlı kategoriler oluşturarak analiz sürecine sistematiklik sağlayan bir yöntemdir.⁸¹ Bu teknikle empati değerinin müfredatta nasıl konumlandırıldığı açıklığa kavuşturulmuş; elde edilen veriler arasında neden-sonuç ilişkileri kurulmuş ve programlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konmuştur. Analiz sürecinde özellikle empati değeri ile ilgili unsurların müfredatta ne ölçüde dahil edildiği, bu değer öğretimi sürecindeki olanaklar, sınırlamalar ve her iki programın karşılaştırmalı analizi üzerinde durulmuştur. Bulgular araştırma soruları çerçevesinde değerlendirilerek yorumlanmıştır.

⁸⁰Şahin, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri: Eğitim Bilimleri İçin Uygulamalı Bir Giriş*, 102.

⁸¹ Yıldırım ve Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 242.

3. BULGULAR ve TARTIŞMA

3.1 Empati Değer ve Öğretimi Bağlamında 2010-2018 DKAB Öğretim Programı

Türkiye'de DKAB müfredatı ilk olarak 28 Mart 1982'de Anayasa ve Milli Eğitim Temel Kanunu hükümlerine göre uygulanmıştır.⁸² 1986 yılında dersin adı "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" olarak yenilenmiştir. Müfredat temel unsurlar etrafında yapılandırılmış, içerikteki tekrarlayan üniteler ortadan kaldırılarak yapılan değişiklikler Tebliğler Dergisi'nde yayımlanmıştır.⁸³

Bu program yaklaşık yirmi yıl yürürlükte kalmış, daha sonra 2006 yılında yapılan değişikliklerle güncellenmiş ve son olarak yerini 2010 programına bırakmıştır. 2010 müfredatında özellikle “değer” kavramının öğretimi önceki programlara kıyasla daha net ve sistematik bir şekilde yapılandırılmış, değerler açık bir şekilde sıralanarak programın temel bileşenleri haline getirilmiştir.⁸⁴ Değişen sosyal dinamikler ve farklı değer algıları sonucunda müfredat 2018 yılında yeniden revize edilmiştir. Yeni program; bilgi üreten, problem çözebilen, eleştirel düşünebilen, girişimci, kararlı, etkili iletişim kurabilen, empati becerilerine sahip ve topluma katkı sağlayabilen bireyler yetiştirmeyi amaçlayan bir yaklaşımla oluşturulmuştur.⁸⁵

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı'nın zorunlu dersleri arasında yer alan DKAB ders müfredatı, bireylerin çok yönlü gelişimini desteklemeyi ve özellikle değerler eğitimi yoluyla erdemli davranışlar edinmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. 2010-2018 programları karşılaştırıldığında empati değerinin hem doğrudan hem de dolaylı olarak öne çıktığı anlaşılmaktadır. Bu değer özellikle “saygı”, “sevgi” ve

⁸² John Fiske, *İletişim Çalışmalarına Giriş*, çev. Suat İrvan (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, t.y.).

⁸³ Nurullah Altaş, “Türkiye’de Zorunlu Din Öğretimini Yapılandıran Süreç, Hedefler ve Yeni Yöntem Arayışları”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 4/12 (2001): 145-168.

⁸⁴ Ahmet Çakmak, *İDKAB Derslerinde Adalet Değerinin Öğretimi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013), 62-65.

⁸⁵ Hayati Tetik, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 2010-2018 Öğretim Programı Ünite ve Kazanımları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Universal Journal of Theology* 3/1 (2020): 64-86.

“hoşgörü” gibi kök değerler altında programa dahil edilmektedir.⁸⁶

Modern çağda hızla artan bilimsel ve teknolojik gelişmeler eğitimi etkileyen temel unsurlar arasında yer alırken; bilgi üretiminin merkezinde üst düzey zihinsel becerileri harekete geçirmek, bireylerde iletişim, iş birliği, eleştirel düşünme ve kendini ifade etme gibi becerilerin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Tüm bu gelişmeler empati değerinin eğitimdeki yerini daha da güçlendirmiştir. DKAB müfredatında yapılan revizyonlarla ders içeriği yeniden yapılandırılmış; dinin temel kaynakları ve İslam'ın temel değerleri etrafında “mezheplerüstü ve dinler açılımı” bir yaklaşımla program bütünleştirilmiştir. Bu yaklaşım, bireylerin dini ve ahlaki konularda objektif bilgi edinmelerini, birlikte yaşama kültürünü benimsemelerini ve özellikle “empati” kavramını içselleştirmelerini amaçlamaktadır.⁸⁷

Eğitim sistemi bir iletişim ve etkileşim süreci olarak değerlendirildiğinde geçmişten günümüze din eğitimi üzerine yapılan araştırmalar; bireylerin kültürel miraslarıyla bağlarının güçlendirilmesi, sosyal uyumun sağlanması ve farklılıklara saygının geliştirilmesi açısından eğitimin önemli sorumluluklar taşıdığını göstermektedir.⁸⁸ 2010 Müfredatının giriş bölümünde belirlenen beş temel ilke, bireyin fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan bütünsel gelişimini desteklemeyi amaçlamaktadır:

- İnsana Saygı: Değişen insani ihtiyaç ve değerleri göz önünde bulundurarak bireyi anlamaya ve yorumlamaya odaklanan bir yaklaşımdır.
- Düşünceye Saygı: Farklı düşüncelere açık olmaya ve tek bir hakikat anlayışından kaçınmaya dayanır.
- Özgürlüğe Saygı: Bireyin özgürlüğünü kısıtlayan her türlü yaklaşıma karşıdır.
- Ahlaka Saygı: Evrensel ahlaki değerlere sahip olmayı ve bunlara bağlı kalmayı vurgular.
- Kültürel Mirasa Saygı: Geçmişten günümüze ulaşan kültürel mirasın korunması ve sürdürülmesini amaçlar.

⁸⁶ Karataş, “Değerler Eğitimi ve Empati İlişkisi,”83-91.

⁸⁷ Dökmen, Empati ve İletişim, 51.

⁸⁸ Altaş, “Türkiye’de Zorunlu Din Öğretimini Yapılandıran Süreç, Hedefler ve Yeni Yöntem Arayışları”, 145-168.

Bu ilkeler bireylerin bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimlerini desteklemeyi ve empati değerini yaşam boyunca etkin kullanmayı amaçlamaktadır. Toplumsal boyutta “farklı dini anlayışların ve yaşam tarzlarının toplumsal bir gerçeklik olduğunun bilincini artırmak, başkalarının inanç ve yaşam tarzlarına hoşgörüyle yaklaşmak” gibi hedefler ön plana çıkmaktadır.

2018 öğretim programında da benzer ilkeler korunmuştur. Empati değerine “sevgi, saygı, kardeşlik, arkadaşlık ve dostluk bağlarını güçlendiren; birlik ve beraberliği pekiştiren değerlerin öğrencilerin zihninde güçlü bir şekilde yer etmesine özen gösterilir” ifadesi ile özel bir vurgu yer almaktadır. Öğrencilerin insana, düşünceye, hürriyete, ahlaki olana ve geleneksel birikime saygılı bireyler olarak yetiştirilmeleri hedeflenmiştir.⁸⁹

3.2 Empati Değer ve Öğretimi Bağlamında 2010-2018 DKAB Öğretim Programının Amaçları, Vizyonu ve Temel Yaklaşımı

3.2.1 Programın Amaçları

2010 İDKAB müfredatının giriş bölümünde Türk Milli Eğitiminin genel amaçları üç madde şeklinde belirtilmiştir. Öncelikle bireylerin ulusal, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerleri benimsemesi ve geliştirmesi; aileye, ülkeye ve millete sadakat duyması, her zaman insan haklarına saygılı, görev ve sorumluluk bilincine sahip bireyler olarak yetiştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.⁹⁰ Bu bağlamda söz konusu kavramların değer eğitiminin temel dayanağını oluşturduğu söylenebilir. Değer kavramı, bir ulusun veya bireyin sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel yönleri dahil olmak üzere hem maddi hem de manevi unsurları içeren bütünsel bir anlama sahiptir. Burada belirtilen hedefler ile empati değeri arasında önemli bir ortak nokta olduğu görülmektedir.

Empati değeri ile doğrudan ilişkilendirilebilecek ikinci madde ise “insan haklarına saygılı, geniş bir dünya görüşüne sahip, kişiliğe ve inisiyatife değer veren bireyler yetiştirmek” hedefidir.⁹¹ Bu ifade temel olarak saygı, birlikte yaşama kültürü ve çokkültürlülük gibi kavramları içermektedir. Bu nedenle hoşgörü ve empati gibi değerleri içeren bir eğitim anlayışını ortaya koymaktadır. Eğitimin

⁸⁹ Dökmen, *Empati ve İletişim*, 53.

⁹⁰ Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 4-8. Sınıf Öğretim Programı* (Ankara: MEB Yayınları, 2010), 3-4.

⁹¹ Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 4-8. Sınıf Öğretim Programı* (Ankara: MEB Yayınları, 2010), 5.

temel konusu olan insanlar, tüm varlıklar arasında saygı, sevgi ve hoşgörüyü en çok hak eden varlıklar olarak görülmektedir. Bu nedenle bireylerin birbirlerini anlamaları ve empati becerilerini geliştirmeleri eğitimin temel dinamiklerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Üçüncü madde ise bireylerin kendilerini tanımlarını ve toplumun mutluluğuna katkı sağlayacak bir meslek edinmelerini amaçlamaktadır. Bu madde empati değerine doğrudan değinmese de bireylerin kişisel gelişimi, duygusal farkındalığı ve sosyal sorumluluk duygusu açısından empati ile dolaylı bir bağ kurmaktadır.

2018 DKAB müfredatının genel amaçları arasında "farklı inanç ve yorumları tanımak ve bunlara saygı duymak, çevrelerindeki dini davranış, yorum, tutum ve deneyimlerin farkında olmak, ahlaki değerleri tanımak ve içselleştirmek, ayrıca Hz. Muhammed'in yaşamını ve örnek davranışlarını tanımak" yer almaktadır.⁹² Bu ifadeler "empati" kavramını doğrudan ifade etmese de bireylerin sosyal ve kültürel çeşitliliğe saygı duymalarını ve bu bağlamda empatik bir yaklaşım geliştirmelerini amaçlamaktadır.⁹³

3.2.2 Programın Vizyonu

2010 İDKAB programının vizyonu incelendiğinde değerler eğitimi ile doğrudan ilişkilendirilebilecek çeşitli unsurların ön plana çıktığı görülmektedir.⁹⁴ Programın vizyon bölümü empati değeri ile yakından ilgili kavram ve hedefleri içermektedir. Bu kapsamda belirtilen temel maddeler şunlardır:

* 21. Yüzyılın çağdaş bireylerini yetiştirmek: Atatürk ilke ve inkılaplarını benimsemiş, temel demokratik değerlerle donatılmış, çağın gerektirdiği bilgi ve beceriye sahip, insan haklarına saygılı, içinde yaşadığı çevreye duyarlı bireyler yetiştirmek amaçlanmaktadır.

* Dinler arası anlayış ve hoşgörü: İslam'ın kültür, dil, sanat, ahlak, gelenek ve görenekler üzerindeki etkisini göz önünde bulunduran; kendi dinine ve diğer dinlere mensup olanlara karşı anlayışlı bireyler yetiştirmek hedeflenmektedir.

Bu maddeler doğrultusunda programın vizyonu öğrencilerde farklı din ve inançlara karşı saygı, hoşgörü ve empati değerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Özellikle, "insan haklarına saygılı olmak", "çevreye duyarlılık geliştirmek",

⁹² Tetik, "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Empati Eğitimi", 1125.

⁹³

⁹⁴ MEB, *İlköğretim Din Kültürü*, 9.

“iletişim ve sosyalleşme becerilerini geliştirmek”, “çevre ile uyum içinde olmak” ve “diğer dinlerden insanlara anlayışla yaklaşmak” gibi hedefler, insan haklarına saygılı olmanın temel yol haritası olarak sunulmaktadır. Ayrıca öğrencilere İslam dininin öğretilerine dayalı farklı inanç ve düşünce biçimlerine yönelik bir yaklaşım kazandırmak programın bir diğer önemli hedefi olarak öne çıkmaktadır.⁹⁵ Bu bağlamda öğrencilerde saygı, hoşgörü ve özellikle empati bilincinin geliştirilmesi gerektiği vurgulanmakta; böylece din eğitimi kapsamında sadece bilgi aktarımının değil, bireyde empatik bir bakış açısının da sağlanması amaçlanmaktadır.⁹⁶

2018 DKAB programının vizyonuna bakıldığında bu hedefler daha öz bir şekilde ifade edilmektedir. Programda "farklılıklarla birlikte yaşama becerisi kazanmış bireyler yetiştirmek" vurgusu ile genel bir çerçeve çizilmiştir. Bu ifade bireyleri sosyal ve kültürel çeşitliliğe açık olmaya, hoşgörü ve empatiye dayalı bir bakış açısı geliştirmeye teşvik eden bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

Sonuç olarak, her iki programın vizyonu empati değerini doğrudan veya dolaylı olarak aktarmayı; farklılıkları bir zenginlik olarak kabul etmeyi, birlikte yaşama kültürünü oluşturmayı ve çok kültürlü bir toplum yapısını içselleştirmeyi amaçlamaktadır.

3.2.3 Programın Temel Yaklaşımı

2010-2018 DKAB müfredatı hazırlanırken insanların bireysel, sosyal, kültürel ve ahlaki yönleri dikkate alınmış; eğitim sürecine katkıları açısından insanlar hem aktif hem de pasif bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda programlar “eğitimsel yaklaşımı” ve “dinbilimsel yaklaşım” olmak üzere iki temel yaklaşım etrafında şekillenmiştir.⁹⁷

3.2.3.1 Eğitimsel Yaklaşımı

2010-2018 programlarında öğrencilerin aktif katılımını ön planda tutan yapılandırmacı yaklaşıma dayalı bir eğitim modeli benimsenmiştir. Çoklu zekâ teorisi ve öğrenci merkezli öğrenme gibi çağdaş yaklaşımların benimsendiği bu modelde; öğrencilerin etkili iletişim, anlama, uygulama becerileri geliştirilmiş ve öğretmen sürece yön veren bir rehber olarak konumlandırılmıştır.⁹⁸

⁹⁵ MEB, *İlköğretim Din Kültürü*, 8.

⁹⁶ Karataş, “Değerler Eğitimi ve Empati İlişkisi”, 84-85.

⁹⁷ Altaş, “Zorunlu Din Öğretimi”, 157.

⁹⁸ Tetik, “Empati Eğitimi”, 1123.

3.2.3.2 Din Bilimsel Yaklaşım

2010 İDKAB müfredatında “öğrencilerin inanç ve kültür dünyasını genişletmek, diğer dinlere veya farklı düşüncelere sahip olanlara karşı daha hoşgörülü ve anlayışlı davranışlar geliştirmelerini sağlamak amacıyla diğer dinler hakkında genel bilgi vermek" amacıyla teolojik bir yaklaşım oluşturulmuştur.⁹⁹ Bu yaklaşımla İDKAB derslerinin öğrencilerde empati bilincinin kazanılmasında önemli rol üstlendiği açıkça vurgulanmaktadır.¹⁰⁰

2018 programında DKAB müfredatının tüm inançları betimleyici bir yaklaşımla öğretmeyi amaçladığı özellikle belirtilmiştir.¹⁰¹ Program, dünya dinlerinin öğretiminde bilimsel bir yaklaşıma dayalı, farklı inançları kapsayan gözlemlenebilir / ölçülebilir yöntemleri kullanmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda öğrencilerden “farklı inanç ve yorumları tanımak ve anlamak, çevrelerindeki dini davranış, yorum, tutum ve deneyimlerin farkında olmak, yaşayan dünya dinleri hakkında bilgi edinmek ve başta din ve inanç alanı olmak üzere her alanda farklılıklara ve yorum çeşitliliğine saygı duymak” ifadeleri ile hedeflenen beklentiler vurgulanmaktadır.¹⁰²

Programın uygulanmasına ilişkin 2018 DKAB müfredatında şu ifade yer almıştır: "Farklı din ve inançların öğretilmesinde olgusal bir yaklaşım benimsenmiştir; bu bağlamda dinler ve inançlar kendi metinleri, kaynakları ve kabulleri esas alınarak öğretilmektedir."¹⁰³ Bu ifade, 2018 programının bilimsel, tanımlayıcı ve dinler açılımı bir yapıya sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Söz konusu yaklaşım, bu çalışmada tartışılan empati değerinin öğretilmesiyle doğrudan ilgilidir ve öğrencilerin farklı inançlara karşı hoşgörülü ve empatik bakış açıları geliştirmeleri için önemli bir temel sağlamaktadır.

3.3 Empati Değer ve Öğretimi Bağlamında 2010-2018 DKAB Öğretim Programının Yapısı (Ünite, Konu, Kazanım, Etkinlik ve Açıklamalar)

DKAB dersi programı; öğrencilere din anlayışındaki bireysel farklılıkları ve çeşitliliği tanımayı, dinin insan hayatındaki vazgeçilmez yerini anlamayı, din ve din

⁹⁹ Karataş, “Değerler Eğitimi ve Empati İlişkisi”, 88.

¹⁰⁰ Dökmen, *Empati ve İletişim*, 53.

¹⁰¹ Mustafa Yavuz, *Değerler Eğitimi ve Öğretimi* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2017), 45.

¹⁰² Dökmen, *Empati ve İletişim*, 54.

¹⁰³ MEB, *İlköğretim Din Kültürü*, 19.

anlayışlarını yargılamaktan kaçınmayı öğretmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda programda “inanma ve yaşama özgürlüğünün farkına varma” ilkesi özellikle vurgulanmaktadır.¹⁰⁴ Toplumdaki dini ve ahlaki davranışları tanımak ve dinamikleriyle birlikte değerlendirmek empati gerektiren bir süreçtir. Bu bağlamda ilkökul programının sosyal boyutu, “toplumdaki farklı dini anlayışların ve yaşamların toplumsal bir olgu olduğunun farkına varmak, başkalarının inançlarına ve yaşamlarına hoşgörüyle yaklaşmak” ilkelerini içermekte; böylece bireyler arasındaki olası ayrılıkların önlenmesi ve toplumun değerine öncelik verilmesi amaçlanmaktadır.¹⁰⁵

Dinin temel amacı ahlaklı bireyler yetiştirme bilinci oluşturmaktır. Bu doğrultuda, programda “ahlaki değerleri bilen, saygı duyan ve bu değerleri içselleştiren erdemli bireyler olmak” ilkeleriyle açıkça vurgulanmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de “Sen ancak yüce bir ahlak üzeresin.” ayeti dinin ahlaka verdiği önemi ortaya koyarken, Türk Milli Eğitiminin genel amaçları "milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerleri benimseyen bireyler yetiştirmek" vurgusunu yapmaktadır.¹⁰⁶ Bu yaklaşım bireylerde temel değerlerin oluşmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

Din, kültürden etkilendiği kadar kültürü şekillendiren bir unsur olarak kabul edilir. Bu nedenle dinde yer alan değerler doğrudan kültürel yapıya katkıda bulunmaktadır. Bu değerlerin planlı eğitim deneyimleri yoluyla bireylere kazandırılması öğretim programları aracılığıyla sağlanır. Programda yer alan “nesiller arası anlayış farklılıklarına doğru dini bilgiler yardımıyla sağlıklı bir şekilde yaklaşmak” ilkesi, saygı ve hoşgörüye dayalı empatinin değerinin öğretilmesini daha anlaşılır kılmaktadır.¹⁰⁷ Evrensel boyutta öğrencilerin “diğer dinleri temel özellikleriyle tanımaları, inanan bireylere hoşgörüyle yaklaşmaları ve evrensel insani değerlerin İslam'ın insani değerleriyle uyumlu olduğunun bilincine varmaları” hedeflenmektedir.¹⁰⁸ Bu ilkeler, öğrencilere diğer dinlere ve onların inananlarına karşı empati duygusu geliştirmeleri ve bu değeri günlük yaşama yansıtma açısından rehberlik etmektedir.

2018 yılında güncellenen programda benzer ilkeler ayrı başlıklar altında daha net bir şekilde ele alınmıştır. Empati değerini vurgulayan bu ilkeler; "Sevgi,

¹⁰⁴ Karataş, “Değerler Eğitimi ve Empati İlişkisi”, 89.

¹⁰⁵ MEB, *İlköğretim Din Kültürü*, 20.

¹⁰⁶ Kur'an-ı Kerim, Kalem 68/4

¹⁰⁷ Yavuz, *Değerler Eğitimi ve Öğretimi*, 71.

¹⁰⁸ Tetik, “Empati Eğitimi”, 1120-1145.

saygı, kardeşlik, dostluk ve dostluk bağlarını güçlendiren; birlik ve beraberliği pekiştiren değerlerin öğrencilerin zihnine güçlü bir şekilde yerleşmesi"¹⁰⁹ şeklinde ifade edilir. (İlke 11) Ayrıca “Öğrencilere ve insana saygı, düşünce, özgürlük, ahlak ve geleneksel bilgi sınırları içinde davranmaları” (İlke 16) ifadesi ile empati değerinin bireysel ve toplumsal yaşamda daha etkili hale getirilmesi amaçlanmaktadır.¹¹⁰

Öğrenme süreci içerisinde planlanmış ve düzenlenmiş yaşantılar yoluyla öğrencilere kazandırılması hedeflenen bilgi, beceri, değer ve tutumların genel adı olarak tanımlanan kazanımlar, bu bölümde empati değeri ve öğretimi açısından değerlendirmeye tabi tutulacaktır. DKAB dersi öğretim programındaki kazanımlar incelenerek empati değerinin programda doğrudan ve dolaylı olarak yer aldığı bölümleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Tablo 1. 2010 İDKAB Öğretim Programında Empati Değeri ve Üniteler

ÖĞRENME ALANI	4.SINIF	5.SINIF	6.SINIF	7.SINIF	8. SINIF
İNANÇ	Din ve Ahlak Hakkında Neler Biliyorum?				
İBADET		İbadet Konusunda Bilgilenelim	Namaz İbadeti	Oruç İbadeti	Zekât, Hac ve Kurban İbadeti
HZ. MUHAMMED KUR'AN VE YORUMU	Hiz. Muhammed'i Tanıyalım				
AHLAK	Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik	Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım	İslam'ın Sakınılmasını İsteddiği Bazı Davranışlar	Din ve Güzel Ahlak	İslam Dinine Göre Kötu Alışkanlıklar
DİN VE KÜLTÜR	Aile ve Din	Vatanımızı ve Milletimizi Seviyoruz			Dinler ve Evrensel Öğütleri

Tablo 2. 2018 DKAB Öğretim Programında Empati Değeri ve Üniteler

ÜNİTE	4.SINIF	5.SINIF	6.SINIF	7.SINIF	8.SINIF
1			Peygamber ve İlahi Kitap İnancı		
2		Ramazan ve Oruç		Hac ve Kurban	Zekât ve Sadaka
3	Güzel Ahlak	Adap ve Nezaket		Ahlaki Davranışlar	
4	Hiz. Muhammed'i Tanıyalım	Hiz. Muhammed ve Aile Hayatı	Hiz. Muhammed'in Hayatı		Hiz. Muhammed'in Örnekliliği
5			Temel Değerlerimiz	İslam Düşüncesinde Yorumlar	

¹⁰⁹ MEB, *İlköğretim Din Kültürü*, 11.

¹¹⁰ MEB, *İlköğretim Din Kültürü*, 12.

Tablo 1’e bakıldığında 2010 programı içerisinde toplam 13 ünite içerisinde empati değerine dolaylı olarak yer verildiği görülmektedir. Benzer şekilde 2018 programında da yine 13 ünite de empati değerinin dolaylı olarak işlendiği tespit edilmiştir. Her iki programda da empati kavramına doğrudan bir ifade ile yer verilmemiş olması nedeniyle, açıklamalar bölümünde yer alan beceri odaklı ifadeler dikkate alınmış ve bu doğrultuda empati değerinin hangi kazanımlarla ilişkilendirilebileceği analiz edilmiştir.

2010 İDKAB öğretim programında empati değerinin yer almadığı öğrenme alanının “Kur’an ve Yorumu” olduğu dikkat çekmektedir. Buna karşılık, empati değerinin en yoğun olarak işlendiği öğrenme alanı “İbadet, Ahlak ve Hz. Muhammed” başlığı altında yer almaktadır. Bu durum, empati kavramının daha çok ahlaki davranışlar ve ibadet temelli öğretilerle ilişkilendirildiğini, inanç konularının bilişsel yönüne değinildiğini göstermektedir.

Tablo 2’ye bakıldığında 2018 DKAB öğretim programı içerisinde empati değerinin en az “İnanç” alanında yer aldığı, en yoğun olarak ise “Hz. Muhammed’in Hayatı ve Örnek Davranışları” alanında işlendiği görülmektedir. Bu da programın Hz. Muhammed’in örnekliğinden hareketle ahlaki değerlerin ve empati anlayışının öğrencilere kazandırılmasına önem verdiğini göstermektedir.

Her iki program karşılaştırıldığında, empati değerinin iki programda da tüm sınıf düzeylerinde dolaylı olarak yer aldığı ve öğrencilerin gelişim süreçlerine uygun fakat daha sınırlı bir alanda işlendiği sonucuna ulaşılmaktadır. Dolayısıyla, empati değeri her ne kadar açıklamalar içerisinde doğrudan ifade edilmiş olsa da programın temelinde dolaylı olarak vurgulanmakta ve öğrencilere kazandırılması hedeflenen temel değerler arasında önemli bir yer tutmaktadır.

Tablo 3. 4.Sınıf “Din ve Ahlak Hakkında Neler Biliyorum?” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: İNANÇ				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
	1.Dini ifadelerin günlük konuşmalarımızda nerede ve nasıl kullanıldığını farkında olur.	–	–	Öncelikle verilecek değerler; doğruluk ve dürüstlük, sevgi saygı, hoşgörü olarak belirtilir.
	2.Selaşmanın iletişimdeki önemini anlar.	Dolaylı	–	
	3.Kelime-i Tevhit ve kelime-i Şehadet’in anlamlarını söyler.	–	–	Öncelikle verilecek beceriler; iletişim ve empati, Türkçeyi
	4.Din hakkında bilgi sahibi olmanın önemli olduğunu farkında olur.	–	–	

DİN VE AHLAK HAKKINDA NELER BİLİYORUM?	5.Din ve ahlak kavramalarını tanımını yapar.	–	–	doğru, güzel ve etkili kullanmadır.
	6.Dinin ahlaklı olmayı gerektirdiğinin farkında olur.	Dolaylı	Dürüst Olmak da Temizliktir: Öğrencilerin sözünde durma, dürüst ve güvenilir olabilmesi için neler yapılabileceği konusunda küçük bir proje yapılması beklenir.	
	7.Güzel söz söyleme ve güzel davranış sergilemeye istekli davranır.	Dolaylı	Balık Kılıcı: Güzel söz söylemeye ve davranışta bulunmaya ilişkin söz ve şiirler tahtaya aktarılır. Öğrencilerle bunlar üzerinde konuşulur, daha sonra öğrencilerden ahlakla ilgili söz ve davranışları balık kılıcına yazmaları talep edilir.	
	8.Sübhanke duasını ezbere okur ve anlamını bilir.	–	–	

Tablo 4. 4. Sınıf “Günlük Hayattaki Dini İfadeler” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
GÜNLÜK HAYATTAKİ DİNİ İFADELER	1.Dini ifadeleri, günlük konuşmalarda doğru kullanır.	–	–	–
	2.Tekbir ve salavatı söyler.	–	–	–
	3.Dilek ve Dualarda kullanılan dini ifadelerle örneklendirir.	–	–	–
	4.Sübhanke duasını okur, anlamını söyler.	–	–	–

Tablo 3’te yer alan bilgiler bağlamında 2010 İDKAB öğretim programı 4. sınıf seviyesinde “İnanç” öğrenme alanı kapsamında “Din ve Ahlak Hakkında Neler Biliyorum?” ünitesine yer verilmiştir. Ünitenin açıklamalar bölümüne bakıldığında, hedeflenen beceriler arasında doğrudan empati değer ve öğretiminin amaçlandığı açıkça görülmektedir. Bu doğrultuda incelenen kazanımlardan hareketle özellikle “Dinin ahlaklı olmayı gerektirdiği”, “Selamlaşmanın iletişimdeki önemi” ve “Güzel söz söyleme ve güzel davranış sergileme” kazanımlarında, empati değerinin dolaylı olarak vurgulandığı tespit edilmiştir.

Ayrıca etkinlik örnekleri incelendiğinde, “Balık Kılçığı” uygulamasının öğrencilerde empatik bir bakış açısı geliştirmeyi hedeflediği görülmektedir.

Tablo 4’ te yer alan bilgiler çerçevesinde 2018 DKAB öğretim programı incelendiğinde 2010 programından farklı olarak öğrenme alanlarının kaldırıldığı ve yalnızca ünite başlıklarının kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu kapsamda, 4. sınıf düzeyinde yer alan “Günlük Hayattaki Dinî İfadeler” ünitesinin, 2010 programındaki “Din ve Ahlak Hakkında Neler Biliyorum?” ünitesi ile benzer bazı kazanımları içerdiği görülmekle birlikte, programda yapılan sadeleştirmeler sebebiyle empati kavramına ilişkin herhangi bir doğrudan veya dolaylı vurguya rastlanmamaktadır. Ayrıca, 2018 programında etkinlik örnekleri başlığının olmaması öğrencilerin empati değerini deneyimleyerek öğrenmelerini destekleyecek uygulamalara yer verilmediğini göstermektedir.

Tablo 5. 4.Sınıf “Temiz Olalım” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: İBADET				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
TEMİZ OLALIM	1.İslam dininin temizliğe verdiği önemini fark eder.	–	–	Öncelikle verilecek değerler; temizlik, sözünde durmak, güvenilirlik ve dürüstlük olarak ifade edilir.
	2.İbadet ile temizlik arasında bağlantı kurar.	–	–	
	3.Beden ve giysi temizliğini önemser.	–	–	
	4.Çevreyi temiz tutmayı ve korumayı önemser.	–	–	
	5.Beden ve çevre temizliğinin sağlık açısından önemini söyler.	–	–	Öncelikle verilecek beceriler; eleştirel düşünme ve sosyal katılım olarak belirtilir.
	6.Manevî temizliğin ne olduğunu öğrenir.	–	–	
	7.Allah’ın sevgisini kazanmada temizliğin önemini yorumlar.	–	–	
	8.Fatiha suresini ezbere okur ve anlamını söyler.	–	–	

Tablo 6. 4. Sınıf “Din ve Temizlik” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
DİN VE TEMİZLİK	1.İslam dininin temizliğe verdiği önemi örneklendirir.	–	–	–
	2.Temiz ve düzenli olmaya özenli davranır.	–	–	–

Tablo 5 incelendiğinde 2010 İDKAB öğretim programının 4. sınıf “İbadet” öğrenme adı altında “Temiz Olalım” ünitesine yer verildiği görülmektedir. Kazanımlar hem bireysel hijyen hem de ibadetle ilişkili temizlik, çevre temizliği, manevi temizlik gibi çok boyutlu bir yaklaşımla yapılandırılmıştır. Ayrıca, açıklamalar kısmında temizlik, sözünde durmak, güvenilirlik, dürüstlük gibi değerlere, kazanımlarda ise maneviyat, Allah sevgisi ve sosyal sorumluluk gibi kavramlara atıf yapılmaktadır. Bu durum, empati değerinin doğrudan zikredilmemekle birlikte, örtük olarak öğrenciye kazandırılmak istendiğini göstermektedir. Özellikle "beden ve çevre temizliğine önem verir", "manevi temizliğin ne olduğunu kavrar" gibi kazanımlar, empatik tutumların gelişimine zemin hazırlayan içeriklerdir.

Tablo 6 incelendiğinde ise 2018 DKAB öğretim programı 4. sınıf “Din ve Temizlik” ünitesine yer verildiği görülmektedir. Programların konu ekseninde bir bütünlük gösterdiği sonucuna varılsa da içerik açısından sadeleştirildiği görülmektedir. Ayrıca programda etkinlik örnekleri ve açıklamalar kısımlarına yer verilmemesi, değer aktarımında somutlaştırma ve uygulama temelli öğrenme açısından bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Tablo 7. 4.Sınıf “Hz. Muhammed’i Tanıyalım” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: HZ. MUHAMMED				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
HZ. MUHAMMED’İ TANIYALIM	1.Hz. Muhammed’in doğduğu çevrenin dini, sosyal ve ekonomik özelliklerini örnekler vererek anlatır.	–	–	Öncelikli verilecek değerler; sevgi ve saygı, doğruluk ve dürüstlük, adalet, sözünde durmak olarak ifade edilir.
	2.Hz. Muhammed’in aile büyüklerini öğrenir.	–	–	
	3.Hz. Muhammed’in doğumu, çocukluk ve gençlik yıllarını özetleyerek açıklar.	Dolaylı	–	Öncelikli verilecek beceriler; mekân, zaman ve kronolojiyi algılama, iletişim, empati, araştırma olarak belirtilir.
	4.Hz. Muhammed’in çocukluk ve gençlik yıllarındaki erdemli davranışlarını örneklendirir.	Dolaylı	Hz. Muhammed ve Biz: Öğrencilerle Hz. Muhammed’in erdemli davranışlarının bizler için önemi üzerinde fikir alışverişi yapılır.	
	5.Hz. Muhammed’in çocukluk ve gençlik yıllarındaki erdemli davranışlarını kendi hayatı ile ilişki kurar.	Dolaylı	–	

6.Kevser suresini ezbere okur ve anlamını söyler.	–	–
---	---	---

Tablo 8. 4. Sınıf “Hz. Muhammed’i Tanıyalım” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
HZ. MUHAMMED’İ TANIYALIM	1.Hz. Muhammed’in doğduğu çevrenin özelliklerini anlatır.	–	–	–
	2.Hz. Muhammed’in aile büyüklerini tanıır.	–	–	–
	3.Hz. Muhammed’in doğumu, çocukluk ve gençlik yıllarını özetler.	Dolaylı	–	Hiz. Muhammed’in çocukluk ve gençlik yıllarındaki erdemli davranışlarını örneklendirir.
	4.Hz. Muhammed’in çocukluk ve gençlik yıllarındaki davranışlarını kendi hayatı ile ilişki kurar.	Dolaylı	–	Hiz. Muhammed’in cahiliye adetlerinden uzak durması ve amcası, dedesi ve diğer aile büyükleriyle olan ilişkileri, amcasının evinde gördüğü yakın ilgiyle ilgili somut örneklendirmeler yapar.
	5.Hz. Muhammed’in Mekke ve Medine yıllarını özetler.	–	–	–
	6.Salli ve Barik dualarını okur, anlamını söyler.	–	–	–

Tablo 7’de yer alan bilgiler doğrultusunda 2010 İDKAB öğretim programı 4. sınıf düzeyinde “Hz. Muhammed” öğrenme alanı adı altında “Hz. Muhammed’i Tanıyalım” ünitesine yer verilmiştir. Ünitenin açıklamalar bölümünde, hedeflenen beceriler arasında doğrudan empati kavramının öğretime yer verildiği görülmektedir. İncelenen kazanımlar arasında, özellikle “Hz. Muhammed’in çocukluk ve gençlik yıllarındaki erdemli davranışlarının öğrenciler tarafından kendi hayatlarıyla ilişkilendirilmesi” ifadesi empati değerine dolaylı olarak vurgu yapıldığını göstermektedir. Bu yaklaşım, öğrencilerin Hz. Muhammed’in örnek kişiliğini anlamaları ve kendi yaşamlarına uyarlamaları açısından empatik bir bakış açısının geliştirilmesini desteklemektedir. Ayrıca, öğrenmenin daha kalıcı ve anlamlı hale gelmesi amacıyla etkinlik örnekleri bölümünde “Hz. Muhammed ve Biz” adlı uygulamaya yer verilmiş; bu etkinlik aracılığıyla öğrencilerin empati duygusunu deneyimlemeleri amaçlanmıştır.

Tablo 8'e bakıldığında 2018 DKAB öğretim programı 4. sınıf seviyesinde "Hz. Muhammed'i Tanıyalım" ünitesine yer verilmiş olup, bu ünitenin 2010 programındaki "Hz. Muhammed" ünitesiyle benzer kazanımları içerdiği görülmektedir. 2018 programında yer alan kazanım açıklamaları incelendiğinde, empati değerinin doğrudan kavramsallaştırılmadığı ancak dolaylı olarak öğrencilere kazandırılmak istendiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, programda yapılan sadeleştirmeler sonucunda, diğer ünitelerde olduğu gibi herhangi bir etkinlik örneğine yer verilmediği dikkat çekmektedir. Bu durum, empati gibi duygusal ve sosyal becerilerin pekiştirilmesinde uygulamalı öğrenmenin sınırlı kaldığını göstermekte; öğrencilere yalnızca teorik bilgi verilmesiyle yetinildiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 9. 4. Sınıf "Kur'an-ı Kerim'i Tanıyalım" Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: KUR'AN VE YORUMU				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
KUR'AN-I KERİM'İ TANIYALIM	1.Kur'an'ın Allah tarafından insanlara gönderilen son ve evrensel bir kitap olduğunu anlatır.	-	-	Öncelikle verilecek değerler; saygı, hoşgörü, bilimsellik olarak ifade edilir.
	2.Kur'an'ın Hz. Muhammed'e indiriliş sürecini özetler.	-	-	
	3.Kur'an'ın kitap haline getirilmesi ve çoğaltılması ile ilgili süreci anlatır.	-	-	
	4.Kur'an'ın iç düzenine ilişkin ayet, sure ve cüzün anlamlarını kavrayarak Kur'an'dan bunlara ilişkin örnekler verir.	-	-	Öncelikle verilecek beceriler; problem çözme, araştırma, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma, Kur'an-ı Kerim meali kullanma olarak belirtilir.
	5.Hz. Lokman'ın öğütlerinden çıkarımlar yapar.	-	-	

Tablo 10. 4. Sınıf "İslam'ı Tanıyalım" Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
İSLAM'I TANIYALIM	1.İslam inanç esaslarını söyler.	-	-	-
	2.İslam'ın şartlarını bilir.	-	-	-
	3.Kur'an-ı Kerim'in iç düzeni ile ilgili kavramların tanımlarını yapar.	-	-	-
	4.Amentü duasını okur, anlamını söyler.	-	-	-

Tablo 9'da yer alan bilgiler doğrultusunda 2010 İDKAB öğretim programı 4. sınıf düzeyinde "Kur'an ve Yorumu" öğrenme alanı kapsamında "Kur'an-ı

Kerim’i Tanıyalım” ünitesine yer verilmiştir. Ünitenin açıklamalar bölümü incelendiğinde, hedeflenen beceriler arasında doğrudan veya dolaylı olarak empati değerinin öğretimine yer verilmediği anlaşılmaktadır. Bu ünite, daha çok hoşgörü ve saygı kavramları vurgulanmakta; dinin ana kaynağı olan Kur’an-ı Kerim’e duyulan saygı ve değer ön plana çıkarılmaktadır. Kur’an-ı Kerim’in Müslümanlar için yalnızca bir kutsal kitap olmanın ötesinde, aynı zamanda ahlaki ilkeleri ve toplumsal düzeni belirleyen temel bir referans kaynağı olduğunu gösteren ifadeler bulunmaktadır. Kur’an, bireylere insan ilişkilerinde adalet, merhamet, hoşgörü gibi temel değerleri öğütlerken; bu ilkeler dolaylı yoldan empati gibi sosyal becerilerin gelişimine de zemin hazırlamaktadır. Ancak, programın ilgili ünitesinde empatiye doğrudan bir vurgu yapılmadığı görülmektedir.

Tablo 10’da verilen bilgiler 2018 DKAB öğretim programı 4. sınıf düzeyinde “İslam’ı Tanıyalım” başlığı altında yeni bir üniteye yer verildiğini göstermektedir. Konu ve kazanımlar açısından değerlendirildiğinde, bu ünitenin 2010 programındaki “Kur’an-ı Kerim’i Tanıyalım” ünitesinden belirgin şekilde farklılaştığı görülmektedir. 2010 programında kazanımlar Kur’an-ı Kerim’in tanıtılması yönünde olurken, 2018 programında İslam dininin temel unsurlarını tanımaya yönelik bir yaklaşım benimsenmiştir. Değişen ünite içeriği ve kazanımlar incelendiğinde, empati değerine yönelik doğrudan veya dolaylı bir hedefe yer verilmediği anlaşılmaktadır.

Ayrıca 2018 DKAB programında Kur’an-ı Kerim hakkında temel bilgilere yer verilmekle birlikte, bu bilgilerin daha çok bilişsel düzeyde kaldığı; empati gibi duyuşsal becerilerin geliştirilmesine yönelik bir yönlendirme içermediği gözlemlenmektedir. Bu durum, programda değerler eğitimi bağlamında özellikle empati gibi sosyal ve duygusal değerlerin bazı öğrenme alanlarında yeterince ön plana çıkarılmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 11. 4.Sınıf “Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: AHLAK				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
	1.Sevmenin ve sevilmenin bir ihtiyaç olduğunu farkında olur.	–	–	Öncelikle verilecek değerler; sevgi, barış, kardeşlik,

SEVGİ, DOSTLUK, KARDEŞLİK	2. Sevginin, yaratılmışların hayatlarını sürdürmedeki önemini anlatır.	Dolaylı	Sevgi Yaratılanlara Verilen Bir Nimettir: Öğretmen Kur'an'dan kâinatın ve insanların sevgi üzerine yaratıldığını ifade eden iki ayet ve hadis meali tahtaya aktarılır. Öğrencilerle bunlar üzerinde durulur.	dostluk, güven, samimiyettir.
	3. Sevginin Allah tarafından insanlara verilen bir nimet olduğunu örneklendirir.	Dolaylı	Küsleri Barıştırıyoruz: Sınıfta birbirleri ile dargın olan öğrencilerin barıştırılması hedeflenir.	Öncelikle verilecek beceriler; eleştirel düşünme, araştırma, sosyal katılımdır.
	4. Sevgi ifadesi olan davranışlara özenli davranır.	Dolaylı	Bir Mektubum Var: Öğrencilerden arkadaşlarına dostluk ve sevgi mesajı içeren bir mektup yazmaları beklenir.	
	5. Allah'ın yarattıklarını sevdiğine dair örneklendirme yapar.	Dolaylı	Varsa Ne Olur, Yoksa Ne Olur? Öğrencilerle dostluk, kardeşlik, sevgi, dayanışma vb. nin toplumda benimsenip yaygınlaştığı zaman ne olacağı, bunların olmadığı zaman neler olabileceği üzerinde fikir alışverişi yapılır.	
	6. Sevginin, dostluk ve kardeşlik bakımından önemini araştırır.	Dolaylı	Derliyoruz: Öğrenciler iki gruba ayrılır. 1. gruptan sevgi, dostluk ve kardeşlik ile ilgili atasözlerini, 2. gruptan bunlarla ilgili şiirleri bulmaları istenir. Yapılan çalışmalar sunu haline getirilerek sınıfa sunulur.	
	7. İslam'da sevgi ve barışın önemini örnekleri ile anlatır.	Dolaylı	Yurtta Barış Dünya'da Barış: Öğrencilerle Atatürk'ün "Yurtta barış, dünyada barış!" sözündeki evrensel değerler belirlenir.	
	8. Dostça ve kardeşçe yaşamaya özenli davranır.	Dolaylı	Nasıl Bir Dünya İstiyoruz? Öğrencilerden sevgi ve dostluğun hâkim olduğu bir	

	dünyanın nasıl oluşturulabileceği konusunda slogan oluşturma çalışması istenir.
--	---

Tablo 12. 4. Sınıf “Güzel Ahlak” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
GÜZEL AHLAK	1.Bireyin güzel ahlaklı olmasında dinin rolünün farkında olur.	-	-	-
	2.İnsani ilişkilerin gelişmesinde sevgi ve saygının önemi ve gerekliliğini belirtir.	Dolaylı	-	Güzel ahlaklı olmanın birey ve toplum hayatındaki önemine vurgulanır.
	3.Fatiha suresini okur, anlamını söyler.	-	-	-

Tablo 11’e göre 2010 İDKAB öğretim programı 4. sınıf düzeyinde “Ahlak” öğrenme alanı kapsamında “Sevgi, Dostluk ve Kardeşlik” ünitesine yer verilmektedir. Ünitenin açıklamalar bölümünde, empati değerinin öğretimi doğrudan belirtilmemiş olmakla birlikte, incelenen kazanımlar doğrultusunda bu değer dolaylı olarak vurgulandığı dikkat çekmektedir. Özellikle, “Sevginin, yaratılmışların hayatlarını sürdürmedeki önemi”, “Sevginin Allah tarafından insanlara verilen bir nimet olduğu”, “Sevgi ifadesi olan davranışlar”, “Allah’ın yarattıklarını sevdiği”, “Sevginin, dostluk ve kardeşlik bakımından önemi”, “İslam’da sevgi ve barışın önemi” ve “Dostça ve kardeşçe yaşama” gibi kazanım örnekleri; sevgi, dostluk ve kardeşlik kavramlarını ön plana çıkararak, empati değerinin öğrencilerde dolaylı olarak pekiştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Ayrıca, etkinlik örnekleri incelendiğinde özellikle “Varsa Ne Olur, Yoksa Ne Olur?” adlı etkinliğin, empati değerini çok yönlü bir bakış açısıyla ele aldığı ve öğrencilerin empati duygusunu geliştirmeyi hedeflediği görülmektedir. Bu etkinlik aracılığıyla öğrencilerin, başkalarının duygu ve düşüncelerini anlama, başkalarının yerine kendilerini koyarak durumları değerlendirme gibi empatik becerileri kazanmaları amaçlanmaktadır.

Tablo 12’deki 2018 DKAB öğretim programına bakıldığında ise, 4. sınıf düzeyinde yer alan “Güzel Ahlak” ünitesinin konu açısından 2010 programındaki öğrenme alanıyla örtüştüğü görülmekle birlikte, programın daha sade ve anlaşılır bir yapıda düzenlendiği dikkat çekmektedir. Bu üniteye yer alan “İnsanî ilişkilerin gelişmesinde sevgi ve saygının önemi ve gerekliliği” kazanımıyla, empati değerine

dolaylı olarak değinilmektedir. Ayrıca, açıklamalar bölümünde yer alan “Güzel ahlaklı olmanın birey ve toplum hayatındaki önemi” ifadesiyle, empati değerinin toplum açısından güzel ahlak kapsamında ele alınması gerektiği belirtilmektedir. Böylelikle, 2018 programında da empati değeri doğrudan kavramsal olarak yer almasa da sevgi ve saygı temaları üzerinden dolaylı olarak öğrencilere kazandırılmak istenmektedir.

Tablo 13. 4. “Sınıf Aile ve Din” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: DİN VE KÜLTÜR				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
AİLE VE DİN	1.Ailenin birey ve toplum için önemini anlatır.	–	–	Öncelikle verilecek değerler; sevgi, saygı, güven, aile birliğine önem verme, dayanışma, şefkat, paylaşma, özveri, hoşgörü, anlayış, sorumluluk, duyarlılık olarak ifade edilir.
	2.Anne ve babaların, çocuklarının iyiliğini istediğini fark eder.	Dolaylı	–	
	3.Kardeşleriyle iyi geçinmeye istekli davranır.	–	–	
	4.Ailedeki sevgi, saygı ve yardımlaşmanın aile mutluluğundaki önemini anlatır.	Dolaylı	–	Öncelikle verilecek beceriler; iletişim ve empati, problem çözme olarak belirtilir.
	5.Aile içinde kendi sorumluluklarını yerine getirmeye istekli davranır.	–	–	
	6.Aile bireylerinin birbirlerini anlamalarının önemini ifade eder.	Dolaylı	Ne Yapabiliriz? Öğrencilerden aile içerisindeki sevgi, saygı, güven ve sorumluluğun geliştirilmesi için neler yapılabileceği ile ilgili önerilerin yer aldığı bir metin oluşturmaları istenir.	
	7.Sorunlarını aile bireyleri ile birlikte çözmeye istekli olur.	Dolaylı	–	
	8.Kadınlara ve çocuklara yönelik olumsuz tutum ve davranışların etkilerinin farkında olur.	Dolaylı	–	
	9.İslam dininin aile hayatına ilişkin prensiplerini söyler.	Dolaylı	–	

Tablo 13’teki 2010 İDKAB öğretim programı incelendiğinde, 4. Sınıf “Din ve Kültür” öğrenme alanı adı altında “Aile ve Din” ünitesine yer verildiği görülmektedir. Ünite açıklamaları incelendiğinde, doğrudan empati değerinin kazandırılması hedeflenmiştir. Açıklamalar bölümünde bireyin aile fertleriyle sağlıklı ve anlayışlı iletişim kurabilmesi, onların duygularını ve düşüncelerini dikkate alarak hareket edebilmesi gerektiği vurgulanmakta; bu bağlamda empati becerisi temel bir değer olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca ünite kapsamında verilen

etkinlikler arasında, öğrencilerin aile içi roller ve sorumluluklar üzerine düşünmelerini sağlayacak şekilde yapılandırılmış etkinlikler yer almakta ve bu etkinliklerde empati kurmanın önemi dolaylı olarak işlenmektedir.

Özellikle, 2010 programında yer alan "Aile bireylerinin birbirlerini anlamalarının önemi" şeklindeki kazanım ifadesi, empati değerinin öğretim programı kapsamında nasıl yer bulduğunu açıkça göstermektedir. Bu kazanım, öğrencilerin sadece aile içi iletişim bağlamında değil, daha genel anlamda başkalarının duygu ve düşüncelerini anlama ve bu doğrultuda davranma yetilerini geliştirmelerine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca, ünite içerisinde önerilen "Ne Yapabiliriz?" başlıklı etkinlik öğrencilerin empati yaparak aile üyelerinin bakış açılarını değerlendirmeleri teşvik edilmekte, böylece değerler eğitimi ile beceri eğitimi arasında bütünlüklü bir ilişki kurulmaktadır.

Buna karşılık, 2018 DKAB öğretim programı incelendiğinde, 4. sınıf düzeyinde benzer bir öğrenme alanı veya ünite başlığına yer verilmediği tespit edilmiştir. 2018 programında 4. sınıf düzeyinde ele alınan kazanımlar arasında doğrudan "aile" temalı bir ünite bulunmamaktadır. Dolayısıyla empati değerinin özellikle aile bağlamında öğretimi açısından 2010 programındaki yapılandırmaya benzer bir içerik sunulmamaktadır.

2018 programı, genel olarak daha kavramsal ve soyut düzeyde değerler eğitimi yaklaşımı benimsemiş, değerlerin doğrudan etkinliklerle işlenmesi yerine bireysel ve toplumsal sorumluluk vurgusu üzerinden dolaylı bir değer aktarımını esas almıştır. Bu durum, 2010 programının empati değerine yönelik daha görünür ve uygulamaya dönük yaklaşımına kıyasla 2018 programında bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Tablo 14. 5.sınıf “Allah İnancı” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: İNANÇ				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
	1.İnsanın akıllı ve inanan bir varlık olduğunun bilincinde olur.	–	–	Öncelikle verilecek değerler; doğruluk, dürüstlük, güvenilirlik, sorumluluk olarak ifade edilir.
	2.Evrendeki düzenden hareketle yaratıcının varlığını anlatır.	–	–	
	3.Allah’ın bizi ve her şeyi yarattığını fark eder.	–	–	
	4.Allah’ın eşi ve benzeri olmadığını belirtir.	–	–	
	5.Allah’ın her şeyi işittiği, bildiği, gördüğü ve her şeye gücünün yettiğini fark eder.	–	–	

ALLAH İNANCI	6.Çalışmanın Allah tarafından karşılıksız bırakılmayacağı bilinci ile iyi işler yapmaya istekli davranır.	–	–	Öncelikle verilecek beceriler; eleştirel düşünme, problem çözme, Kur'an-ı Kerim mealini kullanma, araştırma, değişim ve sürekliliği algılama, mekân, zaman ve kronolojiyi algılama olarak belirtilir.
	7.İhlas suresini ezbere okur ve anlamını söyler.	–	–	

Tablo 15. 5.sınıf “Allah İnancı” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
ALLAH İNANCI	1.Evrendeki mükemmel düzen ile Allah'ın varlığı ve birliği arasında bağlantıyı bilir.	–	–	–
	2.Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunun farkında olur.	–	–	–
	3.Allah'ın rahman ve rahim isimlerinin yansımalarını örneklendirir.	–	–	–
	4.Allah'ın her şeyi işittiğinin, bildiğinin, gördüğünün ve her şeye gücünün yettiğini fark eder.	–	–	–
	5.Allaha imanın, insan davranışlarına etkisini ayırt eder.	Dolaylı	–	–
	6.Duanın anlamını ve önemini örneklerle anlatır.	–	–	–
	7.Hazreti İbrahim'in tevhide davetini özetler.	–	–	–
	8.İhlas suresini okur, anlamını söyler.	–	–	–

Tablo 14' e göre 2010 İDKAB öğretim programı 5. Sınıf “İnanç” öğrenme alanı adı altında “Allah İnancı” ünitesine yer verilmektedir. Programda empati değerine doğrudan ya da dolaylı olarak vurgu yapan kazanımlara rastlanmamaktadır. Ancak açıklamalar kısmında vurgulanan “eleştirel düşünme”, “problem çözme”, “Kur'an-ı Kerim meallerini kullanma” gibi üst düzey bilişsel beceriler ile “doğruluk, dürüstlük, güvenilirlik ve sorumluluk” gibi değerler, empati kavramıyla dolaylı olarak ilişkilendirilebilir. Çünkü bu beceri ve değerlerin öğrencilerin başkalarının duygularını ve inançlarını anlayabilme kapasitelerini geliştirmede önemli katkılar sunduğu bilinmektedir. Bununla birlikte, kazanımlar düzeyinde empatiye yönelik açık ve bilinçli bir hedef görülmemektedir.

2018 DKAB öğretim programı 5. Sınıf “Allah İnancı” ünitesi 2010 programına paralel olarak benzer kazanım içeriklerinden oluşturulduğu

görülmektedir. Tablo 15’te verilen “Allah İnancı” ünitesine ait kazanımlar incelendiğinde; evrendeki düzen ile Allah’ın varlığı arasında ilişki kurma, yaratılışın farkına varma, Allah’ın isimlerinin anlamlarını kavrama ve insan davranışlarıyla bağlantı kurma gibi içeriklerin yer aldığı görülmektedir. Bu yönüyle 2018 programı, öğrencilerin dini inançları sadece teorik olarak öğrenmelerini değil, aynı zamanda bu inançları davranışa dönüştürmelerini amaçlayan bir yapıya sahiptir. Özellikle “Allah’a imanın insan davranışlarına etkisi” kazanımı empati değeriyle dolaylı olarak ilişkilendirilebilir; zira bu kazanım, bireyin inancının sosyal yaşam üzerindeki etkisini fark etmesini ve başkalarının inanç ve duygularına daha duyarlı olmasını sağlamayı hedeflemektedir.

Tablo 16. 5.sınıf “İbadet Konusunda Bilgilenelim” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: İBADET				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİSKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
İBADET KONUSUNDA BİLGİLENELİM	1.İbadetin anlamı hakkında yorum yapar.	–	–	Öncelikle verilecek değerler;
	2.İbadetle ilgili kavramları açıkça ifade eder.	–	–	güvenirlilik, sorumluluk, sevgi ve saygı,
	3.Niçin ibadet edildiğini gerekçeleriyle ifade eder.	–	–	dayanışma, kardeşlik, doğruluk, bağımsızlık ve hoşgörü olarak ifade edilir.
	4.Başlıca ibadetlerin hangileri olduğunu söyler.	–	–	
	5.Camiyi genel özellikleri ile tanıır.	–	–	
	6.Dua etmenin anlamını örneklerle yorumlar.	–	–	
	7.Niçin ve nasıl dua edilmesi gerektiğini ifade eder.	–	–	Öncelikle verilecek beceriler;
	8.Kur’an’dan ve Hazreti Muhammed’in sözlerinden dua örnekleri gösterir.	–	–	iletişim ve empati, eleştirel düşünme, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma olarak belirtilir.
	9.Kültürümüzden dua örnekler gösterir.	–	–	
	10.Her güzel iş ve davranışın dinimizdeki önemini örneklerle ifade eder.	Dolaylı	–	
	11.İbadetlerin davranışlar üzerindeki etkisinin farkında olur.	Dolaylı	Atatürk Diyor ki! Atatürk’ün din ve inanç hürriyeti ile ilgili sözleri üzerinde bir konuşma ortamı oluşturularak ulaşılan sonuçlar liste yapılır.	
	12.Rabbena dualarını ezbere okur ve anlamını söyler.	–	–	

Tablo 17. 5.sınıf “Ramazan ve Oruç” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
RAMAZAN VE ORUÇ	1.Ramazan ayı ve orucun önemin farkında olur.	Dolaylı	–	Oruçlunun dikkat etmesi gereken hususlar vurgulanır.
	2.Ramazan ayı ve oruçla ilgili kavramları örneklerle ifade eder.	–	–	–
	3.Kültürümüzde ramazan ve oruçla ilgili gelenekleri bilir.	–	–	–
	4.Hz. Davud'un hayatını öğrenir.	–	–	–
	5.Rabbena dualarını okur, anlamını söyler.	–	–	–

Tablo 16’da 2010 İDKAB öğretim programı 5. Sınıf “İbadet” öğrenme alanı adı altında “İbadet Konusunda Bilgilenelim” ünitesine yer verildiği görülmektedir. Bu üniteye belirlenen kazanımlar ve açıklamalar, öğrencilerin ibadet kavramını yalnızca şekilsel bir ritüel olarak değil, bireyin sosyal ilişkilerine, davranışlarına ve duygusal gelişimine etki eden bütüncül bir yaklaşım içinde kavramalarını amaçlamaktadır.

Özellikle kazanımlar arasında geçen “Her güzel iş ve davranışın dinimizdeki önemi” ve “İbadetlerin davranışlar üzerindeki etkisi” ifadeleri, dolaylı biçimde empati değerinin öğrencilere kazandırılmasını hedeflemektedir. Bu ifadelerle bireyin yalnızca bireysel sorumluluklarına değil, toplumsal sorumluluklarına da dikkat çekilmekte; bireyin başkalarının duygularını, ihtiyaçlarını ve beklentilerini anlayarak hareket etmesi teşvik edilmektedir.

Ünite açıklamalarında sunulan beceriler kısmında ise empati değerine doğrudan değinilmekte, öğrencilerin ibadetlerin sosyal boyutunu kavramaları, başkalarının yaşantılarına ve ihtiyaçlarına karşı duyarlılık geliştirmeleri hedeflenmektedir. Bu noktada, ibadetlerin toplumla bütünleşmeyi ve sosyal sorumluluk bilincini pekiştiren bir araç olarak ele alındığı görülmektedir. Ayrıca 2010 programı kapsamında ilgili üniteye sunulan "Atatürk Diyor ki!" etkinliği dikkat çekmektedir. Bu etkinlik, öğrencilere farklı bir bakış açısı kazandırmayı amaçlamakta; bireyin dinî vecibeleri yerine getirirken aynı zamanda toplumsal sorumluluklarını da unutmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Böylece empati değerinin daha geniş bir sosyal bilinç bağlamında işlenmesi sağlanmakta,

öğrenciler hem bireysel hem toplumsal düzeyde empati kurmaya teşvik edilmektedir.

Tablo 17’de 2018 DKAB öğretim programı kapsamında 5. Sınıf “Ramazan ve Oruç” ünitesi olarak karşımıza çıkmaktadır. 2010 programında ibadet, dua ve davranış terimlerini kapsayan ünite içeriklerinde farklılaşmaya gidilerek oluşturulan yeni programda “Ramazan ve Oruç” terimleri işlenmektedir.

İncelenen 2018 programı kazanımları arasında "Ramazan ayı ve orucun önemi" ifadesi yer almakta olup, bu kazanım aracılığıyla bireyin oruç sürecinde kendi nefsi ile mücadelesinin yanı sıra diğer insanların durumlarını anlaması, onlarla empati kurması gerektiği dolaylı olarak işlenmektedir. Ramazan ayının paylaşma, dayanışma ve başkalarının durumunu anlama gibi sosyal boyutları üzerinde durulması, empati değerinin öğretimine dolaylı bir katkı sağlamaktadır.

Ancak 2018 programında empatiye doğrudan bir kazanım veya açık bir ifade ile yer verilmediği, değerler eğitimine daha çok bireysel sorumluluk ve farkındalık geliştirme üzerinden yaklaşıldığı gözlemlenmektedir. Bu durum, 2010 programına kıyasla empati değerinin öğretimi açısından bir zayıflamaya işaret etmektedir.

Tablo 18. 5.sınıf “Hz. Muhammed ve Aile Hayatı” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: HZ. MUHAMMED				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
HZ. MUHAMMED VE AİLE HAYATI	1.Hz. Muhammed’in Hz. Hatice ile evlilik sürecini özetler.	–	–	Öncelikle verilecek değerler: sevgi, saygı, adalet, dayanışma, paylaşma, cömertlik, tutumluluk ve güvenirlilik olarak ifade edilir.
	2.Hz. Muhammed’in çocuklara verdiği değeri örneklendirir.	–	–	
	3.Hz. Muhammed’in aile içindeki davranışlarını örneklendirir.	Dolaylı	Örnek Aile: Hz. Muhammed’in ailesi içindeki davranışlarında n örnekler bulmaları öğrencilerden istenir ve sınıfta bunlar üzerinde durulur.	Öncelikle verilecek beceriler: araştırma, mekân, zaman ve kronolojiyi algılama olarak belirtilir.
	4.Hz. Muhammed’in aile fertlerinin güzel davranışlarını örneklendirir.	Dolaylı	Aile Değerleri: Hz. Muhammed’in ailesini örnek yapan temel değerler üzerinde konuşulur ve bu değerler liste yapılır.	

5.Salavat dualarını ezbere okur ve anlamını söyler.	-	-
---	---	---

Tablo 19. 5.sınıf “Hz. Muhammed ve Aile Hayatı” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
HZ. MUHAMMED VE AİLE HAYATI	1.Hz. Muhammed’in Hz. Hatice ile evlilik sürecini özetler.	-	-	-
	2.Hz. Muhammed’in aile içi iletişimini örnekendirir.	Dolaylı	-	Hz. Muhammed’in aile bireylerine danışmasına ve onların görüşlerine değer vermesine vurgu yapılır.
	3.Hz. Muhammed’in aile fertlerinin güzel davranışlarını düşünür.	Dolaylı	-	-
	4.Hz. Hasan’ın ve Hz. Hüseyin’in ahlaki erdemlerini kendisine rol model alır.	-	-	-
	5.Kevser suresini okur, anlamını söyler.	-	-	-

Tablo 18’e bakıldığında 2010 İDKAB öğretim programı 5. Sınıf “Hz. Muhammed” öğrenme alanı adı altında “Hz. Muhammed ve Aile Hayatı” ünitesine yer verildiği görülmektedir. Bu üniteye yer alan kazanım, etkinlik örnekleri ve açıklamalar değerlendirildiğinde, empati değerinin dolaylı olarak öğretildiği görülmektedir. Söz konusu kazanımlarda, “Hz. Muhammed’in aile içindeki davranışlarına örnekler verilmesi” ve “Hz. Muhammed’in aile fertlerinin güzel davranışlarının tanıtılması” gibi ifadeler yer almaktadır. Bu tür ifadeler, öğrencilerin Hz. Muhammed’in aile bireyleriyle kurduğu iletişim biçimlerini gözlemleyerek, başkalarının duygu ve düşüncelerine saygı gösterme, onları anlama ve onların ihtiyaçlarına yönelik duyarlılık geliştirme gibi empatik becerileri destekleyici bir nitelik taşımaktadır. Buna ek olarak, öğretim programında yer alan “Örnek Aile” ve “Aile Değerleri” başlıklı etkinlikler, empati değerinin dolaylı kazanımını pekiştiren uygulama örnekleri olarak değerlendirilebilir. Bu etkinlikler aracılığıyla öğrencilerin aile bireylerinin rollerini, karşılıklı sorumluluklarını ve birbirlerine duydukları saygı ve sevgi üzerinden empati geliştirmeleri amaçlanmaktadır. Özellikle, Hz. Muhammed’in eşi, çocukları ve torunlarıyla olan ilişkilerinde sergilediği duyarlılık, anlayış ve sabır gibi nitelikler, empatik bir model olarak öğrencilere sunulmaktadır.

Tablo 19’a göre 2018 DKAB öğretim programı 5. Sınıf “Hz. Muhammed ve Aile Hayatı” ünitesi, 2010 programıyla eş güdümlü olarak aynı kazanım içeriklerine sahiptir. 2010 programında olduğu gibi “Hz. Muhammed’in aile içi iletişimine örnekler” ve “Hz. Muhammed’in aile fertlerinin güzel davranışlarını değerlendirilmesi” ifadeleriyle aynı kazanımlar doğrultusunda konu bütünlüğü sağlanmaktadır. Bu durum, programın pedagojik sürekliliğini sürdürdüğünü ve empati gibi temel insani değerlerin aktarımında Hz. Muhammed’in örnekliğini temel alan yaklaşımını devam ettirdiğini göstermektedir.

Ancak her iki programda da empati değerinin açık ve doğrudan bir değer olarak ifade edilmemesi, bu değerle ilgili öğretimin daha çok örtük program kapsamında gerçekleştiğini göstermektedir. Bu durum, empati gibi sosyal-duygusal becerilerin kazandırılmasında doğrudan öğretim stratejilerinin yeterince kullanılmadığını ve öğrencilerin empatik becerileri geliştirirken çoğunlukla öğretmen merkezli, metin çözümlemelerine ve etkinliklerin pedagojik yorumuna bağlı kaldığını düşündürmektedir.

Bu bağlamda, empati değerinin daha etkin kazandırılabilmesi için, her iki öğretim programında da bu değer açık biçimde tanımlanması ve doğrudan kazanımlar olarak işlenmesi önem arz etmektedir. Ayrıca, empati değerini hedefleyen özgün etkinliklerin geliştirilmesi, öğrencilerin bilişsel düzeylerinin yanı sıra duyuşsal gelişimlerini de destekleyecek içeriklerin programa kazandırılması gerekmektedir.

Tablo 20. 5.sınıf “Kur’an-ı Kerim’in Temel Eğitici Nitelikleri” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: KUR’AN VE YORUMU				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
	1.Kur’an’ın İslam dinindeki önemini eleştirir.	–	–	Öncelikle verilecek değerler; bilimsellik, sevgi, iffet, doğruluk ve
	2.Kur’an’ın hayatımızdaki yeri ve önemini farkında olur.	–	–	

KUR'AN-I KERİM'İN TEMEL EĞİTİCİ NİTELİKLERİ	3.Kur'an'ın iyi ve güzel yönlendirip kötülüklerden sakındırdığını örneklendirir.	Dolaylı	Kur'an'a Kulak Verelim: Öğrencilerden Kur'an-ı Kerim'in iyiye ve güzele yönlendirmesi ve kötülüklerden sakındırmasına yönelik ikişer ayet meali bulmaları istenir ve bu ayet mealleri üzerinde konuşulur.	dürüstlük, sorumluluk, birliğine verme mütevazılık ifade edilir.	sabır, aile önem ve olarak
	4.Kur'an'ın yol göstericiliğinin ne anlama geldiğini ifade eder.	-	-	Öncelikle verilecek beceriler; Kur'an-ı Kerim mealini kullanma, problem çözme, eleştirel düşünme, mekân, zamanı ve kronolojiyi araştırma olarak belirtilir.	
	5.Hz. İbrahim'in Allaha inancı konusunda ne tür çabalar gösterdiğinin farkında olur.	-	-		
	6.Fil suresini ezbere okur ve anlamını söyler.	-	-		

2010 İDKAB öğretim programı 5. Sınıf “Kur'an ve Yorumu” öğrenme alanı adı altında “Kur'an-ı Kerim'in Temel Eğitici Nitelikleri” ünitesine yer verilmektedir. Ünitenin açıklamalar bölümünde, Kur'an'ın insanları “iyi ve güzele yönlendirip kötülüklerden sakındırdığı” vurgulanmakta; bu yönüyle Kur'an'ın bireyin ahlaki gelişimi üzerindeki etkisine dikkat çekilmektedir. Bu ifade, Kur'an'ın eğitici ve rehberlik eden bir işlev üstlendiğini ortaya koyarken, bireyin hem kendisi hem de çevresiyle olan ilişkilerini düzenleme sorumluluğunu da kapsamaktadır. Bu bağlamda, Kur'an'ın bireyi kötülüklerden sakındırarak iyiliğe yönlendirme misyonu empati değerinin temelini oluşturan, başkalarının duygularına ve ihtiyaçlarına karşı duyarlılık geliştirme sürecine katkı sağlamaktadır. Zira empati, yalnızca duygudaşlık kurma değil, aynı zamanda ahlaki bir sorumluluk bilinciyle hareket etmeyi de içeren çok boyutlu bir beceridir. Kur'an'ın bu yönü, bireyin hem Allah'a hem de diğer insanlara karşı sorumlu davranmasını teşvik ederken, kişinin kendini başkalarının yerine koyarak hareket etmesini özendirir. Böylelikle, doğrudan ifade edilmese de Kur'an-ı Kerim aracılığıyla empati gibi temel insani değerlerin eğitsel olarak kazandırılması hedeflenmektedir.

Bu kazanımın öğrenciye aktarımı noktasında, öğretim programında yer verilen “Kur'an'a Kulak Verelim” etkinliği dikkat çekici bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu etkinlik, öğrencinin Kur'an ayetlerini yalnızca bilgi düzeyinde öğrenmesini değil, aynı zamanda bu ayetlerin mesajlarını duyuşsal

düzeyde içselleştirmesini hedeflemektedir. Etkinliğin içeriği, Kur'an'ın bireye verdiği mesajları düşünme, bu mesajları kendi yaşantısıyla ilişkilendirme ve bu doğrultuda davranış geliştirme yönünde tasarlanmıştır. Bu yönüyle etkinlik, empatiyi dolaylı olarak destekleyen bir öğrenme deneyimi sunmaktadır.

Özellikle Kur'an'ın bireyler arası ilişkilerde adalet, merhamet, sabır, affedicilik gibi erdemleri öne çıkarması; öğrencilerin bu kavramları yalnızca zihinsel olarak değil, duygusal olarak da anlamlandırmalarını sağlar. Bu anlayış, empati değerinin eğitsel olarak desteklenmesini mümkün kılmaktadır. Nitekim Kur'an'ın ahlaki mesajları, bireyin başkalarının yaşantılarına karşı duyarlı olmasını ve toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket etmesini teşvik eden bir yapıdadır.

Tablo 21. 5.sınıf “Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: AHLAK				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
SEVİNÇ VE ÜZÜNTÜLERİ MİZİ PAYLAŞALIM	1.Paylaşmanın insan için bir ihtiyaç ve erdem olduğunu bilincinde olur.	Dolaylı	En Büyük Erdem: Paylaşmak: Öğrencilere “Paylaşma olmasaydı ne olurdu?” sorusu yöneltilerek bir tartışma ortamı oluşturulur ve paylaşmanın niçin bir ihtiyaç ve erdem olduğu konusunda konuşulur.	Öncelikle verilecek değerler; yardımseverlik, paylaşma, dayanışma, hoşgörü, dostluk ve kardeşlik olarak ifade edilir. Öncelikle verilecek beceriler; araştırma, iletişim ve empati, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma, sosyal katılım olarak belirtilir.
	2.Dini ve milli bayramların ne zaman ve nasıl kutlandığını öğrenir.	–	–	
	3.Sevinç ve üzüntülerin paylaşılmasında milli ve dini bayramlarımızın önemi söyler.	–	–	
	4.Cuma gününün Müslümanlar için önemini bilir.	–	–	
	5.Ramazan ayının sevinç ve heyecanla karşılandığının farkında olur.	–	–	
	6.Toplumumuzda önem verilen bazı gün ve geceleri anlatır.	–	–	
	7.İnsanları iyilikle anmaya, zor durumda olanlara yardıma, hastaları ziyaret etmeye özen gösterir.	Dolaylı	Onları Unutmuyoruz: İmkânlar ölçüsünde huzurevi, çocuk yuvaları ve çevredeki bir yaşlı veya hasta ziyaret edilir. Ziyaret sonucu öğrencilerin gözlem, duygu ve düşüncelerin	

		sınıfta paylaşılması istenir.
8.Toplumdaki engellilere sevgi ile bakar ve onların sorunlarına çözüm öneri sunar.	Dolaylı	—
9.Tahiyyat duasını ezbere okur ve anlamını söyler.	—	—

Tablo 22. 5.sınıf “Adap ve Nezaket” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
ADAP VE NEZAKET	1.Toplumsal hayatta nezaket kurallarına uygun davranışlar sergilemeye özen gösterir.	Dolaylı	—	Kişisel mahremiyetin önemine denilir ve bu konuda dikkat edilecek hususlar üzerinde konuşulur.
	2.Selamlaşma adabına uygun davranışlarda bulunur.	—	—	—
	3.İletişim ve konuşma adabına özen gösterir.	—	—	—
	4.Sofra adabına riayet eder.	—	—	—
	5.Hz. Lokman’ın öğütlerini hayatına yansıtmaya özen gösterir.	—	—	—
	6.Tahiyyat duasını okur, anlamını söyler.	—	—	—

2010 İDKAB öğretim programı 5. Sınıf “Ahlak” öğrenme alanı adı altında “Sevinç ve Üzüntülerimizi Paylaşalım” ünitesine yer verilmektedir. Ünitenin açıklamalar bölümünde verilmesi hedeflenen beceriler arasında empati değerine doğrudan yer verilirken, kazanımlar içerisinde “Paylaşmanın insan için bir ihtiyaç ve erdem olduğu”, “İnsanları iyilikle anmaya, zor durumda olanlara yardıma, hastaları ziyaret etmeye istekli olma” ve “Toplumdaki engellilere sevgi ile bakma ve onların sorunlarına çözüm önerileri geliştirme” ifadeleriyle empati değerinin dolaylı bir bakış açısıyla işlendiği görülmektedir. “En Büyük Erdem Paylaşmak” ve “Onları Unutuyoruz” etkinlikleri öğrencilerde kalıcı izli öğrenmeler elde etme noktasında büyük öneme sahiptir.

2018 DKAB öğretim programı “Adap ve Nezaket” ünitesi ile toplumsal hayattaki ahlaki öğretilere vurgu yapmaktadır. Bu noktada 2010 programına kıyasla büyük ölçüde değişime gidildiği görülmektedir. 2010 programında daha çok bütünsel ifadelerle yer verilirken değişen programla beraber bireysel ölçütler ön plana çıkarılmaktadır. 2018 programında ise “Toplumsal hayatta nezaket

kurallarına uygun davranışlar sergileme” ifadesiyle dolaylı olarak empati değer ve öğretimi konusuna vurgu yapılmaktadır.

Tablo 23. 5.sınıf “Vatanımızı ve Milletimizi Seviyoruz” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: DİN VE KÜLTÜR				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
VATANIMIZI VE MİLLETİMİZİ SEVİYORUZ	1.Vatan ve millet kavramlarını tanımlayarak bu vatanı yaşayan herkesin bir millet olduğunun bilincine varır.	–	–	Öncelikle verilecek değerler; başta Atatürk olmak üzere Türk büyüklerine saygı, vatanseverlik, çalışkanlık, tarihsel mirasa duyarlılık, sorumluluk, dostluk ve kardeşlik, saygı ve sevgi, bayrağa ve İstiklal Marşı’na saygı, fedakârlık ve minnet olarak ifade edilir.
	2.Vatan ve millet sevgisinin öneminin farkında olur.	–	–	
	3.Vatan ve milletine karşı kendisine düşen görevi yapar.	Dolaylı	–	
	4.Bayrağa ve ulusal marşa saygı göstermenin nedenlerini açıklayarak Bayrağımıza ve İstiklal Marşı’mıza saygı duyar.	–	–	
	5.Gazilerimize saygı duyarak gereken değeri vermenin ve şehitlerimizi rahmet ve minnet duygusu ile anmanın bilincine varır.	Dolaylı	O Hâlde Ne Yapmalı? Öğrencilere dinin öğütleri ve Atatürk’ün konu ile ilgili sözleri çerçevesinde “Vatan ve milletin birlik ve beraberliği ve bağımsızlığının devamı için neler yapabiliriz?” sorusu yöneltilerek beyin fırtınası yapılır. Elde edilen verilerden bir kavram haritası yapılır.	Öncelikle verilecek beceriler; araştırma, sosyal katılım, iletişim ve empati, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma, mekân, zaman ve kronolojiyi algılama olarak belirtilir.
	6.Askerlik yapmanın neden vatan borcu olduğunu ifade eder.	–	–	
	7.Atatürk’ün askerliğin kutsallığını ortaya koyan sözlerinden örnekendirir.	–	–	
	8.Atatürk’ün ‘Yurtta barış, dünyada barış!’ sözünün ne anlama geldiğini söyler.	–	–	

Tablo 24. 5.Sınıf’ Çevremizde Dinin İzleri” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
	1.Mimarimizde yer alan dini motifleri araştırır.	–	–	–

ÇEVREMİZDE DİNİN İZLERİ	2.Musikimizde dinin izlerini örneklendirir.	–	–	–
	3.Edebiyatımızdan dinin izlerine örnekler verir.	–	–	–
	4.Örf ve adetlerimizde yer alan dini unsurların farkında olur.	–	–	–
	5.Hz. Süleyman'ın hayatını özetler.	–	–	–

2010 İDKAB öğretim programı 5. Sınıf “Din ve Kültür” öğrenme alanı adı altında “Vatanımızı ve Milletimizi Seviyoruz” ünitesine yer verilmektedir. Ünitenin açıklamalar bölümünde hedeflenen beceriler arasında empati değerine doğrudan yer verilmektedir. İncelenen kazanımlar çerçevesinde, özellikle “Vatan ve milletine karşı kendisine düşen görevi yerine getirme” ve “Gazilerimize saygı duyarak gereken değeri vermenin ve şehitlerimizi rahmet ve minnet duygusu ile anmanın bilincinde olma” gibi ifadeler, empati değerinin yalnızca bireyler arası ilişkilerde değil, aynı zamanda toplumsal aidiyet ve tarihsel bilinç noktasında da önemli bir yer tuttuğunu ortaya koymaktadır.

Ünite kapsamında yer verilen “O Halde Ne Yapmalı?” başlıklı etkinlik, öğrencilerin farklı durumlar karşısında beyin fırtınası yöntemiyle düşüncelerini sağlayarak empatik farkındalıklarını geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu tür etkinliklerde öğrencilerden, farklı sosyal roller üzerinden olayları değerlendirmeleri, bu kişilerin duygularını ve düşüncelerini anlamaya çalışmaları beklenmektedir. Bu yöntem, öğrencilerin hem kendi duygularını hem de başkalarının duygularını fark etmelerini sağlayarak, empati becerilerini somutlaştırmalarına imkân tanımaktadır.

2018 DKAB öğretim programı 5. Sınıf “Çevremizde Dinin İzleri” ünitesiyle edebiyat, müzik ve mimari alandaki dini motifler işlenmektedir. İncelenen kazanımlarda araştırmamızın konusu olan empati değer ve öğretimi ile ilgili herhangi bir kavram doğrudan ya da dolaylı olarak verilmezken, programda konu ve içerik anlamında değişime gidildiği görülmektedir.

Programda yer alan “Çevremizde Dinin İzleri” ünitesi, edebiyat, mimari ve müzik gibi kültürel alanlarda dinin etkisini tanıtmaya amacını taşımaktadır. Ancak bu ünite, öğrencilerin duyuşsal becerilerini ya da sosyal değerler bağlamındaki farkındalıklarını geliştirecek herhangi bir empati odaklı içeriğe yer verilmediği görülmektedir. Programın bu bölümünde empati değerine ilişkin kazanımların yer almaması, müfredatın değerler eğitimi boyutundaki eksikliğe işaret etmektedir. Özellikle din eğitimi programlarında değer aktarımının yalnızca bilişsel düzlemde

değil, duyuşsal ve davranışsal boyutlarda da gerçekleştirilmesi gerektiği düşünüldüğünde, empati gibi temel bir sosyal becerinin bu içeriklerde göz ardı edilmesi önemli bir eksikliktir. Nitekim 2018 programının daha kültürel ve betimleyici bir yaklaşım benimsediği görülmektedir.

Tablo 25. 6. Sınıf “Peygamberlere ve İlâhi Kitaplara İnanç” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: İNANÇ				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
PEYGAMBER LERE VE İLÂHİ KİTAPLARA İNANÇ	1.Peygamber kavramını tanımlar.	–	–	Öncelikle verilecek değerler;
	2.Kuranda adı geçen peygamberler listele haline getirilir.	–	–	doğruluk, dürüstlük,
	3.Peygamberlerin insanlardan seçilmesinin nedenlerini inceler.	–	–	güvenirlilik, sorumluluk olarak ifade edilir.
	4.Peygamberlerin sahip oldukları nitelikleri söyler.	–	–	
	5.Mucize kavramının ne anlama geldiğini açıklayarak bunun peygamberlere ait bir özellik olduğunun farkına varır.	–	–	Öncelikle verilecek beceriler;
	6.Bütün peygamberlere gelen vahiylerin ortak yönlerinin farkında olur.	–	–	eleştirel düşünme, problem çözme, Kur'an-ı Kerim mealini kullanma,
	7.İlahi kitabın anlamını söyler.	–	–	araştırma, değişim ve sürekliliği algılama, mekân, zaman ve kronolojiyi algılama olarak belirtilir.
	8.Allah'ın insanlara niçin vahiy gönderdiğini açıklar.	–	–	
	9.İlahi kitap ve sayfelerin hangi peygamberlere gönderildiğini söyler.	–	–	
	10.Asr suresini ezbere okur ve anlamını söyler.	–	–	

Tablo 26. 6. Sınıf “Peygamber ve İlâhi Kitap İnanç” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
PEYGAMBER VE İLÂHİ KİTAP İNANCI	1.Peygamber ve peygamberlik kavramlarının tanımlarını yapar.	–	–	–
	2.Peygamberlerin özelliklerini ve görevlerini söyler.	–	–	–
	3.Peygamberlerde insanlar için güzel örnekler olduğunun farkında olur.	–	–	–
	4.Vahyin gönderiliş amacı hakkında araştırma yapar.	–	–	–
	5.İlahi kitapları ve gönderildiği peygamberler hakkında. Yorum yapar.	–	–	–
	6.Hz. Âdem'in hayatını ana hatları ile ilgili özet yapar.	–	–	–
	7.Kunut dualarını okur, anlamını söyler.	–	–	–

2010 İDKAB öğretim programı 6. Sınıf “İnanç” öğrenme alanı adı altında “Peygamberlere ve İlahi Kitaplara İnanç” ünitesi yer almaktadır. 2010 İDKAB öğretim programının 6. sınıfında yer alan “Peygamberlere ve İlahi Kitaplara İnanç” ünitesi, ağırlıklı olarak bilişsel düzeyde kazanımlara odaklanmaktadır. Tablo 25’te görüldüğü üzere, kazanımlar peygamber kavramını tanıma, ilahi kitapların gönderiliş amacı, mucizelerin fark edilmesi ve peygamberlerin özelliklerinin öğrenilmesi gibi konular etrafında şekillenmektedir. Kazanımların açıklamaları ve etkinlik örnekleri incelendiğinde, doğruluk, dürüstlük, güvenilirlik gibi değerlerin vurgulandığı görülse de empati değerine doğrudan veya dolaylı bir atıf yapılmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, programın daha çok dini bilgi kazandırma işlevine odaklandığını göstermektedir.

2018 DKAB öğretim programında ise önceki versiyona göre içerik açısından sadeleştirilmiş ve üç temel kazanım etrafında yapılandırılmıştır. Bu kazanımlar, peygamberlik kavramı, peygamberlerin özellikleri ve görevleri ile onların insanlara örnekliği üzerinde durmaktadır. Ancak bu yapılandırmanın da empati değeri ile doğrudan bir ilişkisi bulunmamaktadır.

Her iki programda da empati gibi bireyin sosyal-duygusal gelişimini destekleyen temel bir değere sistematik olarak yer verilmediği, program kazanımlarının daha çok bilgi aktarımı ve kavramsal tanımlamalara dayandığı görülmektedir. Oysaki bu yaş grubundaki öğrenciler için peygamberlerin yaşam örnekleri, toplumsal sorumluluk, merhamet, anlayış ve başkalarının duygularını anlama gibi değerlerin işlenmesi, empatik becerilerin gelişimi açısından oldukça önemlidir.

Sonuç olarak, 2010-2018 öğretim programları karşılaştırıldığında, her iki programın da “Peygamber ve İlahi Kitap İnancı” ünitesinde empati değerini yeterince ele almadığı, öğrencilerin peygamberleri yalnızca tarihsel-dini figürler olarak değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerde rehber olacak örnek şahsiyetler olarak tanımaları yönünde pedagojik fırsatların değerlendirilmediği söylenebilir. Bu durum, programın ahlaki değerlerle bütünleşik, duygusal zekâyı ve sosyal becerileri destekleyen bir yaklaşımla yeniden yapılandırılması gerektiğine işaret etmektedir.

Tablo 27. 6. Sınıf “Namaz İbadeti” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: İBADET

ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
NAMAZ İBADETİ	1.Namaz ibadetinin anlamını ve namazını niçin kullanması gerektiğini söyler.	–	–	Öncelikle verilecek değerler; güven, estetik, dayanışma ve yardımlaşma, bağlılık, sorumluluk, temizlik, sevgi, saygı, kardeşlik ve hoşgörü olarak ifade edilir.
	2.Namazın hazırlık şartlarından olan abdestin, boy abdestinin ve teyemmümün hangi durumlarda ve nasıl yapıldığını anlatır.	–	–	
	3.Namazı hazırlık şartlarını bilir.	–	–	
	4.Namazını kılınış şartlarını söyler.	–	–	Öncelikle verilecek beceriler; iletişim ve empati, Kur'an-ı Kerim mealini kullanma, mekân, zaman ve kronolojiyi algılama, sosyal katılım olarak belirtilir.
	5.Ezan ve kametin namazla ilişkisinin farkına varır.	–	–	
	6.Namazın kılınışını söyler.	–	–	
	7.Namazı bozan durumları örnekler ile açıklar.	–	–	
	8.Vakit, Cuma, bayram, cenaze ve teravih namazlarının ne zaman ve nasıl kılındığını öğrenir.	–	–	
	9.Namazın bireysel ve toplumsal katkılarının farkına varır.	Dolaylı	Namaz İnsanı Kötülükten Afkoyar: “Namaz insanı hayasızlıktan ve kötülükten afkoyar...” ayet meali tahtaya yazılır/yansıtılır ve bu ayetten hareketle namazın kazandırdıkları ile ilgili öğrencilerin fikirleri alınır. Ulaşılan sonuçlar listelenerek sunulur.	
	10.Namazın, kişinin duygu dünyası, davranışları, temizlik bilinci ve zamanı iyi kullanma alışkanlığı üzerindeki etkisini söyler.	Dolaylı	Hangi Faydaları Var? Namazın bireysel ve toplumsal faydaları balık kılçığına aktarılır.	
	11.Kunut dualarını ezbere okur ve anlamını söyler.	–	–	

Tablo 28. 6. Sınıf “Namaz” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
	1.İslam'da namaz ibadetinin önemini, ayet ve hadislerden örneklerle ifade eder.	–	–	–
	2.Namazları, çeşitlerine göre sınıflandırarak sunar.	–	–	–

NAMAZ	3.Namazın kılınışını örneklendirir.	–	–	–
	4.Hazreti Zekeriya'nın hayatını ana hatlarıyla öğrenir.	–	–	–
	5.Fil suresini okur, anlamını söyler.	–	–	–

2010 İDKAB öğretim programında, 6. sınıf düzeyinde “İbadet” öğrenme alanı kapsamında “Namaz İbadeti” ünitesine yer verilmektedir. Ünitenin açıklamalar bölümünde, empati değerinin öğretimine doğrudan vurgu yapıldığı ve bu vurgunun ilgili kazanımlara da yansıdığı görülmektedir. Kazanımlar incelendiğinde, bireysel ve toplumsal yönleriyle ele alınan namaz ibadeti sayesinde empati değerinin dolaylı olarak desteklendiği anlaşılmaktadır. Öğrencilerin namaz ibadetinin hem bireyin manevi gelişimi hem de toplumda birlik ve beraberlik ruhunun güçlendirilmesine katkı sağladığını fark etmeleri amaçlanmakta; bu anlayış “Hangi Faydaları Var?” başlıklı etkinlik ile pekiştirilmektedir. Bu etkinlik, namaz ibadetinin birey ve toplum üzerindeki etkilerini değerlendirme fırsatı sunarak, öğrencilerde empatik farkındalığın gelişimine katkıda bulunmaktadır.

2018 DKAB öğretim programında ise, 6. sınıf düzeyinde “Namaz” ünitesine yer verilmiştir. Programın kazanımları, açıklamaları ve etkinlik örnekleri incelendiğinde, empati kavramına ne doğrudan ne de dolaylı olarak değinilmediği görülmektedir. 2010 yılı programından farklı olarak, daha sade ve yalın bir içerik sunan bu ünite, daha çok namazın önemi, kılınış şekli ve temel hükümleri gibi bilişsel hedeflere ağırlık verilmiştir. Programın bu yaklaşımı, namaz ibadetinin toplumsal yönünü ve empati gibi duyuşsal kazanımları arka planda bırakmakta; öğrencilere namazı teorik düzeyde öğretmeyi öncelemektedir.

Tablo 29. 6. Sınıf “Son Peygamber Hz. Muhammed” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: HZ. MUHAMMED				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
	1.Hz. Muhammed’e gelen ilk ayetlerin içeriğini söyler.	–	–	Öncelikle verilecek değerler; sorumluluk, adalet, barış, kararlılık, dayanışma, hoşgörü, kardeşlik, yardımseverlik, eşitlik olarak belirtilir.
	2.Hz. Muhammed’in İslam’a çağrısını neden yakın çevresinden başlayarak yaygınlaştırdığını söyler.	–	–	
	3.Medine’ye hicretin sebep ve sonuçları inceler.	–	–	
	4.Hz. Ali ve Hz. Ebu Bekir’in hicretteki rolünün farkına varır.	–	–	
	5.Mescidi Nebi’nin toplumsal işlevine örnekler verir.	Dolaylı	Toplumsal Dayanışmanın	Öncelikle verilecek beceriler; araştırma,

SON PEYGAMBER HZ. MUHAMMED		Mekânı: Mescid-i Nebi'nin o günkü şartlardaki toplumsal işlevi ile ilgili bir beyin fırtınası etkinliği yapılır.	eleştirel düşünme, Kur'an-ı Kerim mealini kullanma, mekân, zaman ve kronolojiyi algılama, eleştirel düşünme olarak belirtilir.
	6.Hz. Muhammed'in sosyal barış ve eğitim-öğretime yönelik faaliyet ve düzenlemelerine örnekler verir.	Dolaylı	–
	7.Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarının neden ve sonuçlarını söyler.	–	–
	8.Hz. Muhammed'in Hudeybiye Antlaşması'nda ve Mekke'nin fethinde sergilediği tavır barış açısından inceler.	Dolaylı	–
	9.Veda Hutbesi'nde yer alan mesajların evrensel değer hakkında yorum yapar.	Dolaylı	Veda Hutbesi'nden İnsanlığa: Veda Hutbesi tahtaya yazılır/yansıtılır, öğrencilerin evrensel ilkeler belirlemeleri istenir. Bulunan ana düşünceler tahtaya liste halinde aktarılır.
	10.Hz. Muhammed'in vefatının sahibi üzerinde bıraktığı tesir hakkında yorum yapar.	–	–
	11.Nasr suresini ezbere okur ve anlamını söyler	–	–

Tablo 30. 6. Sınıf “Hz. Muhammed’in Hayatı” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
HZ. MUHAMMED'İN HAYATI	1.Hz. Muhammed'in davetinin Mekke dönemini inceler.	Dolaylı	–	Davetin yaygınlaşma aşamasında İslam davetine karşı oluşan olumlu olumsuz tepkilere ele alınır.
	2.Medine'ye hicretin sebep ve sonuçlarını inceler.	–	–	–
	3.Hz. Muhammed'in davetinin Medine dönemini öğrenir.	–	–	Diğer din mensupları ile ilişkiler konusunda Medine'deki Yahudilere, Necran Hristiyanlarına, İslam'a davet mektuplarını ve bazı bölgelere gönderilen elçilere yer verilir.
	4.Nasr suresini okur, anlamını söyler.	–	–	–

2010 İDKAB öğretim programında, 6. sınıf düzeyinde “Hz. Muhammed” öğrenme alanı kapsamında “Son Peygamber Hz. Muhammed” ünitesine yer verilmektedir. Ünite öncelikle hedeflenen değer ve beceriler arasında doğrudan empati değerine yer verilmemekle birlikte, dolaylı olarak hoşgörü kavramına vurgu yapıldığı görülmektedir. Programın kazanımları incelendiğinde, Mescid-i Nebi, Hudeybiye Antlaşması ve Veda Hutbesi gibi İslam tarihinde önemli yer tutan konular üzerinden empati değerine dikkat çekildiği anlaşılmaktadır. Bu konular, Peygamber Efendimizin insanlara karşı merhametli, sabırlı ve hoşgörülü yaklaşımını örnekleyerek, öğrencilerde empati bilincinin geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, etkinlik örnekleri bölümünde beyin fırtınası ve benzeri yöntemlerle öğrencilerin aktif katılımı sağlanarak, kazanımların pekiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu yöntemler sayesinde öğrencilerin, olayları farklı bakış açılarıyla değerlendirmeleri ve empati becerilerini geliştirmeleri amaçlanmaktadır.

2018 DKAB öğretim programında ise, 6. sınıf düzeyinde “Hz. Muhammed’in Hayatı” ünitesine yer verildiği görülmektedir. Ünitenin kazanım, açıklamalar ve etkinlik örnekleri bölümleri incelendiğinde, empati değerinin doğrudan ele alınmadığı, ancak dolaylı olarak vurgulandığı anlaşılmaktadır. Özellikle, İslam’a davetin toplumda yarattığı olumlu ve olumsuz tepkilerin ele alınması, öğrencilerin farklı bireylerin duygu, düşünce ve bakış açılarını anlamalarına imkân sağlayarak empati becerilerinin geliştirilmesine katkı sunmaktadır. Bunun yanında, Hz. Muhammed’in davet sürecindeki sabrı, hoşgörüsü ve insanlara yaklaşımı üzerinden öğrencilerde farklı sosyal ve duygusal tepkileri anlama yetisinin kazandırılması hedeflenmiştir. Ancak, programın sadeleştirilmiş yapısı gereği, etkinlik örnekleri bölümü bulunmadığından, empati değerinin uygulamalı yöntemlerle desteklenmediği ve daha çok bilişsel düzeyde kaldığı gözlemlenmektedir.

Tablo 31. 6. Sınıf “Kur’an-ı Kerim’in Ana Konuları” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: KUR’AN VE YORUMU				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
	1.Kur’an’ı Kerim’in temel konularını bilir.	–	–	Öncelikle verilecek değerler; bilimsellik, akademik
	2.Kıssa kavramını söyler.	–	–	
	3.Kur’an’da kıssalara yer verilmesinin nedenlerini ifade eder.	–	–	

KUR'AN-I KERİM'İN ANA KONULARI	4.Hz. Eyyüp kıssasından hareketle sabrın güçlükler ve olumsuzlukları aşmadaki rolü hakkında bilgi verir.	Dolaylı	–	dürüstlük, sorumluluk ve barışçeverlik olarak ifade edilir.
	5.Kureyş suresini ezbere okur ve anlamını söyler.	–	–	Öncelikle verilecek beceriler; Kur'an-ı Kerim meal kullanma, problem çözme, araştırma, değişimi ve sürekliliği algılama olarak belirtilir.

2010 İDKAB öğretim programında, 6. sınıf düzeyinde “Kur'an ve Yorumu” öğrenme alanı kapsamında “Kur'an-ı Kerim'in Ana Konuları” ünitesine yer verilmektedir. Ünitenin açıklamalar bölümü incelendiğinde, öncelikli olarak verilmesi hedeflenen değer ve beceriler arasında doğrudan ya da dolaylı olarak empati değerinin öğretilmesine yer verilmediği görülmektedir. Kazanımlar ve etkinlik örnekleri dikkate alındığında, ünitenin ağırlıklı olarak bilgi temelli bir yaklaşımla hazırlandığı, Kur'an-ı Kerim'in ana temaları olan tevhid, nübüvvet, ahiret, ibadet ve ahlak gibi konuların öğrencilere aktarılmasının hedeflendiği anlaşılmaktadır. Programın bu bölümünde Kur'an'ın öğrettiği sosyal ve ahlaki ilkeler çerçevesinde, insan ilişkilerinde saygı ve hoşgörü gibi değerler dolaylı olarak yer almakla birlikte, empati kavramına yönelik açık bir vurgu bulunmamaktadır.

Ayrıca, bu ünite kapsamında yer alan etkinlik örneklerinin sınırlı olduğu ve daha çok Kur'an'ın ana mesajlarının kavranmasına yönelik bilişsel düzeyde hazırlandığı dikkat çekmektedir. Kur'an-ı Kerim'in ahlaki öğretileri, insanlar arası ilişkilerde adalet, merhamet ve sorumluluk gibi değerleri ön plana çıkarırken, empati gibi duyuşsal beceriler bu üniteye doğrudan ele alınmamış, daha çok diğer öğrenme alanlarına bırakılmıştır. Bu durum, programın bilişsel ağırlıklı yapısının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Tablo 32. 6. Sınıf “İslam'ın Sakınılmasını İsteddiği Bazı Davranışlar” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: AHLAK				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR

İSLAM'IN SAKINILMASINI İSTEDİĞİ BAZI DAVRANIŞLAR	1.İslamiyetin sakınmamızı istediği bazı kötü davranışları belirterek ayet ve hadislerden örneklendirmeler yapar.	Dolaylı	Hangi Davranışlardan Sakınmamız İsteniyor? Kur'an'dan yalan söylemek, hırsızlık ve hile yapmak, gıybet etmek gibi sakınılması istenilen kötü davranışlarla ilgili ayet mealleri tahtaya yazılır/yansıtılır. Öğrencilerden bu ayetlerde hangi kötü davranışın yasaklandığını belirlemeleri istenir.	Kötü	Öncelikle verilecek değerler; doğruluk ve dürüstlük, mütevazı olmak, saygı ve duyarlılık olarak ifade edilir.
	2.İslamiyetin sakınmamızı istediği bazı kötü davranışların bireysel ve toplumsal zararlarını inceler.	Dolaylı	Zararlarını Bulalım: Sınıf tahtası üç kısma ayrılır. Birinci sütuna kötü davranışlar yazılır, ikinci ve üçüncü sütun boş bırakılarak öğrencilerden bireysel zararlarını bulmalarını istenir.		Öncelikle verilecek beceriler; problem çözme, araştırma, Kur'an-ı Kerim meali kullanma, iletişim ve empati, eleştirel düşünme, sosyal katılım olarak belirtilir.
	3.Kötü davranışlardan sakınmaya istekli davranır.	Dolaylı		Yok	
	4.İslamiyetin sakınmamızı istediği davranışların bireyde görülme nedenlerini araştırarak bu sorunlara yönelik çözüm önerileri sunar.	Dolaylı	Tamamlayalım: “Kötü davranışlar konusunda bilgilenmem gerekir. Çünkü....” ve “Yalan kötü bir davranıştır. Çünkü...” gibi cümleler tahtaya yazılır ve öğrencilerden bunları tamamlaması beklenir.		
	5.Sakınılması gereken davranışlar konusunda öz değerlendirme yapar.	Dolaylı	Yaşamımızı Karartmayalım: Öğrencilerin kendi yaşamlarından hareketle, İslam'ın sakınmamızı istediği bazı kötü davranışlarla ilgili konuşmaları istenir.		
	6.Felak suresini ezbere okur ve anlamını söyler.	–	–	–	–

Tablo 33. 6. Sınıf “Zararlı Alışkanlıklar” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR

KAZANIM İLİŞKİSİ				
ZARARLI ALIŞKANLIKLAR	1.İslam dininin yasakladığı zararlı alışkanlıklara ayet hadislerden örneklendirmeler yapılır.	Dolaylı	–	Zararlı alışkanlıkların bireysel ve toplumsal hayat üzerindeki olumsuz yansımaları üzerinde durulur.
	2.Zararlı alışkanlıkların başlama sebeplerini irdeler.	Dolaylı	–	–
	3.Zararlı alışkanlıklardan korunma yollarını konuşur.	Dolaylı	–	–
	4.Zararlı alışkanlıklardan kaçınmaya özen gösterir.	–	–	–
	5.Hz. Yahya'nın hayatını ana hatlarıyla öğrenir.	–	–	–
	6.Tebbet suresini okur, anlamını söyler.	–	–	–

2010 İDKAB öğretim programında, 6. sınıf düzeyinde “Ahlak” öğrenme alanı kapsamında “İslam’ın Sakınılmasını İstediği Bazı Davranışlar” ünitesine yer verilmektedir. Ünitenin açıklamalar bölümü incelendiğinde, öncelikli olarak hedeflenen beceriler arasında empati değerinin öğretilmesine doğrudan yer verildiği dikkat çekmektedir. İslam’ın sakınılmasını istediği davranışlar çerçevesinde, kazanımlar bireysel ve toplumsal yönleriyle ele alınmakta ve bu sayede öğrencilerin hem kendi davranışlarını sorgulamaları hem de başkalarının duygu ve düşüncelerini anlamaları teşvik edilmektedir. Özellikle empati değerinin geliştirilmesi yoluyla öğrencilerin zarar verici davranışlardan kaçınmaları ve başkalarının yaşadığı olumsuz durumları daha iyi kavrayabilmeleri hedeflenmiştir. Ayrıca, etkinlik örnekleri incelendiğinde “Tamamlayalım” başlıklı etkinliğin öğrencilere konuya yeni bir bakış açısı kazandırdığı ve empatiyi pekiştiren bir öğrenme ortamı sunduğu görülmektedir.

2018 DKAB öğretim programında ise, 6. sınıf düzeyinde “Zararlı Alışkanlıklar” ünitesine yer verildiği görülmektedir. Bu ünite, içerik, kazanım ve açıklamalar açısından değerlendirildiğinde, empati değerine dolaylı bir şekilde vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Program, öğrencilerin zararlı alışkanlıkların hem birey hem de toplum üzerindeki olumsuz etkilerini kavramalarını amaçlamakta; böylece öğrencilerde bu davranışlardan sakınma bilinci oluşturulurken, empati değerinin de dolaylı olarak kazandırılması hedeflenmektedir. 2010 programına kıyasla daha sade ve anlaşılır bir dil kullanılan bu ünite, öğrencilerin konuyu daha rahat kavrayabilmeleri için açıklayıcı bir anlatım tercih edilmiştir.

Tablo 34. Programı 6. Sınıf “İslamiyet ve Türkler” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: DİN VE KÜLTÜR				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
İSLAMİYET VE TÜRKLER	1.Türklerin Müslüman olma sürecini özet olarak sunar.	–	–	Öncelikle verilecek değerler;
	2.Türkler arasında İslam’ın yayılmasında ve İslam anlayışının oluşmasında etkili olan şahsiyetleri öğrenir.	–	–	bilimsellik, hoşgörü, Türk büyüklerine saygı, tarihsel mirasa
	3.Türklerin İslam medeniyetine ve bilime hizmetlerine örneklendirmeler yapar.	–	–	duyarlılık, barışseverlik, dostluk ve
	4.Türklerdeki peygamber ve ehl-i beyt sevgisine örneklendirmeler yapar.	–	–	kardeşlik olarak ifade edilir.
				Öncelikle verilecek beceriler; araştırma, sosyal katılım, bilgi teknolojilerini kullanma, mekân, zaman ve kronolojiyi algılama, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma, değişim ve sürekliliği algılama olarak belirtilir.

Tablo 35. 6. Sınıf “Temel Değerlerimiz” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
TEMEL DEĞERLERİMİZ	1.Toplumumuzu birleştiren temel değerlerin farkında olur.	Dolaylı	–	Din ve dini değerlerin toplumsal bütünleşmeye katkısı ele alınır.
	2.Dini bayramların ve önemli gün ve gecelerin toplumsal bütünleşmeye olan katkısı hakkında yorum yapar.	Dolaylı	–	Cuma günü, Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı ile kandillerin toplumsal bütünleşme olan katkısı üzerinde durulur.

2010 İDKAB öğretim programında, 6. sınıf “Din ve Kültür” başlığı altında yer alan “İslamiyet ve Türkler” ünitesinde, açıklamalar bölümünde öncelikli olarak verilmesi hedeflenen değer ve beceriler arasında empati değerine dolaylı olarak yer

verildiği görülmektedir. Ancak, tablo incelendiğinde kazanımların içerik açısından empati kavramı ile sınırlı bir ilişki içerisinde olduğu, daha çok kültürel temalar etrafında şekillendiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, öğrencilerin farklı tarihsel dönemlerde yaşayan toplumların inanç, yaşam tarzı ve dini kabullerine karşı anlayış geliştirmeleri, empati değerinin tarihsel-kültürel açıdan kazandırılması anlamına gelmektedir.

2018 DKAB öğretim programında ise 6. sınıf “Temel Değerlerimiz” ünitesi; kazanım, etkinlik ve açıklamalar çerçevesinde incelendiğinde, empati değerine dolaylı olarak yer verildiği görülmektedir. Programda, toplumsal bütünleşme ve dini değerler üzerinden dolaylı bir yaklaşım sergilenerek empati kavramına vurgu yapılmaktadır. Ünite genelinde öğrencilerin toplumsal aidiyet, değer bilinci, hoşgörü, saygı, sorumluluk ve yardımlaşma gibi kavramlar çerçevesinde eğitilmesi hedeflenmektedir. Bu değerler empati ile doğrudan ilişkilidir; zira empati, başkalarının duygu ve düşüncelerini anlama ve buna uygun davranış geliştirme becerisi olarak toplumsal değerlerin temelinde yer almaktadır. Özellikle toplumsal bütünleşme, bir arada yaşama kültürü ve dini değerlerin ortak paydada buluşturulması gibi temalar üzerinden empati değerine dolaylı olarak vurgu yapılmaktadır.

Ayrıca dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus, 2018 programında yer alan Temel Değerlerimiz ünitesinin, 2010 programındaki İslamiyet ve Türkler ünitesiyle içerik bakımından farklılık göstermesidir. Bu durum, süreç içerisinde farklı yaklaşımların benimsendiğini ve bu yaklaşımların öğretim programlarına yansıtıldığını göstermektedir.

Tablo 36. 7. Sınıf “Melek ve Ahiret İnancı” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: İNANÇ				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
	1.Varlıklar alemi sınıflandırarak özelliklerini örneklendirir.	–	–	Öncelikle verilecek değerler; bilimsellik ve sorumluluk olarak ifade edilir.
	2.Meleklerin özellikleri ve görevlerinin neler olduğunu söyler.	–	–	
	3.Meleklerin iyiliğin ve güzelliğin sembolü olduğunun farkına varır.	–	–	
	4.Melek inancının, davranışları güzelleştirmedeki rolünün farkına varır.	–	–	Öncelikle verilecek beceriler; eleştirel düşünme Kur’an-ı Kerim mealini kullanma,
	5.Cinlerin varlığı ile ilgili Kur’an’dan örneklendirme yapar.	–	–	
	6.Şeytanın kötülüğünden korunma hususunda Kur’an’ın öğütlerinden örneklendirme yapar.	–	–	

MELEK VE AHİRET İNANCI	7.Ruh çağırma, falcılık, sihir ve büyü gibi batıl inançların toplum üzerindeki olumsuz etkilerinin farkında olur.	–	–	araştırma, mekân, zaman ve kronolojiyi algılama olarak belirtilir.
	8.Ahret, kıyamet, yeniden dirilme gibi kavramların anlamlarını söyler.	–	–	
	9.Hesap, mizan, cennet ve cehennem gibi kavramların anlamlarını söyler.	–	–	
	10.Ahretin varlığını Kur'an'dan örnekendirme yapar.	–	–	
	11.Allah'ın adil merhametli ve affedici olması ile ahiret inancı arasındaki ilişkinin farkındadır.	–	–	
	12.Ahret inancının birinin hayatı anlamlandırmasına nasıl katkı sağladığının farkındadır.	Dolaylı	–	
	13.İnsanın dünya hayatında yaptıklarının karşılığı olduğunu günlük hayatın örneklerle açıklayarak iyi davranışlarda bulunmaya, kötü davranışlardan sakınmaya istekli davranır.	Dolaylı	–	
	14.Nas suresini ezbere okur ve anlamını söyler.	–	–	

Tablo 37. 7. Sınıf “Melek ve Ahiret İnancı” Ünitesi (2018)

ÖRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
MELEK VE AHİRET İNANCI	1.Varlıkları alemin özelliklerine göre ayırım yapar.	–	–	–
	2.Meleklerin özellikleri ve görevlerine göre listeler.	–	–	–
	3.Dünya hayatı ilahiyat hayatı arasında ilişki hakkında yorum yapar.	–	–	–
	4.Ahret hayatının aşamalarını ifade eder.	–	–	–
	5.Allah'ın adil, merhametli ve affedici olması ile ahiret inancı arasında ilişkilendirme yapar.	–	–	–
	6.Hazreti İsa'nın hayatını ana hatlarıyla öğrenir.	–	–	–

2010 İDKAB öğretim programında, 7. sınıf “İnanç” öğrenme alanı kapsamında yer alan “Melek ve Ahiret İnancı” ünitesi, öğrencilerin İslam dinindeki inanç esaslarını kavramalarına yönelik olarak tasarlanmıştır. Ünitenin açıklamalar bölümünde öncelikli olarak kazandırılması hedeflenen değer ve beceriler arasında empati değerine doğrudan veya dolaylı olarak yer verilmediği görülmektedir. Program, ağırlıklı olarak öğrencilerin inanç esaslarını doğru bir şekilde öğrenmelerine ve bu konuda bilinç kazanmalarına odaklanmaktadır. Kazanım ve etkinlik örnekleri incelendiğinde, öğrencilerin çok yönlü düşünme becerilerini geliştirmeyi hedefleyen bir yaklaşım benimsendiği anlaşılmaktadır. Ancak, ünite

yer alan içerikler inanç esaslarının anlaşılmasına yoğunlaşırken, başkalarının duygu ve düşüncelerini anlama, farklı inançlara karşı empatik bir bakış açısı geliştirme gibi sosyal-duygusal hedefler arka planda kalmaktadır.

2018 DKAB öğretim programında yer alan 7. Sınıf’ Melek ve Ahiret İnancı” ünitesi de benzer bir şekilde ele alındığında, kazanımlar, etkinlik örnekleri ve açıklamalar temelinde empati değerine yönelik doğrudan veya dolaylı bir vurguya rastlanmamaktadır. Bu programda da öğrencilerin İslam inanç esaslarını kavramaları öncelikli hedef olarak belirlenmiştir. Kazanımlar ağırlıklı olarak bilişsel düzeyde yapılandırılmış; öğrencilerin melek ve ahiret inancına ilişkin temel bilgileri edinmeleri ve bu bilgileri anlamlandırmaları amaçlanmıştır. Ancak, öğrencilerin başkalarının inanç dünyasını anlamalarına yardımcı olacak empati gibi sosyal-duygusal becerilerin geliştirilmesine yönelik bir yaklaşımın eksik olduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 38. 7. Sınıf “Oruç İbadeti” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: İBADET				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
ORUÇ İBADETI	1.Ramazan ayının önemini ve bu ayı önemli yapan hususları söyler.	Dolaylı	Hoş Geldin On Bir Ayın Sultanı: Öğrencilerden kültürümüzde ramazan ayının önemini gösteren sözler toplamaları istenir ve bunlardan hareketle ramazan ayının önemi üzerinde durulur.	Öncelikle verilecek değerler; yardımlaşma, dayanışma, birlik, beraberlik, dostluk, kardeşlik ve sorumluluk olarak ifade edilir. Öncelikle verilecek beceriler; araştırma, iletişim ve empati, sosyal katılım, Kur’an-ı Kerim mealini kullanma, mekân, zaman ve kronolojiyi algılama olarak belirtilir.
	2.Orucu tanımlayarak ne için oruç tutulduğunu söyler.	Dolaylı	Oruç Kalkandır: “Ramazan ayında oruç tutmak, azaptan koruyan kalkandır.” sözü çerçevesinde tartışma ortamı hazırlanır.	
	3.Ramazan ayı ve oruçla ilgili kavramları söyler.	–	–	
	4.Muharrem orucunu anlatır.	–	–	

5.Oruç tutan kimsenin dikkat etmesi gereken hususları örneklendirir.	Dolaylı	Her Şeyin Bir Kuralı Vardır: Oruçlu iken dikkat edilmesi gereken hususlar ve orucu bozan durumlar bir sunu yapılır.
6.Orucu bozan durumların neler olduğunu belirtir.	–	–
7.Orucun birey ve toplum üzerindeki yararlarını çevresinden örnekler vererek anlatır.	Dolaylı	–
8.Oruç ibadetinin kişi iradesi ve davranışları üzerindeki etkisini söyler.	Dolaylı	–
9.Ramazan ayına ve bayramına yönelik duygu ve düşüncelerini aktarır.	Dolaylı	Bize Kazandırdıkları: Ramazan ayı ve orucun bireysel ve toplumsal faydalarını içeren bir şema oluşturma çalışması hazırlanır.
10.Maun suresini ezbere okur ve anlamını söyler.	–	–

Tablo 39. 7. Sınıf “Hac ve Kurban” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
HAC VE KURBAN	1.Hac ibadetinin önemini ayet ve hadisler çerçevesinde yorum yaparak açıklar.	Dolaylı	–	Haccın Müslümanların ahlaki gelişimlerine ve Müslümanlar arası iletişim ve etkileşime yaptığı katkılar vurgulanır.
	2.Haccın yapılışını özet halinde sunar.	–	–	–
	3.Umre ibadeti önemini vurgular.	–	–	–
	4.Kurban ibadetini İslam’ın yardımlaşma ve dayanışma verdiği önem açısından düşünür.	Dolaylı	–	–
	5.Hz. İsmail’in hayatın ana hatlarıyla öğrenir.	–	–	–
	6.En’am Suresi 162. Ayeti okur, anlamını söyler.	–	–	–

2010 İDKAB öğretim programında, 7. sınıf “İbadet” öğrenme alanı kapsamında “Oruç İbadeti” ünitesine yer verilmektedir. Ünitenin açıklamalar bölümünde, öncelikli olarak kazandırılması hedeflenen beceriler arasında empati

değerine doğrudan vurgu yapıldığı görülmektedir. Ayrıca, tabloda yer alan kazanımlar incelendiğinde, sevgi, dostluk, yardımlaşma, birlik ve beraberlik gibi kavramlar çerçevesinde empati değerinin dolaylı olarak da desteklendiği anlaşılmaktadır. Özellikle oruç ibadetinin bireyi başkalarının halinden anlamaya sevk eden yönü ön plana çıkarılarak, empati kavramına hem doğrudan hem de dolaylı biçimde yer verilmiştir. Üniteye sunulan etkinlik örneklerinin de kazanımları pekiştirecek şekilde düzenlendiği ve öğrencilerin empati duygusunu geliştirmeye yönelik uygulamalara yer verildiği görülmektedir.

Öte yandan, 2018 DKAB öğretim programı 7. sınıf İbadet öğrenme alanı kapsamında Hac ve Kurban ünitesine yer verilmiştir. 2010 programına kıyasla konu ve içerik açısından değişikliğe gidildiği görülmektedir. Ünite, kazanımlar, etkinlik örnekleri ve açıklamalar temelinde incelendiğinde, empati değerinin öğretimine doğrudan yer verilmediği ancak dolaylı olarak vurgu yapıldığı dikkati çekmektedir. Özellikle İslam dininin yardımlaşma ve dayanışmaya verdiği önem üzerinden, empati değerinin öğrencilere kazandırılmasına yönelik bir yaklaşım benimsenmiştir. Kurban ibadetinin paylaşma ve kardeşlik duygularını pekiştiren yönleri ile hac ibadetinin evrensel kardeşlik ve birliktelik mesajları üzerinden, öğrencilerin başkalarının duygu ve düşüncelerini anlamalarına katkıda bulunacak içeriklere yer verildiği söylenebilir.

Bu bağlamda, her iki program karşılaştırıldığında, 2010 yılı programında empati değerine daha belirgin ve çok yönlü bir vurgu yapıldığı, 2018 yılı programında ise dolaylı bir anlatımla bu değer kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Programlarda farklı ibadet konuları ele alınmakla birlikte, her iki üniteye de empati değerinin kazandırılmasına yönelik bilinçli bir çaba bulunduğu; ancak bu çabanın yoğunluğu ve yöntemleri bakımından farklılıklar olduğu ifade edilebilir. İlerleyen süreçte, ibadet temalı ünitelerde empati gibi duyuşsal hedeflerin daha sistematik biçimde işlenmesi, değerler eğitiminin güçlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Tablo 40. 7. Sınıf “Bir İnsan ve Peygamber Olarak Hz. Muhammed” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: HZ. MUHAMMED				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR

BİR İNSAN VE PEYGAMBER OLARAK HZ. MUHAMMED	1.Hazreti Muhammed'in bizler gibi bir insan olduğuna ayetlerden örnekler verir.	–	–	Öncelikle verilecek değerler; bilimsellik, sorumluluk, güvenilirlik, merhamet, cesaret, sabır ve adalet olarak ifade edilir.
	2.Hazreti Muhammed'e diğer insanlardan ayıran en önemli özelliğini belirtir.	–	–	
	3.Hazreti Muhammed'in peygamberlik yönüyle ilgili özelliklerine ayetlerden örnekler sunar.	–	–	Öncelikle verilecek beceriler; araştırma, problem çözme, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma, Kur'an-ı Kerim mealî kullanma, mekân, zaman ve kronolojiyi algılama, değişim ve sürekliliği algılama olarak belirtilir.
	4.Hazreti Muhammed'in görevlerinden birisinin Kur'an'ı açıklamak olduğunu belirtir.	–	–	
	5.Hazreti Muhammed'in insanları baskı ve zor kullanmadan uyarma ve aydınlatma görevinin olduğunu farkına varır.	Dolaylı	"Dinde Zorlama Yoktur." Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamberin İslam'ı tebliğ ederken insanlara baskı ve zor kullanmadan uyarma ve aydınlatma görevini ifade eden ayet mealleri üzerinde durulur.	
	6.Hazreti Muhammed'in insanlık için niçin bir rahmet olarak gönderildiğinin farkında olur.	–	–	
	7.Hazreti Muhammed'in çocuklarından hareketle kendi davranışlarının değerlendirmesini yapar.	Dolaylı	Ben de Sahibim: Hz. Muhammed'in herhangi bir olay karşısındaki tutumunu gösteren bir örnek olay tahtaya yansıtılır. Öğrencilerden bu olaydan ilkeler çıkarmaları istenir. Kendilerinin de benzeri olay karşısındaki tutum ve davranışların karşılaştırmaları hedeflenir. Ben Olsaydım: Hz. Muhammed'in örnek davranışlarındaki birisi seçilir. Seçilen davranış hakkında konuşularak ilkeler çıkarılması amaçlanır.	

Tablo 41. Programı 7. Sınıf “Allah’ın Kulu ve Elçisi: Hz. Muhammed” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
ALLAH’IN KULU VE ELÇİSİ: HZ. MUHAMMED	1.Hazreti Muhammed’in insani yönünü ayetlerden hareketle yorumlar.	Dolaylı	–	–
	2.Hazreti Muhammed’in peygamberlik yönüyle ilgili özellikleri ile ilgili ayırt edici özellikleri öğrenir.	Dolaylı	–	Hz. Muhammed’in son Peygamber olmasına, rahmet peygamberi olmasına, Kur’an-ı Kerim’i açıklamasına, bütün insanlar için uyarıcı ve müjdeci olmasına, güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderilmesine ayetler ve hadisler eşliğinde yer verilir.
	3. Kafirun suresini okur, anlamını söyler.	–	–	–

2010 İDKAB öğretim programında, 7. sınıf “Hz. Muhammed” öğrenme alanı kapsamında “Bir İnsan ve Peygamber Olarak Hz. Muhammed” ünitesine yer verilmektedir. Ünitenin açıklamalar bölümünde, kazandırılması hedeflenen değer ve beceriler arasında empatiye doğrudan yer verilmemekle birlikte, dolaylı bir bakış açısıyla empati kavramına vurgu yapıldığı görülmektedir. Tabloda yer alan kazanım ve etkinlik örnekleri incelendiğinde, Hz. Muhammed’in merhamet ve sabır gibi ahlaki özelliklerinin ön plana çıkarıldığı ve bu yolla öğrencilerin kendi davranışlarını değerlendirmelerine imkân tanıyan kalıcı öğrenmelerin hedeflendiği anlaşılmaktadır. Özellikle “Bende Sahibim” ve “Ben Olsaydım” gibi etkinliklerin, öğrencilerin empati becerilerini geliştirmeye yönelik etkili uygulamalar olduğu ve öğrencilerin kendilerini Hz. Muhammed’in yerine koyarak onun bakış açısından olayları değerlendirmelerine katkı sağladığı söylenebilir.

2018 DKAB öğretim programında ise 7. Sınıf “Allah’ın Kulu ve Elçisi: Hz. Muhammed” ünitesi kapsamında, kazanımlar incelendiğinde empati değerine dolaylı bir vurgu yapıldığı dikkati çekmektedir. Bununla birlikte, 2010 programıyla karşılaştırıldığında, ünitenin kapsamının önemli ölçüde sadeleştirildiği ve içerik açısından daha öz bir yapıya kavuşturulduğu görülmektedir. 2018 programında, Hz. Muhammed’in örnek kişiliği ön plana çıkarılarak öğrencilerin onun ahlaki özelliklerini anlamalarına yönelik bir yaklaşım benimsenmiştir. Ancak, program

genelinde empati değerinin öğretimine yönelik vurgu, 2010 programındaki kadar belirgin değildir ve daha çok Hz. Muhammed’in insanlarla kurduğu ilişkilere atıfta bulunmak suretiyle dolaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Her iki program karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, empati değerin her iki dönemde de dolaylı olarak kazandırılmaya çalışıldığı; ancak 2010 programında bu amaca yönelik etkinliklerin daha çeşitlendirilmiş ve öğrencilerin katılımını teşvik edecek şekilde yapılandırıldığı anlaşılmaktadır. 2018 programında ise, daha sade ve özet bir içerik tercih edilmiş, buna bağlı olarak empati öğretimi açısından zenginleştirilmiş etkinliklere daha sınırlı yer verilmiştir.

Tablo 42. 7. Sınıf “İslam Düşüncesinde Yorumlar” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: KUR’AN VE YORUMU				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
İSLAM DÜŞÜNCESİNDE YORUMLAR	1.Din ve dini anlayış arasındaki farklılığı görür.	Dolaylı	Kavram Tanımlıyoruz: Öğrencilerden “din” ve “din anlayışı” kavramları üzerine bir sözlük çalışması istenir.	Öncelikle verilecek değerler; tarihsel mirasa duyarlılık, hoşgörü, bağımsızlık, saygı, bilimsellik, barış ve güven olarak ifade edilir.
	2.Din anlayışındaki yorum farklılıklarını görür.	Dolaylı	Neden Farklı Düşünüyoruz? Öğrencilerle “Neden çeşitli konularda aynı yorumlarda bulunmuyoruz?” sorusu etrafında bir tartışma ortamı oluşturulur ve buradan hareketle din anlayışındaki yorum farklılıklarının nedenleri sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde ortaya konulur.	Öncelikle verilecek beceriler; eleştirel düşünme, problem çözme sosyal katılım, mekân, zaman ve kronolojiyi algılama, Kur’an-ı Kerim meali kullanma, araştırma olarak belirtilir.
	3.İslam düşüncesinde ki yorum biçimlerini listeler.	–	–	
	4.İslam düşüncesindeki tasavvufi yorum biçimlerini görür.	–	–	
	5.Alevi-Bektaşî geleneğindeki temel kavramları söyler.	–	–	
	6.Din anlayışındaki farklılıkların niçin bir zenginlik olduğunu söyler.	Dolaylı	Farklılık Zenginliktir: Öğrencilerden farklılığın zenginlik olduğuna dair bir drama çalışması istenir.	

7.Din anlayışındaki yorumların vukufu olabileceğinin farkına varır.	–	–
8.Dinde zorlama olmadığını ayet ve hadisleri örnekleri eşliğinde sunar.	Dolaylı	Dinde Zorlama Yoktur: Dinde zorlama olmadığı ile ilgili ayet mealleri ve Hz. Muhammed’in bu konudaki örnek davranışlar, üzerinde öğrencilerle konuşulur ve laiklik ilkesiyle ilişkilendirilir.

Tablo 43. 7. Sınıf “İslam Düşüncesinde Yorumlar” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
İSLAM DÜŞÜNCESİNDE YORUMLAR	1.Dinin farklı yorum biçimleri olabileceğinin idrak eder.	Dolaylı	–	Din anlayışındaki yorum farklılıklarının sebepleri ayrıntıya girilmeden incelenir.
	2.İslam düşüncesinde ortaya çıkan yorum biçimlerini listeler.	–	–	–
	3.Kültürümüzde etkin olan tasavvufi yorumlar ile ilgili ayırım yapar.	–	–	–
	4.Alevilik-Bektaşilikle ilgili temel kavram ve erkanları söyler.	–	–	–

2010 İDKAB öğretim programında, 7. sınıf “Kur’an ve Yorumu” öğrenme alanı kapsamında “İslam Düşüncesinde Yorumlar” ünitesine yer verilmektedir. Ünitenin açıklamalar bölümünde, kazandırılması hedeflenen değer ve beceriler arasında empatiye doğrudan vurgu yapılmamakla birlikte, dolaylı bir yaklaşım benimsendiği görülmektedir. Tabloda yer alan kazanımlar incelendiğinde, dini anlayış ve yorumlardaki farklılıkların kavratılması sürecinde empati kavramına dolaylı olarak vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle, farklı dini yorum ve yaklaşımlara saygı göstermenin önemi vurgulanarak, öğrencilerin empati becerilerini geliştirmeleri amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda hazırlanan etkinlik örneklerinin, kazanımlarla uyumlu bir şekilde düzenlendiği ve öğrencilerin farklı dini bakış açılarını anlamalarına katkı sağlayacak şekilde yapılandırıldığı görülmektedir.

2018 DKAB öğretim programında ise 7. sınıf “İslam Düşüncesinde Yorumlar” ünitesi, kazanımlar, etkinlik örnekleri ve açıklamalar temelinde incelendiğinde, empati değerine yönelik benzer şekilde dolaylı bir yaklaşımın sürdürüldüğü tespit edilmektedir. Programda, İslam düşüncesindeki farklı yorumların açıklanması sürecinde, öğrencilerin bu çeşitliliği anlamalarına ve saygı geliştirmelerine olanak tanıyacak içerikler sunulmaktadır. Bununla birlikte, 2010 programına kıyasla, 2018 programında daha sade ve anlaşılır bir dil kullanıldığı ve öğretim materyallerinin sadeleştirilerek öğrenci merkezli bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir.

Her iki program karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, empati değerinin kazandırılması bakımından benzer bir yaklaşımın sürdürüldüğü ancak ifade tarzı ve içerik yoğunluğu açısından farklılıkların bulunduğu söylenebilir.

Tablo 44. 7. Sınıf “Din ve Güzel Ahlak” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: AHLAK				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
DİN VE GÜZEL AHLAK	1.Bireyin güzel ahlaklı olmasında dinin rolünü açıklar.	Dolaylı	Onun Ahlakı Kur'an İdi: Hz. Ayşe'den rivayet edilen “Onun ahlakı Kur'an ahlakı idi.” hadisenin hareketle sınıfta “Kur'an ahlakı”nın ne anlama geldiği üzerine bir konuşma ortamı oluşturulur. Çıkan sonuçlar tahtaya listelenir.	Öncelikle verilecek değerler; doğruluk, infak, emanete riayet, adaletli olmak, kardeşlik, hoşgörü ve bağışlama, alçakgönüllülük, sözünde durmak, görgülü olmak, sorumluluk ve savurganlıktan kaçınmaktır.
	2.Ahlaki tutum ve davranışlara Kur'an'dan ve Hazreti Muhammed'in hayatından örnekler verir.	Dolaylı	Kültürümüz ve Ahlak: Kültürümüzde güzel ahlakla ilgili söz, atasözü ve şarkı sözleri araştırılır. Bulunanlar sınıfta paylaşılır.	Öncelikle verilecek beceriler; Kur'an-ı Kerim mealini kullanma, problem çözme, iletişim ve empati, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma, sosyal katılım, araştırma, mekân, zaman ve kronolojiyi algılamadır.
	3.Ahlaklı olmanın birey ve toplum arasındaki önemli yorumlar.	Dolaylı	–	
	4.Ahlaki tutum ve davranışları yerine getirme istekli olur.	Dolaylı	“Ben Güzel Ahlakı Tamamlamak İçin Gönderildim.”: Öğrencilerden Hz. Muhammed'in hayatından ahlaki tutum ve davranışlara	

		örnekler bulmaları, bunları ilgili ayet mealleri ile ilişkilendirmeleri istenir. Yapılan etkinliklerden hareketle İslam 'da övülen ahlaki tutum ve davranışlarla ilgili bir kavram haritası oluşturmaları istenir.
5.Ahlaki olmayan tutum ve davranışları yönelik çözüm önerilerinde bulunur.	Dolaylı	Çözüm Üretiyoruz: Öğrencilerden gördükleri olumsuz davranışları belirleyerek bunların düzeltilmesine yönelik öneriler getirmeleri istenir.

Tablo 45. 7. Sınıf “Ahlaki Davranışlar” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
AHLAKİ DAVRANIŞLAR	1.Güzel ahlaki tutum ve davranışları örneklerle anlatır.	Dolaylı	—	Kazanımda; “adalet”, “dostluk”, “dürüstlük”, “öz denetim”, “sabır”, “saygı”, “sevgi”, “sorumluluk”, “vatanseverlik” ve “yardımseverlik” değerleri, ilişkili oldukları tutum ve davranışlarla birlikte incelenir.
	2.Örnek tutum ve davranışların, birey ve toplumların ahlaki gelişime olan katkısını açıklar.	Dolaylı	—	—
	3.Tutum ve davranışlarında ölçülü olmaya özenli davranır.	Dolaylı	—	—
	4.Hazreti Salih’in hayatını ana hatlarıyla bilir.	—	—	—
	5.Felak suresini okur, anlamını söyler.	—	—	—

2010 İDKAB öğretim programında, 7. sınıf “Ahlak” öğrenme alanı kapsamında “Din ve Güzel Ahlak” ünitesine yer verilmektedir. Ünitenin açıklamalar bölümünde, kazandırılması hedeflenen değer ve beceriler arasında empatiye doğrudan vurgu yapıldığı görülmektedir. Kazanım ve etkinlik örnekleri incelendiğinde ise, ahlaki davranış ve tutumların Kur’an-ı Kerim ve Hz.

Muhammed'in örneğiyle ilişkilendirilerek ele alındığı ve bu çerçevede empati değerine doğrudan atıfta bulunduğu anlaşılmaktadır. Öğrencilerin, Hz. Muhammed'in hayatından ve Kur'an-ı Kerim'de yer alan ahlaki ilkelerden hareketle, başkalarının duygu ve düşüncelerini anlamaya yönelik farkındalık geliştirmeleri hedeflenmiştir. Etkinlikler de bu hedef doğrultusunda yapılandırılarak öğrencilerin empatik bir bakış açısı kazanmalarına katkı sağlamaktadır.

2018 DKAB öğretim programında ise 7. sınıf "Ahlaki Davranışlar" ünitesi kapsamında, kazanımlar, etkinlik örnekleri ve açıklamalar temelinde empati öğretimine dolaylı bir yaklaşım benimsendiği görülmektedir. Programda doğrudan empati kavramına yer verilmemekle birlikte, açıklamalar bölümünde sevgi, saygı, sabır ve öz denetim gibi kavramlar üzerinden empati değerine dolaylı bir geçiş sağlandığı anlaşılmaktadır. Özellikle bireyin kendi duygularını ve davranışlarını kontrol etmesi, başkalarına karşı saygılı ve anlayışlı olması gibi tutumların empati gelişimine katkıda bulunacak şekilde kurgulandığı görülmektedir. Etkinlik örneklerinin de bu değerleri destekleyecek biçimde hazırlandığı ve öğrencilerin ahlaki gelişimlerine odaklanırken empati becerilerinin dolaylı olarak geliştirildiği söylenebilir.

Tablo 46. 7. Sınıf "Kültürümüz ve Din" Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: DİN VE KÜLTÜR				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
KÜLTÜRÜMÜZ VE DİN	1.Kültürün anlamını ve kültürü oluşturan öğeleri söyler.	–	–	Öncelikle verilecek değerler; tarihsel mirasa duyarlılık, sorumluluk, hoşgörü ve bilimsellik olarak ifade edilir.
	2.Din ile kültür arasında ilişki kurar.	–	–	
	3.Dil, örf, adet, musiki ve mimarideki dini motifler ile ilgili örnekendirme yapar.	–	–	
	4.Kültürel değerleri korumaya özenli davranır.	Dolaylı	Geçmişten Geleceğe...! Çevrede bulunan ve kültürel mirasımızı yansıtan mimari ve tarihi eserlerden birine gezi planlaması yapılır.	Öncelikle verilecek beceriler; sosyal katılım, eleştirel düşünme, araştırma, değişim ve sürekliliği algılama, mekân, zaman ve kronolojiyi algılama olarak belirtilir.
	5.Laiklik kavramını tanımlar.	Dolaylı	Atatürk Diyor ki: Laiklik, din ve vicdan özgürlüğü konularında	

		Atatürk'ün söylediği sözler araştırılır. Bu sözler üzerinde durulur.
6.Bireyin özgür biçimde herhangi bir dini, inancı seçmede ve o inançla ilgili düşüncelerini ifade etmede Laikliğin güvence olduğunu belirtir.	Dolaylı	–

2010 İDKAB öğretim programında, 7. sınıf “Din ve Kültür” öğrenme alanı kapsamında “Kültürümüz ve Din” ünitesine yer verilmektedir. Ünitenin açıklamalar bölümü incelendiğinde, kazandırılması hedeflenen değer ve beceriler arasında empati kavramına doğrudan yer verilmemekle birlikte, dolaylı bir yaklaşımla ele alındığı görülmektedir. Özellikle ünitenin hoşgörü, farklılıklara saygı ve toplumsal birliktelik gibi kavramlar çerçevesinde yapılandırıldığı ve bu yönüyle empati değerinin desteklendiği anlaşılmaktadır. Kazanımlar incelendiğinde ise hoşgörü kavramı ile ilişkili birden fazla konunun ön plana çıktığı, bu sayede öğrencilerin farklı kültürel değerleri anlama ve bu farklılıklara saygı gösterme becerisinin geliştirilmesinin hedeflendiği dikkati çekmektedir.

2018 DKAB öğretim programında ise aynı başlıkta bir üniteye yer verilmediği ve içeriksel olarak “Kültürümüz ve Din” konularını doğrudan ele alan kazanımların bulunmadığı görülmektedir. Bu durum, programda konu seçiminde ve içerik kurgusunda bir değişiklik yapıldığını ve 2010 programındaki ilgili kazanımların 2018 programında birebir karşılık bulmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 47. 8. Sınıf “Kaza ve Kader” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: İNANÇ				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİSKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
	1.Kaza ve kader kavramlarını söyler.	–	–	Öncelikle verilecek değerler; sorumluluk, bilimsellik, estetik, çalışkanlık, güven ve bağımsızlık olarak belirtilir.
	2.Allah'ın her şeyi bir ölçüye göre yarattığı ile ilgili örneklendirme yapar.	–	–	
	3.Evrendeki fiziksel, biyolojik ve toplumsal yasaların farkında olur.	–	–	
	4.İnsanın akıl ve irade sahibi olması ile özgür ve sorumlu bir varlık olması arasındaki ilişkiyi söyler.	–	–	Öncelikle verilecek beceriler; eleştirel düşünme, Kur'an-ı Kerim mealini kullanma, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili
	5.İnsanın çalışmasının karşılığını alacağı bilinciyle davranır.	–	–	
	6.Her canlının bir sonu olduğunun farkına varır.	–	–	

KAZA VE KADER	7.Allah’a güvenmenin pasif bir bekleyiş olmadığına farkına varır.	–	–	kullanma, değişimi ve sürekliliği
	8.Kaza ve kaderle ilgili toplumda yaygın olan yanlış anlayışların sebeplerini belirtir.	Doğrudan	Ben Olsaydım: İnsanın herhangi bir olay karşısındaki pasif bekleyişine örnek olacak bir hikâye anlatılır. Hikâyede adı geçen kişinin yerine öğrencilerin kendilerini koyarak ne yapabileceklerini ifade eden bir metin hazırlamaları beklenir.	algılama, araştırma, problem çözme olarak ifade edilir.
	9.Ayete’l-Kürsi’yi ezberi okur ve anlamını söyler.	–	–	

Tablo 48. 8. Sınıf “Kader İnancı” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
KADER İNANCI	1.Kader ve kaza inancını ayet ve hadislerle ifade eder.	–	–	–
	2.İnsanın ilmi, iradesi, sorumluluğu ile kader arasında ilişkilendirme yapar.	–	–	–
	3.Kaza ve kader ile ilgili kavramları analiz yapar.	–	–	–
	4.Toplumda kader ve kaza ile ilgili yaygın olan yanlış anlayışlar hakkında sorgulama yapar.	Dolaylı	–	–
	5.Hz. Musa’nın hayatını ana hatlarıyla bilir.	–	–	–
	6.Ayete’l- Kürsi okur ve anlamını söyler.	–	–	–

2010 İDKAB öğretim programında, 8. sınıf “İnanç” öğrenme alanı kapsamında “Kaza ve Kader” ünitesine yer verildiği görülmektedir. Ünitenin açıklamalar bölümünde, kazandırılması hedeflenen değer ve beceriler arasında empati kavramına doğrudan yer verilmemekle birlikte, dolaylı bir bakış açısıyla ele alındığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, özellikle “Ben Olsaydım” etkinliği, empati değerinin öğretimi açısından doğrudan kabul edilebilecek nitelikte bir örnek teşkil etmektedir. Bu etkinlik aracılığıyla öğrencilerin başkalarının durumlarını anlamaları ve olaylara farklı bakış açılarıyla yaklaşmaları amaçlanmakta, böylece empati becerisinin geliştirilmesine doğrudan katkı sağlanmaktadır.

2018 DKAB öğretim programında ise 8. sınıf “Kader İnancı” ünitesi, kazanımlar, etkinlik örnekleri ve açıklamalar temelinde incelendiğinde, empati kavramına yönelik dolaylı bir yaklaşımın sürdürüldüğü görülmektedir. Program, öğrencilerin kader inancını anlamalarının yanı sıra, bu inançla ilgili konulara eleştirel bir bakış açısı geliştirmelerini hedeflemektedir. Ünite içeriğinde doğrudan empati kavramına yer verilmemekle birlikte, kader anlayışını değerlendirirken sabır, anlayış ve hoşgörü gibi empatiyle ilişkilendirilebilecek alt kavramlara vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda, empati değeri açıkça ifade edilmese de öğrencilere bu değeri kazandıracak dolaylı içeriklerin sunulduğu söylenebilir.

Tablo 49. 8. Sınıf “Zekât, Hac ve Kurban” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: İBADET				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
ZEKAT, HAC VE KURBAN İBADETİ	1. Paylaşma ve yardımlaşmanın birey ve toplum için önemi hakkında yorum yapar.	Dolaylı	Anket Hazırlıyoruz: Paylaşma ve yardımlaşmanın insan için önemiyle ilgili bir anket hazırlanır ve elde edilen veriler bireysel ve toplumsal açıdan değerlendirme yapılır.	Öncelikle verilecek değerler; yardımlaşma ve dayanışma, dostluk ve kardeşlik, sevgi ve saygı, çalışkanlık, sorumluluk, cömertlik ve paylaşma olarak ifade edilir. Öncelikle verilecek beceriler; sosyal katılım Kur'an-ı Kerim mealini kullanma, iletişim ve empati, problem çözme, araştırma, mekân, zaman ve kronolojiyi algılama olarak belirtilir.
	2. İslam'ın paylaşma ve yardımlaşmaya verdiği önem ile ilgili yorum yapar.	Dolaylı	İslam Paylaşma ve Yardımlaşmayı Öğütler: Öğrencilerden İslam'ın paylaşma ve yardımlaşmaya verdiği önemle ilgili bir araştırma yapmaları, ilkeler bulmaları ve sınıfta sunulur.	
	3. Paylaşma ve yardımlaşma ibadet olarak zekât ve sadakanın kimler tarafından, kimlere, nelerden, nasıl verileceğini söyler.	–	–	
	4. Zekât ve sadakanın birey ve topluma katkıları hakkında yorum yapar.	Dolaylı	–	
	5. Başkalarına yardım ettiğinde yaşadığı duyguları arkadaşları ile paylaşır.	Dolaylı	–	
	6. Ülkemizdeki sosyal yardımlaşma kurallarını öğrenir.	Dolaylı	–	
	7. Hac ve umre ile ilgili mekân ve kavramların anlamlarını söyler.	–	–	
	8. Hac ibadetinin nasıl ve niçin yapıldığını söyler.	Dolaylı	?	

9.Haccın birey ve toplum üzerindeki etkilerini söyler.	Dolaylı	Röportaj Yapıyoruz: Öğrencilerden çevrelerinde hacca giden birisi ile röportaj yapmaları istenir. Yapılan röportajlar sınıfla paylaşılması istenir.
10.Hac ve umrenin Müslümanlar arası etkileşime nasıl katkı sağladığının farkına varır.	Dolaylı	–
11.Kurban ibadetinin anlamını, sosyal dayanışma ve yardımlaşma açısından önemini belirtir.	Dolaylı	–

Tablo 50. 8. Sınıf “Zekât ve Sadaka” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
ZEKAT VE SADAKA	1.İslam’ın paylaşma ve yardımlaşmaya verdiği önemi ayet ve hadisler ışığında yorumlar.	Dolaylı	–	–
	2.Zekât ve sadaka ibadeti ayet ve hadislerle açıklar.	–	–	–
	3.Zekât, infak ve sadakanın bireysel ve toplumsal önemini fark eder.	Dolaylı	–	Zekâtın fakirlik ve sosyal adaletsizliğin çözüm yollarından biri olduğuna denilir.
	4.Hz. Şuayb ’in hayatını ana hatlarıyla tanır.	–	–	–
	5.Maun suresini okur, anlamını söyler.	–	–	–

2010 İDKAB öğretim programında, 8. sınıf “İbadet” öğrenme alanı kapsamında “Zekât, Hac ve Kurban” ünitesine yer verilmektedir. Ünitenin açıklamalar bölümünde, kazandırılması hedeflenen değer ve beceriler arasında empati kavramına doğrudan vurgu yapıldığı görülmektedir. Kazanımlar incelendiğinde ise dostluk, kardeşlik, sevgi ve saygı gibi sosyal değerler temelinde öğrencilere dolaylı bir bakış açısı kazandırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu değerler aracılığıyla empati becerisinin geliştirilmesi hedeflenmekte, öğrencilerin hem bireysel hem de toplumsal sorumluluk bilinci kazanmalarına yönelik bir yaklaşım benimsenmektedir. Ayrıca, “Anket Hazırlıyoruz”, “İslam Paylaşma ve Yardımlaşmayı Öğütler” ve “Röportaj Yapıyoruz” gibi etkinliklerle öğrenme süreci desteklenmekte, öğrencilerin paylaşma ve yardımlaşma kavramlarını empatik bir bakış açısıyla kavramaları amaçlanmaktadır.

2018 DKAB öğretim programında ise 8. sınıf “Zekât ve Sadaka” ünitesi kapsamında, kazanımlar, etkinlik örnekleri ve açıklamalar doğrultusunda empati kavramının dolaylı olarak işlendiği görülmektedir. Programda, zekât konusu hem bireysel hem de toplumsal yönleriyle ele alınmakta ve bu bağlamda empati değerine dolaylı bir vurgu yapılmaktadır. Zekât ve sadaka ibadetlerinin, yardımlaşma ve dayanışma kültürünü pekiştiren yönleri ön plana çıkarılarak, öğrencilerin başkalarının ihtiyaçlarını fark etmeleri ve bu ihtiyaçlara duyarlı bireyler olarak yetişmeleri hedeflenmektedir. Etkinlikler ise, öğrencilerin paylaşma ve yardımlaşma kavramlarını içselleştirmelerine olanak tanıyacak şekilde kurgulanmıştır.

Tablo 51. 8. Sınıf “Hz. Muhammed’in Hayatından Örnek Davranışlar” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: HZ. MUHAMMED				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN /DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
HZ. MUHAMMED’İN HAYATINDAN ÖRNEK DAVRANIŞLAR	1.Güzel davranışlara Hz. Muhammed’in hayatından örneklendirmelere yer verir.	Dolaylı	Güzel Bir Örnek: Öğretmen tarafından “Ey inananlar, onun hayatında sizin için güzel örnekler vardır...” (Ahzap suresi, 21. ayet) ayetinin mealı tahtaya yazılır/yansıtılır ve öğrencilerle Hz. Muhammed’in insanlara hangi davranışları ile örnek olduğu belirlenir ve liste hazırlanır.	Öncelikle verilecek değerler; sözünde durmak, bilimsellik, dayanışma ve yardımlaşma, çalışkanlık, hoşgörü, estetik, doğa sevgisi, doğal çevreye duyarlılık ve hayvan sevgisidir.
	2.Hz. Muhammed’in örnek davranışlarının toplumsal hayattaki önemi hakkında yorum yapar.	Dolaylı	Örnekler Buluyoruz: Öğrencilerden Hz. Muhammed’in hoşgörülü olması, sözünde durması vb. davranışlarına örnekler bulmaları istenir. Bu örnek davranışlara yönelik sunu hazırlanır ve üzerinde durulur.	Öncelikle verilecek beceriler; araştırma, sosyal katılım, iletişim ve empati, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma, değişim ve sürekliliği algılamadır.
	3.Hz. Muhammed’in olaylar karşısındaki tutumlarından hareketle örnek davranışlarına yönelik çıkarım yapar.	Dolaylı	Ben Ne Kadar Yapıyorum? Öğrencilerle Hz. Muhammed’in ahlaki özelliklerine kendi hayatlarında ne kadar sahip olduklarıyla ilgili bir çalışma istenir.	
	4.Hz. Muhammed’in hikmetli sözleriyle insanları iyiye ve güzele	Dolaylı	Hikmetli Sözler: Öğretmen gözetiminde Hz. Muhammed’in	

yönlendirdiğine dair örnekler verir.	insanları iyiye ve güzele yönlendiren sözlerinden seçme yapılır ve birlikte ilkeler belirlenir.
5.Hz. Muhammed'in doğa ve hayvan sevgisi ile ilgili davranışlarına örnekler vererek doğayı ve hayvanları koruma konusunda özenli olur.	Dolaylı

Tablo 52. 8. Sınıf “Hz. Muhammed’in Örnekliği” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
HZ. MUHAMMED’İN ÖRNEKLİĞİ	1.Hz. Muhammed’in doğruluğu ve güvenilir kişiliği ile peygamberlerin özellikleri arasında ilişki kurar.	-	-	-
	2.Hz. Muhammed’in merhametli ve affedici oluşunu davranışlarında yansıtmaya özen gösterir.	-	-	-
	3.Hz. Muhammed’in istişare ye verdiği önemi ortaya koyan örnek olaylardan hareketle gündelik hayatla ilgili çıkarımlar da bulunur.	Dolaylı	-	-
	4.Hz. Muhammed’in cesaret ve kararlılığını örnek olaylarla açıklar.	-	-	-
	5.Hz. Muhammed’in hakkı gözetmedeki hassasiyetine örnekler verir.	-	-	-
	6.Hz. Muhammed’in insanlara verdiği değeri örneklerle açıklar.	Dolaylı	-	-
	7.Hz. Muhammed’in örnek davranışlarının toplumsal hayattaki önemini değerlendirir.	Dolaylı	-	-
	8.Hz. Muhammed’in söz ve davranışlarıyla insanları iyiye ve güzel yönlendirdiğini fark eder.	Dolaylı	-	-
	9.Kureyş suresini okur, anlamını söyler.	-	-	-

2010 İDKAB öğretim programında, 8. sınıf “Hz. Muhammed” öğrenme alanı kapsamında “Hz. Muhammed’in Hayatından Örnek Davranışlar” ünitesine yer verilmektedir. Ünitenin açıklamalar bölümünde, kazandırılması hedeflenen değer ve beceriler arasında empati kavramına doğrudan yer verildiği görülmektedir. Tabloya yansıyan kazanımlar incelendiğinde, Hz. Muhammed’in örnek kişiliği ön plana çıkarılarak öğrencilerde kalıcı öğrenmelerin sağlanmasının hedeflendiği anlaşılmaktadır. Hz. Muhammed’in merhamet, hoşgörü ve insan ilişkilerinde sergilediği üstün ahlaki tutumlar aracılığıyla öğrencilerin empati duygusunun geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Özellikle “Ben Ne Kadar Yapıyorum?” etkinliği, öğrencilerin Hz. Muhammed’in davranışlarını kendi hayatlarıyla karşılaştırmalarını

sağlayarak, empati değerinin öğretimiyle doğrudan ilişkili bir uygulama olarak dikkat çekmektedir.

2018 DKAB öğretim programında ise 8. sınıf “Hz. Muhammed’in Örneği” ünitesi, kazanımlar, etkinlik örnekleri ve açıklamalar temelinde incelendiğinde, empati değerinin dolaylı bir yaklaşımla ele alındığı görülmektedir. Üniteye yer alan kazanımlarda, Hz. Muhammed’in istişareye verdiği önem ve insanlarla kurduğu sağlıklı ilişkiler öne çıkarılarak, empati kavramının üniteye önemine dolaylı olarak vurgu yapılmaktadır. Programda doğrudan empati terimi kullanılmamakla birlikte, öğrencilerin Hz. Muhammed’in insan ilişkileri ve toplumsal duyarlılığına dair tutumlarını örnek alarak empati gibi sosyal-duygusal becerileri kazanmaları hedeflenmektedir. Ayrıca etkinlikler de öğrencilerin Hz. Muhammed’in davranışlarını anlamalarına ve kendi yaşamlarına uyarlamalarına imkân tanıyacak şekilde tasarlanmıştır.

Tablo 53. 8. Sınıf “Kur’an’da Akıl ve Yorum” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: KUR’AN VE YORUMU				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
KUR’AN’DA AKIL VE YORUM	1.Dini anlamada ve sorumlulukta aklın önemini yorumlar.	–	–	Öncelikle verilecek değerler; bilimsellik, akademik dürüstlük, sorumluluk ve çalışkanlıktır.
	2.Kur’an’ın akli kullanmaya verdiği önemi örneklerle açıklar.	–	–	
	3.Kur’an’ın doğru bilgiyi teşvik ettiğine ayetlerden örnekler verir.	–	–	Öncelikle verilecek beceriler; eleştirel düşünme, problem çözme, Kur’an-ı Kerim mealini kullanma, değişim ve sürekliliği algılamadır.
	4.Vahiy, akıl ve duyguların Kur’an’a göre bilgi edinme yolları olduğunu açıklar.	–	–	
	5.Taassubun zararlarını ve doğru bilginin kişiyi taassuba düşmekten korumadaki önemini açıklar.	Dolaylı	Büyüklerden Sözler: Hz. Ali ve Hacı Bektaş Veli’nin taassubun zararlarını belirten sözleri tahtaya yazılarak bu sözlerin üzerinde öğrencilerin konuşmaları sağlanır.	
	6.Hz. Yusuf’un yaşadığı zorluklara rağmen ahlaklı davranmayı seçmesinin nedenlerini gerekçeleri ile açıklar.	Dolaylı		

Tablo 54. 8. Sınıf “Kur’an-ı Kerim ve Özellikleri” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -

ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
KUR'AN-I KERİM VE ÖZELLİKLERİ	1.İslam dininin temel kaynaklarını tanır.	–	–	–
	2.Ayetlerden hareketle Kur'an'ın ana konularını sınıflandırılır.	–	–	–
	3.Kur'an-ı Kerim'in temel özelliklerini değerlendirir.	Dolaylı	–	Kur'an-ı Kerim'in temel özellikleri; Kuranın iyiye, doğruya ve güzele yönlendirmesi, kötülüklerden sakındırması, yol göstermesi, açıklayıcı olması, insanları düşünmeye ve aklını kullanmaya yönetmesi gibi konular öğrenci düzeyine uygun olarak ele alınır.
	4.Hz. Nuh'un tevhide davetini özetler.	–	–	–

2010 İDKAB öğretim programında, 8. sınıf “Kur'an ve Yorumu” öğrenme alanı kapsamında “Kur'an'da Akıl ve Bilgi” ünitesine yer verilmektedir. Ünitenin açıklamalar bölümünde, kazandırılması hedeflenen değer ve beceriler arasında empati kavramına doğrudan yer verilmemekle birlikte, dolaylı bir yaklaşım benimsendiği görülmektedir. Kazanımlar incelendiğinde özellikle Hz. Yusuf ile ilgili başlığın, empati kavramının öğrenciler tarafından anlaşılmasını kolaylaştıracak etkili bir örnek sunduğu anlaşılmaktadır. Hz. Yusuf'un yaşadığı zorluklar karşısında gösterdiği sabır ve çevresindeki insanlara karşı sergilediği anlayışlı tutum, öğrenciler için empati değerinin somutlaştırılmasına imkân tanımaktadır. Bu durum, öğrencilerin olaylara farklı bakış açılarından yaklaşımlarını teşvik ederek empati becerilerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

2018 DKAB öğretim programında ise 8. Sınıf “Kur'an-ı Kerim ve Özellikleri” ünitesi kapsamında, kazanımlar, etkinlik örnekleri ve açıklamalar temelinde empati değerine yönelik dolaylı bir yaklaşımın sürdürüldüğü görülmektedir. Ünitenin açıklamalar bölümünde, Kur'an-ı Kerim'in insanları iyiye ve güzele yönlendirmesinin vurgulandığı ve bu yönlendirmenin programın temel yapı taşlarından birini oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, empati kavramı doğrudan ifade edilmese de Kur'an'ın ahlaki öğretileri aracılığıyla empati ve ilgili alt kavramlarla ilişkilendirilen değerlerin öğrencilere kazandırılması hedeflenmektedir. Programda yer alan etkinlikler de öğrencilerin Kur'an-ı Kerim'in

mesajlarını özümsemelerine yardımcı olacak şekilde tasarlanarak, dolaylı yoldan empati becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Tablo 55. 8. Sınıf “İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: AHLAK				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
İSLAM DİNİNE GÖRE KÖTÜ ALİŞKANLIKLAR	1.İslam dininin yasakladığı kötü alışkanlıkları ayet ve hadislerden örneklerle açıklar.	–	–	Öncelikle verilecek değerler; sorumluluk, bağımsızlık, sağlıklı olmaya önem verme ve haklara saygıdır.
	2.Kumar, alkollü içki ve uyuşturucunun bireysel ve toplumsal zararlarını örneklerle açıklar.	Dolaylı	–	
	3.Sigaranın birey ve toplum sağlığı açısından zararlarına örnekler verir.	Dolaylı	–	Öncelikle verilecek beceriler; problem çözme, Kur'an-ı Kerim mealini kullanma, iletişim ve empati kurma, araştırma, eleştirel düşünme, sosyal katılımıdır.
	4.Kötü alışkanlık ve davranışların nasıl başladığını açıklar.	Dolaylı	–	
	5.Kötü alışkanlık ve davranışlardan kaçınmaya yönelik çözüm önerilerinde bulunur.	Dolaylı	–	
	6.Başkalarına zarar vermenin kul hakkını ihlal anlamına geleceği bilinciyle kul hakkı konusunda duyarlı olur.	Dolaylı	Drama Yapıyoruz: Öğrencilerle kötü davranış ve alışkanlıkların insanın kendisi kadar başkalarına da zarar vereceğini ve hakların çiğneneceğini konu edinen bir drama çalışması yapılır.	

2010 İDKAB öğretim programında, 8. sınıf “Ahlak” öğrenme alanı kapsamında “İslam Dinine Göre Kötü Alışkanlıklar” ünitesine yer verilmektedir. Ünitenin açıklamalar bölümünde, kazandırılması hedeflenen değer ve beceriler arasında empati kavramına doğrudan vurgu yapıldığı görülmektedir. Tablodaki kazanımlar incelendiğinde, özellikle bireyin kendisine ve topluma zarar verebilecek alışkanlıkları tanınması ve bu alışkanlıklardan kaçınmaya yönelik farkındalık kazanmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır. Sigaranın ve diğer bağımlılık yapıcı maddelerin bireysel ve toplumsal zararlarına dikkat çekilmesi, öğrencilerin bu zararlardan etkilenen insanları anlamalarını ve onların durumlarına empatik bir bakış açısıyla yaklaşmalarını teşvik etmektedir.

Ayrıca, “Başkalarına zarar vermemenin kul hakkını ihlal anlamına geleceği bilinciyle kul hakkı konusunda duyarlı olma” kazanımı, bireyin sadece kendi sağlığı

değil, başkalarının haklarını gözetmesi gerektiğine yönelik empatik bir bilinç kazandırmayı hedeflemektedir. Drama etkinliği örneğinde ise öğrencilerin kötü davranış ve alışkanlıkların insanlar üzerindeki olumsuz etkilerini canlandırmaları sağlanarak, empati değerinin pekiştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu uygulama, öğrencilerin problem çözme, eleştirel düşünme, empati kurma ve sosyal katılım gibi becerileri geliştirmelerine katkı sağlamaktadır.

Tablo 56. 8. Sınıf “Dinler ve Evrensel Öğütleri” Ünitesi (2010)

ÖĞRENME ALANI: DİN VE KÜLTÜR				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
DİNLER VE EVRENSEL ÖĞÜTLERİ	1.Evrenselliğin ve evrensel değerlerin anlamı hakkında yorum yapar.	–	–	Öncelikle verilecek değerler; doğruluk, temizlik, yardımseverlik, sevgi, saygı, doğal çevreye duyarlılık, güzel söz ve davranışlarda bulunmak ve hoşgörü olarak ifade edilir.
	2.Dinin evrensel bir olgu olduğunu farkına varır.	–	–	
	3.Günümüzde yaşayan dinleri temel özellikleri öğrenir.	–	–	
	4.İslam’ın dinler arasındaki yerini söyler.	–	–	
	5.Dinlerin ve İslam’ın evrensel öğütlerine örnekler vererek bunların insanlık için öneminin farkında olur.	Dolaylı	Örnekler Bulalım: Sınıf gruplara ayrılır. Grupların çalıştıkları dinin evrensel öğütlerinden bir demet hazırlamaları ve sunmaları istenir. Sınıfça bu evrensel öğütler üzerinde durulur.	Öncelikle verilecek beceriler; iletişim ve empati, eleştirel düşünme, araştırma, sosyal katılım, değişim ve sürekliliği algılama, Kur’an-ı Kerim meali kullanma olarak belirtilir.
	6.Farklı din ve inançlara hoşgörüleri davranır.	Dolaylı	Birlikte Yaşama Kültürü: “Hoşgörü”: Hz. Muhammed’in hayatından ve kültürümüzden birlikte yaşamının önemi ve yolları konusunda örneklendirme yapılır.	
	7.İstismarcı misyonerlik faaliyetleri hakkında duyarlı davranır.	Doğrudan	Dinî Duyguları İstismar Etmek Doğru mu? Öğrencilerle başka bir insanın dinî duygu ve inançlarını istismar etmenin olumsuzluğu	

Tablo 57. 8. Sınıf “Din ve Hayat” Ünitesi (2018)

ÖĞRENME ALANI: -				
ÜNİTE	KAZANIMLAR	DOĞRUDAN/ DOLAYLI KAZANIM İLİŞKİSİ	ETKİNLİK ÖRNEKLERİ	AÇIKLAMALAR
DİN VE HAYAT	1.Din, birey ve toplum arasındaki ilişki hakkında yorum yapar.	-	-	-
	2.İslam dininin can, nesil, akıl, mal ve din emniyeti ile ilgili ortaya koyduğu ilke ve hedefleri analiz eder.	Dolaylı	-	Canın korunmasında, “iş sağlığı ve güvenliği”; malın korunmasında, “haksız kazanç”; aklın korunmasında, “zararlı alışkanlıklar”; neslin korunmasında, “aile kurumunun önemi” gibi konular ele alınır.
	3.Hz. Yusuf’un örnek hayatından ilkeler belirler.	Dolaylı	-	Hz. Yusuf’un hayatı, sahîh kaynaklarda yer alan rivayetler ışığında ayrıntıya girilmeden ve öğrenci düzeyi dikkate alınarak ifade edilir.
	4.Asr suresini okur, anlamını söyler.	-	-	-

2010 İDKAB öğretim programında, 8. sınıf “Din ve Kültür” öğrenme alanı kapsamında “Dinler ve Evrensel Öğütleri” ünitesine yer verilmektedir. Ünitenin açıklamalar bölümünde, kazandırılması hedeflenen değerler arasında empati kavramına doğrudan bir vurgu yapıldığı görülmektedir. Tabloda yer alan kazanımlar incelendiğinde, özellikle farklı dinler ve inançlar konusunda hoşgörölü olma, İslam’ın evrensel öğütlerine dair bilinç geliştirme ve başkalarının inançlarına saygı gösterme gibi başlıkların ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Bu durum, empati değerinin öğrencilere dolaylı fakat etkili bir şekilde kazandırılmak istendiğini göstermektedir. Özellikle “Birlikte Yaşama Kültürü”, “Hoşgörü” ve “İslam’ın Evrensel Öğütleri” gibi etkinlikler sayesinde, öğrencilerin farklı inanç sistemlerini anlayarak çokkültürlü toplumlarda uyum içerisinde yaşama bilinci kazanmaları hedeflenmektedir. Etkinlik örneklerinden biri olan “Birlikte Yaşama Kültürü” çalışması, farklı din ve kültür mensuplarıyla barış içinde yaşamının yollarını tartışmaya açarak, empati öğretimi açısından önemli bir katkı sağlamaktadır. Benzer şekilde, İslam’ın insanlığa yönelik evrensel değerlerinin işlendiği

etkinliklerde, öğrencilerin sadece kendi inançlarını değil, diğer inanç sistemlerini de anlamalarına yardımcı olacak uygulamalara yer verilmektedir. Drama ve grup çalışmaları gibi yöntemler, öğrencilerin empati becerilerini geliştirmelerine imkân tanımaktadır.

2018 DKAB öğretim programında ise aynı başlık altında bir üniteye yer verilmediği görülmektedir. Program, 2010 yılına kıyasla daha sadeleştirilmiş bir yapıya sahip olup, Dinler ve Evrensel Öğütleri ünitesi, kazanımlar arasında doğrudan bulunmamaktadır. Bu durum, empati değerinin 2018 programında daha geri planda kaldığını göstermektedir. Ancak, programın diğer bölümlerinde insan hakları, hoşgörü ve birlikte yaşama kültürü gibi kavramlara yer verilmesi yoluyla, empati öğretiminin dolaylı olarak sürdürülmeye çalışıldığı söylenebilir.

Her iki program karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, 2010 programında empati değerinin özellikle farklı din ve inanç mensuplarına hoşgörü gösterilmesi üzerinden daha belirgin bir şekilde işlendiği; 2018 programında ise ilgili ünite yer almadığı için empati öğretiminin dolaylı ve sınırlı kaldığı sonucuna varılmaktadır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada, 2010-2018 DKAB öğretim programlarında 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıf düzeyinde empati değeri ve öğretiminin öğretim programlarına nasıl yansıtıldığı; konu, kazanım, etkinlik örnekleri ve açıklamalar doğrultusunda incelenmiştir. Çalışma, program değişikliklerinin empati öğretimine etkisini değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiş, özellikle doğrudan ve dolaylı yaklaşımlar karşılaştırmalı olarak ele alınarak araştırma bulguları aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi, 1982 yılından bu yana Türkiye'de ilkökul düzeyinde zorunlu dersler arasında yer almakta ve bireylere sadece dini bilgi edinme noktasında değil, toplumsal duyarlılık ve ahlaki gelişim kazanmada noktasında da destek olmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda özellikle empati değeri; bireylerin başkalarının duygu, düşünce ve yaşam tarzlarını anlayabilmeleri, farklılıklara saygı duyabilmeleri ve sosyal hayatta uyum sağlayabilmeleri açısından önemli bir yer tutmaktadır.

2010 İDKAB programı, değer kavramını önceki programlara göre daha sistematik bir şekilde yapılandırmış ve programın temel bileşenlerini bu ekseninde belirlemiştir. Programın giriş bölümünde belirtilen insana, düşünceye, özgürlüğe, ahlaka ve kültürel mirasa saygı ilkeleri, empati değerinin temelini oluşturan tutumlara işaret etmektedir. Ancak empati değeri programın genel yaklaşımında doğrudan isimlendirilmemiş; sevgi, saygı ve hoşgörü gibi değerler altında dolaylı olarak ele alınmıştır. Açıklamalar bölümünde öğretilmesi hedeflenen beceriler adı altında doğrudan yer verilen empati değeri, daha çok bilişsel düzeye hitap etmektedir. Kazanımlar ise bireyin duyuşsal gelişimini destekleyecek şekilde yapılandırılmıştır.

Empati değeri, 2010 programında yalnızca teorik düzeyde ifade edilen bir ilke olmaktan çıkarılmış; öğrencilerin değerleri yaşantı yoluyla içselleştirmelerine imkân tanıyan uygulamalı içeriklerle desteklenmiştir. Programda, öğrencilerin başka bireylerin duygu, düşünce ve yaşam tarzlarını anlayabilmeleri, farklılıklara saygı gösterebilmeleri ve sosyal uyum sağlayabilmeleri gibi hedefler açık bir biçimde sunulmuştur.

Özellikle 2010 İDKAB programında empati; Hz. Muhammed'in hayatından örneklerle davranışsal boyutta modellenmiş, ünite açıklamaları, kazanımlar ve etkinlik örnekleri düzeyinde açık ve doğrudan şekilde yapılandırılmıştır. Değer

eğitiminin temel amaçlarından biri olan “duyuşsal farkındalık geliştirme” amacı, 2010 programının bütününe yansıtılmış ve empati, bireyin hem bireysel gelişimi hem de toplumsal hayata katılımı açısından vazgeçilmez bir değer olarak ele alınmıştır. Bu anlayış, empati değerini yalnızca ahlaki bir tutum değil, aynı zamanda toplumsal barış, çokkültürlülük ve insan hakları gibi geniş çaplı değerlerle ilişkilendirmeyi mümkün kılmıştır.

2018 DKAB öğretim programı, her ne kadar çağdaş ve pedagojik hedefleri barındıran güncel bir metin olarak hazırlanmış olsa da empatiye ilişkin doğrudan kazanım, etkinlik veya açıklamalara programın bütününde sınırlı şekilde yer verildiği görülmektedir. 2018 programının vizyonunda yer alan “farklılıklarla yaşama yeteneği” gibi ifadeler, empati değerine dolaylı bir yaklaşım içerse de bu değer programın içerik yapısında belirginleşmemektedir. Ayrıca 2018 programında empatiyi destekleyici etkinliklerin sayısal ve niteliksel olarak yeterli düzeyde olmayışı, bu değerın öğrenciye davranış olarak kazandırılmasını güçleştirmektedir.

Bununla birlikte 2010 İDKAB programı, empatiyi sadece bireyler arası duygusal bir bağ kurma becerisi olarak değil, aynı zamanda sosyal sorumluluk, adalet, yardımlaşma ve hoşgörü gibi diğer temel değerlerle ilişkilendirerek çok boyutlu bir ahlaki gelişim alanı olarak tanımlamıştır. Programın kazanımlar kısmında yer verilen empati değerine yönelik hedefler, öğrencilerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları durumlara duyarlılıkla yaklaşımlarını ve toplumsal ilişkilerinde sorumlu bireyler olarak davranmalarını hedeflemiştir. Bu yönüyle 2010 programı, 2018 programına oranla duyuşsal alan kazanımlarına daha güçlü şekilde vurgu yapmış ve empatiyi eğitimin merkezî değerlerinden biri olarak konumlandırmıştır.

Sonuç olarak, 2010 İDKAB öğretim programı, empati değerini hem kavramsal hem de pedagojik düzlemde daha açık, kapsayıcı ve uygulanabilir biçimde sunmuştur. 2018 DKAB programında yer alan güncel söylem ve terminoloji, pedagojik olarak günümüz ihtiyaçlarını karşılama potansiyeli taşısa da empati gibi sosyal-duygusal becerilerin kazandırılması açısından 2010 programının sunduğu derinlik, açıklık ve uygulamaya dönük yapı daha güçlüdür. Bu bağlamda, empati değerinin eğitsel süreçlere entegrasyonu açısından 2010 programındaki yaklaşımın örnek alınması ve 2018 programının bu doğrultuda yeniden yapılandırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Böylelikle din eğitimi yalnızca

bilgi aktarımı değil, aynı zamanda bireyde erdemli davranışların gelişimini destekleyen kapsamlı bir ahlak eğitimi işlevi görecektir.

Araştırmanın öneriler bölümü süreçte elde edilen ünite, konu, kazanım, etkinlik örnekleri ve açıklamalar kısmından elde edilen bulgular doğrultusunda oluşturulmaktadır. Elde edilen bulgular bağlamında empati değer ve öğretiminin alandaki önemli bir boşluğu doldurabileceği ve yapılacak çalışmalar ile İDKAB öğretim programları çerçevesinde alana farklı bir bakış açısı katılabileceği düşünülmüştür. Süreç içerisinde fark edilen eksiklikler sonucunda alana katkı sağlayabilecek öneriler şu şekilde ifade edilebilir:

- Empati gibi temel bir değerın kapsamlı ve etkili bir şekilde öğretilmesi için 2010-2018 DKAB programlarının güncel içeriği yeniden yapılandırılmalı; çağdaş pedagojik yaklaşımlar ve aktif öğrenme teknikleriyle desteklenen empati modülleri ile öğrencilerin duygusal ve sosyal gelişimlerine daha güçlü katkı sağlanmalıdır. Bu modüller rol yapma, yaratıcı drama, hikâye tamamlama, senaryo analizi, fotoğraf yorumlama ve empati günlüğü gibi yapılandırılmış etkinliklerle zenginleştirilebilir. Böyle bir yaklaşım çerçevesinde oluşturulan modüller hem DKAB dersinin etkisini artıracak hem de öğrencilerin sosyal hayatta daha bilinçli, duyarlı ve anlayışlı bireyler olarak yetişmelerini sağlayacaktır.
- 2010-2018 DKAB öğretim programları incelendiğinde, teknolojinin eğitim süreçlerindeki rolü konusunda sınırlı içerik olduğu görülmektedir. 2010 Programında bu konuya doğrudan vurgu yapılmazken, 2018 programında teknolojik becerilerin geliştirilmesi bazı hedeflerin "dijital yeterlilik" başlığı altında yer aldığı görülmektedir. Ancak hızla gelişen çağın gereklilikleri ve özellikle öğrenme stilleri göz önüne alındığında bu kazanımların ve yaklaşımların yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle çağın gereklerine uygun empati anlayışı yapay zekâ, artırılmış gerçeklik ve dijital simülasyon gibi teknolojik yeniliklerle desteklenmeli ve öğrencilere çok boyutlu bir öğrenme deneyimi sunulmalıdır. Bu sayede DKAB dersi hem bireyin ruhsal gelişimine hem de sosyal ilişkilerinde daha anlayışlı ve duyarlı bireyler olarak gelişmesine katkıda bulunabilir.
- 2010-2018 DKAB öğretim programlarının temel hedefleri bireylerin sosyal hayata duyarlı, sorumluluk sahibi ve erdemli bireyler olarak yetişmelerini sağlamaktır. Her iki program değerler eğitime vurgu yapsa da bu

değerlerin özellikle deneyimsel düzeyde somutlaştırılmasına yönelik faaliyet önerileri sınırlıdır. 2010 Programı daha çok metinsel içerik ve bilişsel başarılarla odaklanırken; 2018 programında değerlerin davranışa dönüşümü konusunda uygulama boyutu yeterince yapılandırılmamıştır. Bu durum değerlerin içselleştirilmesinde pedagojik boşluklara neden olabilir. Bu bağlamda yerel topluluk projeleri empati değerinin öğrenci hayatına aktarılması açısından son derece işlevseldir.

- 2010-2018 DKAB müfredatının öngördüğü değer anlayışlı eğitimin daha etkili olabilmesi için duygu paylaşım oturumlarının sistematik olarak sınıf ortamına dahil edilmesi gerekmektedir. Bu uygulamalar öğrencilerin kendi iç dünyalarını tanımalarına, başkalarının duygularını tanımalarına ve empati yetkinliklerini geliştirmelerine katkıda bulunur. Bu sayede DKAB dersi sadece bilgi aktaran bir alan olmaktan çıkıp bireyin duygusal gelişimini destekleyen bütüncül bir öğretim alanı haline gelebilir.
- Değer eğitiminin etkin bir şekilde uygulanması için sözel ve metin tabanlı içeriklerle sınırlı kalınmamalı; öğrencilerin duygusal gelişimlerini destekleyen çoklu öğrenme araçları kullanılmalıdır. 2010-2018 DKAB öğretim programları değerlendirildiğinde, görsel materyallerin kullanımına yönelik genel bir teşvik olmasına rağmen, özellikle duygusal farkındalık ve empati değerinin geliştirilmesi için bu materyallerin sistematik kullanımı konusunda sınırlandırmalar olduğu görülmektedir. Özellikle 2018 programında yer alan "dini ve ahlaki değerleri benimseyip hayata geçirme" ve "toplumda barış ve hoşgörünün yayılmasına katkıda bulunma" hedeflerinin somutlaştırılabilmesi için görsel öğrenme araçlarının güçlü destek unsurları olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda empati eğitimi, görsel uyaranlarla duygusal farkındalık düzeylerini artırarak öğrencilerin başkalarının duygu ve deneyimlerine karşı daha duyarlı bireyler olmalarına katkıda bulunabilir. Posterler, çizgi filmler, kısa filmler, karikatürler ve fotoğrafa dayalı etkinlikler hem öğrencilerin görsel dikkatini çekmekte hem de içeriğin duygusal derinliğini artırmaktadır. Görsel materyaller, özellikle kriz anları, sosyal eşitsizlikler, farklı bireylerin yaşam mücadeleleri veya ahlaki ikilemlerle ilgili olanlar, öğrencinin empati becerilerini harekete geçirerek öğrenmeyi sadece bilgi düzeyinde değil, duyuşsal olarak da etkin kılmaktadır.

- Empati, yalnızca din eğitimi değil; aynı zamanda psikoloji, sosyoloji, ahlak felsefesi ve edebiyat gibi farklı disiplinlerle ilişkilendirilebilecek bir değerdir. Bu bağlamda DKAB öğretim programında empati öğretimi, Türkçe, Sosyal Bilgiler, Görsel Sanatlar ve Müzik gibi derslerle ilişkilendirilebilir. Öğrenciler; hikâye yazımı, şiir analizi, empati temalı karikatürler çizme, dini müziklerdeki duygusal ifadeleri yorumlama gibi etkinliklerle empatiyi çok yönlü olarak deneyimleyebilir.
- Öğretim programlarında rol model olarak dinî şahsiyetlerin empatik yönleri vurgulanmalıdır. Hz. Muhammed başta olmak üzere dinî şahsiyetlerin hayatlarından empatiyle ilişkili örnek davranışların öne çıkarılması, öğrencilerin duygusal bağ kurmasını kolaylaştırabilir. Özellikle Hz. Muhammed'in yetimlere, yaşlılara, kadınlara ve farklı inanç mensuplarına yönelik empatik davranışları ders içeriklerinde daha belirgin biçimde ele alınmalıdır.

KAYNAKLAR

- Altaş, Nurullah. “Türkiye’de Zorunlu Din Öğretimini Yapılandıran Süreç, Hedefler ve Yeni Yöntem Arayışları”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 4/12 (2001): 145-168.
- Aşlamacı, İbrahim. “Çoğulculuk ve Din Eğitimi: Teorik Bir Çerçeve”. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2022): 65-80.
- Atay, Hüseyin. *İslam’da Eğitim*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Atay, Hüseyin. “Din”. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: MEB Yayınları, 1985.
- Aydın, Ayhan. *Din Öğretimi ve Pedagojik Temelleri*. İstanbul: Değer Yayınları, 2020.
- Aydın, Mahmut. *Din Felsefesi*. Ankara: İSAM Yayınları, 2011.
- Aydın, Mehmet Zeki. *Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018.
- Aydın, Mehmet Zeki. *Din Eğitimi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Bacanlı, Hasan. *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayınları, 2015.
- Balcı, Ali. *Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Ankara: Pegem Akademi, 2015.
- Bayraklı, Bayraktar. *İslam’da Eğitim*. İstanbul: Seçil Ofset, 7. Basım, 2018.
- Çakmak, Ahmet. *İDKAB Derslerinde Adalet Değerinin Öğretimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Çev. Selçuk Beşir Demir. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2017.
- Çetin, Ümit Fahri. “Ortaokul Öğrencilerinde Dindarlık ve Empati İlişkisi”. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi* 9/3 (2021)
- Çuhadar, Bekir. “İDKAB Müfredatında Birlikte Yaşama Kültürü ve Empati Değeri”. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021)
- Demirel, Ömer. *Eğitimde Program Geliştirme: Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012.
- Demirel, Özcan. *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Pegem Yayıncılık, 2006.
- Denzin, Norman K. ve Yvonna S. Lincoln. *Nitel Araştırma*. Çev. Sadiye Kuş. 4. baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018.
- Dökmen, Üstün. *Empati ve İletişim*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2017.
- Erdoğan, Güsamettin. “Çok Kültürlü Eğitim Ortamlarında Din Eğitimi ve Değerler”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 7/1 (2020): 55-68.
- Fiske, John. *İletişim Çalışmalarına Giriş*. Çev. Suat İrvan. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, t.y.
- Freud, Sigmund. *Grup Psikolojisi ve Ego Analizi*. Çev. Ertuğrul Özkök. İstanbul: Payel Yayınları, 2012.
- Gökçe, Hakkı ve Mehmet Kaya. “Değerler Eğitimi ve Empati Kazandırma Süreçleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Eğitimde Kuram ve Uygulama* 18/1 (2022)
- Gör, Fatih. “İDKAB Müfredatında Merhamet ve Şefkat Değerlerinin Öğretimi”. *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 36 (2021): 73-88.

- Güler, İlhami. *İslam Düşüncesinde Din Eğitimi ve Dinî Bilgi*. Ankara: Okur Kitaplığı, 2009.
- Güleryüz, Hasan. *En Son Değişikliklerle İlköğretim Okulu Programı*. Ankara: Pegem A Yayıncılık, 2001.
- Güven, Sema. "Program Geliştirme". *Öğretimde Planlama-Uygulama-Değerlendirme*. Ed. Mehmet Gürol. Elâzığ: Nobel Yayınları, 2004, 111.
- Hoffman, Martin L. *Empati ve Ahlak Gelişimi*. Çev. Sibel Çetin. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2013.
- Karaman, Hayreddin. *Kur'an Kavramları*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. 35. baskı. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022.
- Karataş, Mahmut. "Değerler Eğitimi ve Empati İlişkisi". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2019)
- Karlığa, Bekir. *Din ve İnsan: Varlık, Bilgi ve Değer Perspektifiyle*. İstanbul: Kültür AŞ Yayınları, 2017.
- Kayıklık, Hasan. "Din Eğitimi ve Değerler Eğitimi Bağlamında Eğitimde Ahlaki Gelişim". *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/2 (2003): 55.
- Kazıcı, Ziya. "Eğitim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV İA)*, c. 10. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kazıcı, Ziya. "Öğretim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV İA)*, c. 33. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Kur'an-ı Kerim*, Kalem 68/4.
- Küçükahmet, Leyla. *Öğretimde Planlama ve Değerlendirme*. İstanbul: Alkım Yayıncılık, 1999.
- Lipps, Theodor. *Empati Üzerine Yazılar*. Çev. Cemal Yıldırım. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2018.
- Maden, Kenan. "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Saygı ve Empati Eğitimi". *Değerler Eğitimi Dergisi* 8/2 (2020): 85-100.
- Mayring, Philip. *Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş*. Çev. Aysel Azaklı. Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2021.
- Mead, George Herbert. *Mind, Self and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Ed. Charles W. Morris. Chicago: University of Chicago Press, 1934.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 4-8. Sınıf Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları, 2010.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları, 2018.
- Öcal, Mustafa. *Din Eğitimi Açısından Sosyalleşme Süreci*. Ankara: Nobel Yayınları, 2015.
- Özcan, Zeynep. "Din Eğitimi ve Empati: İnanç Düzeyinin Empatik Eğilimlere Etkisi". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2019)
- Özdemir, Ali Rıza. *Eğitim Bilimine Giriş*. İstanbul: Nobel Yayıncılık, 2019.
- Öztürk, Cemil. *Eğitim ve Felsefesi*. Ankara: Pegem Akademi, 2020
- Preston, Stephanie D. ve Frans B. M. de Waal. "Empati: Bilişsel ve Duygusal Süreçlerin Bütünleşmesi". *Annual Review of Psychology* 65 (2014): 14-15.

- Rogers, Carl R. *Danışana Yönelik Psikoterapi*. Çev. Aydın Hiçdurmaz. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2019.
- Rogers, Carl R. “Empatik Olmak: Empatik Düşünceyle Uğraşmış Bir Varlık Biçimi”. Çev. Aydın Hiçdurmaz. *Rogers’la Psikoterapi*. Der. Aydın Hiçdurmaz. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2019, 113-126.
- Rokeach, Milton. *The Nature of Human Values*. Çev. Nurdan Kalaycı. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2008.
- Sancak, Seyyid. “Küreselleşme ve Değişen Değerler Bağlamında 2010-2018 İdkab Öğretim Programıyla Yetiştirilmek İstenen Model İnsan Tipi”. AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 7\13 (Nisan 2019), 94-115.
- Şahin, Mehmet. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri: Eğitim Bilimleri İçin Uygulamalı Bir Giriş*. 3. baskı. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2020
- Şahin, Yusuf. “Dokümantasyon Yöntemi ile Veri Toplama”. *Eğitim Araştırmaları Dergisi* 28 (2017)
- Şimşek, Halil İbrahim. *Eğitim ve Kültür*. Ankara: Pegem Akademi, 2017.
- Tan, Hasan. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010
- Tetik, Hasan. “Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Empati Eğitimi: Program Analizi”. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi* 9/4 (2021)
- Tetik, Hayati. “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 2010-2018 Öğretim Programı Ünite ve Kazanımları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Universal Journal of Theology* 3/1 (2020): 64-86.
- Titchener, Edward B. *Lectures on the Experimental Psychology of the Thought Processes*. New York: Macmillan, 1909.
- Topaloğlu, Bekir. “Din”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV İA)*, c. 9. İstanbul: TDV Yayınları, 1994, 479.
- Toprak, Erdal. *Değerler ve Eğitim*. İstanbul: Nobel Yayıncılık, 2018.
- Türk Dil Kurumu. “Değer”. *Türkçe Sözlük*. 11. baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011, 578.
- Türk Dil Kurumu, “Eğitim”, *Türkçe Sözlük*, 11. baskı (Ankara: TDK Yayınları, 2011), 578.
- Yavuz, Mustafa. *Değerler Eğitimi ve Öğretimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2017.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Din Eğitimi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDV İA)*, c. 9. İstanbul: TDV Yayınları, 1994, 469.
- Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 12. baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.
- Yıldız, Ali. *Eğitimde Değerler ve Aktarım Süreci*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2016.
- Yılmaz, Bayram ve Serap Altun. “21. Yüzyıl Becerileri Bağlamında Empati Eğitimi”. *Millî Eğitim* 49/1 (2020)
- Yörük, Tuğrul. *Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Program Anlayışları*. Ankara, 2011.